

ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΓΙΩΡΓΟΥ Χ. ΧΙΟΝΙΔΗ

ΟΙ ΑΝΕΚΔΟΤΕΣ ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΙΩΤΗ (ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ) ΝΑΟΥΜ
ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΒΛΑΧΟΥΣ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ
ΣΤΗ ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΤΟΥ 19ου ΑΙΩΝΑ
ΚΑΙ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ 1878 ΣΤΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ

(ΑΝΑΤΥΠΟΝ ΕΚ ΤΟΥ ΚΔ' ΤΟΜΟΥ ΤΩΝ «ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΩΝ»)

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 1984

649
0

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

GRVER.00896

ΔΩΡΕΑ
Γ. Χ. Χριστίδης

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΒΕΡΟΙΑΣ

Αριθμός εισαγωγής 52.428

Ημερομηνία εγγραφής 1-4-86

Ταξινομικός αριθμός 938.649

ΤΙΣΒ

ΠΛ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

✓

Για τη Σχολική Βιβλιοθήκη του Βι-
εροίου
δ' (αρχαία) δασκάλι-
τη

28/3/80

ΟΙ ΑΝΕΚΔΟΤΕΣ ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΙΩΤΗ (ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ) ΝΑΟΥΜ
ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΒΛΑΧΟΥΣ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ
ΣΤΗ ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΤΟΥ 19ου ΑΙΩΝΑ
ΚΑΙ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ 1878 ΣΤΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ

1. *Τὰ χειρόγραφα τοῦ πρωτοτύπου καὶ τῆς μεταφράσεως τοῦ κειμένου καὶ οἱ συντάκτες τους*

Οἱ «Ἀναμνήσεις ἀπὸ τὴν ταλαιπωρημένη ζωὴ τῶν Βλάχων», ποὺ δημοσιεύονται πρὶς κάτω, γράφτηκαν στὸ πρωτότυπό τους (στὴ ρουμανικὴ γλώσσα) ἀπὸ τὸν Βλάχο Γιώτη (Παναγιώτη) Ναοὺμ τὸ 1954, ὅταν ἦταν κιόλας 80 ἐτῶν.

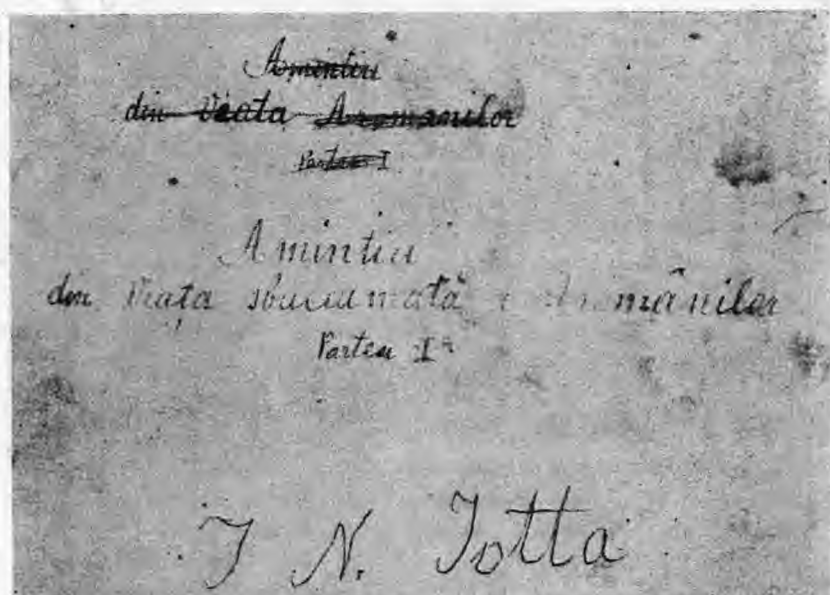
Ὁ συγγραφέας τους γεννήθηκε στὴ Βέροια τὸ ἔτος 1874 καὶ ὕστερα σὲ ἡλικία 46 χρόνων, δηλαδὴ τὸ 1920, ἔφυγε καὶ ἐγκαταστάθηκε στὴ Ρουμανία, ὅπου ἄσκησε τὸ ἐπάγγελμα τοῦ καθηγητῆ τῆς Μ. Ἑκπαιδεύσεως. Πέθανε στὸ Βουκουρέστι τὸ 1966, ὅταν ἦταν 92 χρόνων. Δὲν ἔγιναν γνωστὲς ἄλλες σημαντικὲς πληροφορίες γιὰ τοῦτον, πέραν ἀπὸ ὅσες γράφει ὁ ἴδιος στὸ κείμενό του γιὰ τὴ συγγένειά του μὲ τοὺς ἐπικεφαλῆς πρωταγωνιστὲς τῶν γεγονότων ποὺ ἐξιστορεῖ σὲ αὐτές.

Τὸ χειρόγραφο (εἰκ. 1, 2) παρέδωσε ὁ Γ. Ναοὺμ στὸν (Βλάχο τῆς Βέροιας) Γεώργιο Ἀδ. Καπρίνη, σὲ μιὰ ἀπὸ τίς πολλὰ συναντήσεις τους, ποὺ ἔγιναν στὰ ἀλλεπάλληλα, ἀμοιβαῖα ταξίδια τους. Εἶναι γραμμένο μὲ μελάνι στὶς μονὲς σελίδες (ποὺ ἡ καθεμιὰ τῆς ἔχει 33 τυπωμένες σειρὲς) ἐνὸς τετραδίου, ποὺ ἀποτελεῖται ἀπὸ 39 γραμμένες σελίδες μεγάλου σχήματος (διαστάσεων 0,20×0,34), τὸ ὁποῖο ἔχει ἀπ' ἔξω τὸν τίτλο ποὺ ἀναφέρθηκε στὴν ἀρχὴ (βλ. καὶ τίς 1η καὶ 2η εἰκόνες). Βρίσκεται τοῦτο στὰ χέρια τῆς κόρης τοῦ Γ.Α. Καπρίνη, δ. Βιργινίας Καπρίνη, ἀνώτερης ὑπαλλήλου τοῦ δήμου τῆς Βέροιας.

Ὁ Γεώργιος Καπρίνης τοῦ Ἀδάμ γεννήθηκε (1895), ἔζησε καὶ πέθανε (1971) στὴ Βέροια καὶ ἦταν ἀνεψιὸς τοῦ συγγραφέα καὶ συγκεκριμένα παιδὶ πρώτης ἐξαδέλφης του. Μαθήτευσε στὴ Βέροια καὶ στὰ Βιτώλια (Μοναστήρι) καὶ ἔξερε νὰ γράφει καὶ νὰ ὁμιλεῖ στὰ ρουμανικὰ καὶ στὰ ἑλληνικὰ.

Ἡ μετάφρασή του ἔγινε τὸ 1967 καὶ εἶναι γραμμένη μὲ μολύβι σὲ 56 σελίδες (ποὺ καθεμιὰ ἔχει 30 τυπωμένες σειρὲς) ἐνὸς εἰδικὰ κατασκευασμένου τετραδίου, ἀπὸ συνηθισμένες κόλλες (διαστάσεων 0,20×0,30), οἱ ὁποῖες χρησιμοποιήθηκαν, ἐπίσης, μονάχα ἀπὸ τὴ μονὴ (μπροστινὴ) πλευρά. Τὸ

κεῖμενο τῆς μεταφράσεως (εἰκ. 3) ἔχει πάρα πολλὰ ὀρθογραφικὰ λάθη ἀλλὰ καὶ συντακτικά, μερικὰ ἀπὸ τὰ ὁποῖα ὀφείλονται στίς γνωστὲς ἑκφραστικὲς ἰδιορρυθμίες, ποὺ παρατηροῦνται στὴν ἀπόδοση ὀρισμένων λέξεων καὶ φράσεων τῆς νεοελληνικῆς στὴν καθομιλούμενη λαλιὰ τῶν Βλάχων. Ὁ μεταφραστὴς—ὅπως συμπεραίνεται—εἶχε ἐπίγνωση αὐτῶν τῶν ἀδυναμιῶν καὶ γι' αὐτὸ παρέδωσε τὸ κεῖμενο τῆς μεταφράσεώς του στὸν πατριώτη του καὶ λόγιο δικηγόρο τῆς Βέροιας κ. Ἀλέξανδρο Παπαβασιλείου, ὁ ὁποῖος διόρθωσε τὰ ὀρθογραφικὰ καὶ τὰ συντακτικὰ λάθη τῆς καὶ ἔτσι δόθηκε, τελικά, τὸ κεῖμενο γιὰ δακτυλογράφηση.

Εἰκ. 1. Τὸ ἐξώφυλλο τοῦ χειρογράφου τοῦ Π. Ναοῦμ (στὰ ρουμανικά).

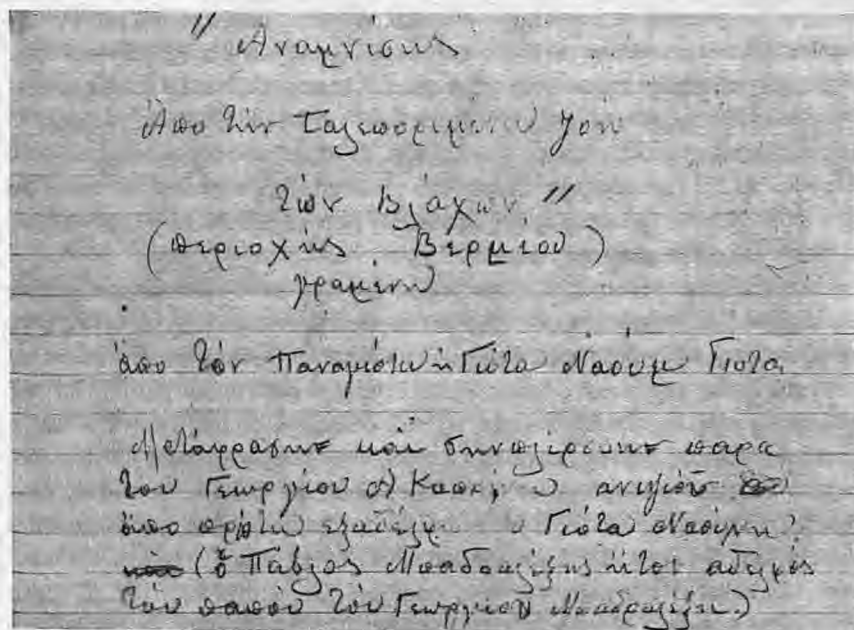
Τὸ δακτυλογραφημένο κεῖμενο πιάνει 51 συνηθισμένες σελίδες γραφομηχανῆς. Ἀπ' ἐξω μπήκαν οἱ ἐξῆς ἐνδείξεις-τίτλος: «ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ (ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ) ΑΠΟ ΤΗΝ ΤΑΛΑΙΠΩΡΗΜΕΝΗ ΖΩΗ ΤΩΝ ΒΛΑΧΩΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΣ ΒΕΡΟΙΑΣ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ Ἡ ΓΙΩΤΗΣ ΝΑΟΥΜ: ΕΓΓΡΑΨΕ/Μετάφρασις: Γεωργίου Καπρίνη/Ἐπιμέλεια: Ἀλεξ. Παπαβασιλείου/Βέροια 1967». Προτάχθηκε τὸ ἐξῆς κεῖμενο:

«Πρόλογος τοῦ ἐκδότη

Ὁ Παναγιώτης ἡ Γιώτης Ναοῦμ, γεννήθηκε στὴ Βέροια τὸ ἔτος 1874 καὶ σὲ ἡλικία 46 ἐτῶν μετανάστευσε στὴ Ρουμανία, ὅπου καὶ ἤσκησε τὸ

ἐπάγγελμα τοῦ καθηγητοῦ, ἀπεβίωσε δὲ τὸ 1966 στὸ Βουκουρέστι, σὲ ἡλικία 92 ἐτῶν. Ὁ ἀνωτέρω συγγραφεὺς τῶν ἱστορικῶν ἀναμνήσεων τῶν Βλάχων περιφέρειας Βεροίας, ἀνεψιὸς ἀπὸ μητέρα τοῦ Δημήτρη Μπαδραλέξη καὶ ἀνεψιὸς τοῦ Παύλου Μπαδραλέξη, πρωταγωνιστοῦ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ Κολινδροῦ, τίς ἱστοροῦμενες ἀναμνήσεις τίς πληροφορήθηκε ἀπευθείας ἀπὸ τοὺς πρωτοστατήσαντας, κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ Κολινδροῦ τὸ 1878, θεῖους αὐτοῦ καὶ λοιποὺς συγγενεῖς του. Τὸ παρὸν πόνημα εἶναι χρονικὸν τῶν Βλάχων τῆς Πίνδου, ποὺ ἐγκαταστάθηκαν στὸ ὄρος Βέρμιον καὶ οἱ σημερινοὶ ἀπόγονοι αὐτῶν μποροῦν νὰ βροῦνε τὸ γενεολογικὸ δένδρο τους ἀπὸ τῆς πέμπτης πρὸ τῆς σημερινῆς γενεᾶς των.

ἌΟ Ἐκδότης».

Εἰκ. 3. Τὸ ἐσώφυλλο τῆς ἐλληνικῆς μεταφράσεως τοῦ κειμένου τοῦ Π. Ναοῦμ ἀπὸ τὸν Γ. Καπρίνη.

Ἀντίγραφο τοῦ (δακτυλογραφημένου) κειμένου ἀπέκτησα χάρις σὲ δανεισμό του ἀπὸ τὸν συνάδελφο δικηγόρο τῆς Βεροίας κ. Νικόλαο Δημ. Τζίμα. Μὲ τὴν ἄδεια τοῦ κ. Ἀλ. Παπαβασιλείου καὶ τοῦ Γ. Καπρίνη (ποὺ ζοῦσε, ἀκόμα) δημοσίευσα (1970) τίς σελ. 43 μέχρι 51 τοῦ δακτυλογραφημένου κειμένου, δηλαδὴ ὅσα ἀναφέρονται στὴν ἐπανάστασι τῆς περιοχῆς τῆς Βεροίας-Νάουσας καὶ τῆς Κατερίνης στὰ 1878.

Ἀπὸ τότε πίστευα ὅτι ἔπρεπε νὰ δημοσιευθοῦν δλόκληρες οἱ ἀναμνήσεις αὐτὲς σὲ εἰδικὴ αὐτοτελὴ ἔκδοση, εἴτε, στὴν ἀνάγκη, σὰν μελέτη σὲ ἱστορικὸ περιοδικό. Περίμενα λοιπὸν τὴ δημοσίευσή τους ἀπὸ τὸν μεταφραστή ἢ ἀπὸ τὸν «ἐκδότη», ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἐγινε καὶ τὸ ὅλικο κείμενο ἔμενε ἀνέκδοτο. Ὁ «ἐκδότης» τοῦ ὅμως εἶχε δημοσιεύσει εὐρεῖα περίληψη τοῦ κειμένου αὐτοῦ σὲ βιβλίο τοῦ γύρω ἀπὸ τὸ θέμα τῆς ἐτυμολογίας, ἱστορίας κ.λ. τῶν Βλάχων.

Τελευταῖα ἀνανεώθηκε ἡ ἐπιθυμία μου νὰ ἐκδοθοῦν ἡ ἀναμνήσεις τοῦ Ναοῦμ. Σὲ συζήτηση πού εἶχα μὲ τὴ δ. Βιργινία Γ. Καπρίνη πληροφορήθηκα ὅτι ἔχει στὸ σπίτι της τὸ πρωτότυπο χειρόγραφο καὶ τὴν ἑλληνικὴ μετάφρασή του. Δέχτηκε, μάλιστα, εὐχαρίστως νὰ τὰ θέσει στὴ διάθεσή μου καὶ γιὰ τοῦτο τὴν εὐχαριστῶ καὶ ἀπ' ἐδῶ, ὅπως καὶ γιὰ τὸν πολὺν κόπο πού κατέβαλε γιὰ νὰ ἀπαντήσῃ ἐπανειλημμένα σὲ ἐρωτήσεις μου σχετικὰ μὲ τὸν συγγραφέα καὶ τὸν μεταφραστή, ὅπως καὶ μὲ τὰ δύο κείμενά τους. Ἡ ἴδια, ἐξάλλου, εἶχε χρησιμοποιήσει ἤδη τίς ἀναμνήσεις τοῦ Γ. Ναοῦμ σὲ (ἀνώνυμα) δημοσιεύματά της, στὴν ἐφημ. «Βέροια» (φύλλ. 50/11.8.1973 ἕως 54/8.9.1973) γιὰ τοὺς γάμους στὸ πανηγύρι τοῦ Σελίου. Συνάμα γνωστοποίησα στὸν «ἐκδότη» κ. Ἀλέξ. Παπαβασιλείου, πού τὰ τελευταῖα δέκα χρόνια κατοικεῖ μόνιμα στὴν Ἀθήνα (μὲ συστημένη ἐπιστολή μου τῆς 23.10.1981), τὴν πρόθεσή μου νὰ δημοσιεύσω τὸ κείμενο.

Ἀπὸ τὸ προσεκτικὸ, συγκριτικὸ διάβασμα τοῦ δακτυλογραφημένου κειμένου καὶ τοῦ χειρογράφου τῆς μεταφράσεως στὰ ἑλληνικὰ διεπίστωσα ὅτι «ὁ ἐκδότης» δὲν διόρθωσε ἀπλὰ καὶ μονάχα τὰ ὀρθογραφικὰ καὶ τὰ συντακτικὰ λάθη τῆς μεταφράσεως ἀλλὰ ἔκαμε, συχνά, παράφραση ἢ καὶ ἀλλαγὴ τοῦ κειμένου, προσπαθώντας νὰ τοῦ δώσει τὴ σωστή (καὶ πιὸ «ἐλληνοπρεπὴ») διατύπωσή του, κατὰ τὴν ἀποψή του. Συμφωνῶ ὅμως μὲ τὴ γνώμη ὅτι τὰ χειρόγραφα ἀπομνημονεύματα κ.λ. πρέπει νὰ ἐκδίδονται πιστά, ὅπως γράφτηκαν, γιατί, ἀλλιῶτικα, ἀλλοιώνεται ἡ ἰδιορρυθμία καὶ τὸ χαρακτηριστικὸ γνῶρισμά τους, ἀλλὰ ἀκόμα καὶ τὸ ἀληθινὸ νόημά τους. Ἔτσι, ἐτοίμασα νέο κείμενο τῆς μεταφράσεως, ὅπου διόρθωσα (σιωπηρά) τὰ ὀρθογραφικὰ λάθη καὶ ἀπὸ τὰ συντακτικὰ μονάχα ὅσα τὸ ἔκαναν ἀκατανόητο ἢ πολὺ δυσνόητο. Ἐλάχιστες φορές ἔβαλα σὲ παρένθεση ὅποια ἐπεξήγηση χρειαζόταν ὅπωςδὴποτε, πράγμα πού εἶχε κάμει προηγούμενα καὶ ὁ «ἐκδότης», ὁ ὁποῖος εἶχε διαιρέσει τὸ κείμενο τῆς ἑλληνικῆς μεταφράσεως σὲ κεφάλαια, τὰ ὁποῖα ὑποδιαίρεσε σὲ μέρη, πού δὲν ὑπῆρχαν στὸ χειρόγραφο. Στὰ κεφάλαια καὶ στὰ μέρη ἔβαλε καὶ τίτλους. Ἀντὶ τούτων, διαίρεσα τὸ κείμενο τῆς μεταφράσεως σὲ δύο μέρη καὶ τοῦτα πάλι σὲ ἐνῆριθμα κεφάλαια. Σὲ ὅλα ἔβαλα τίτλους. Εἶναι ἄλλωστε ἡ μόνη, ἀξιοσημείωτη παρέμβασή μου στὸ κείμενο, πού νομίζω ὅτι δὲν τὸ ἀλλοιώνει, ἀλλὰ ἀντίθετα κάνει εὐκολότερο τὸ διάβασμά του καὶ μεγαλύτερη τὴ χρηστικότητά του.

2. Τό περιεχόμενο και ή άξία των άναμνήσεων του Γιώτη Ναούμ

Σκοπός της δημοσιεύσεως των άναμνήσεων του Γιώτη Ναούμ δέν είναι ή κριτική έκδοσή τους, γιατί κάτι τέτοιο θά άπαιτούσε νά γραφεί ένα μεγαλύτερο εισαγωγικό κείμενο, με τό όποιο θά έπρεπε νά συμπληρωθούν, νά αξιολογηθούν άναλυτικά και νά διορθωθούν σχολαστικά τά όσα άναφέρει ό συγγραφέας, όπως και νά γίνουν, σέ ύποσημειούμενους πίνακες, οί άπαραίτητες διορθώσεις ή ή άναφορά των λαθών του χειρογράφου, άκόμα δέ και ό έλεγχος της πιστότητας της μεταφράσεως. "Άλλωστε, φοβήθηκα ότι θά επιβράδυne ή θά ματαίωνε τελικά τή δημοσίευσή τους και ή επιδίωξη πραγματοποίησεως της επιθυμίας μου νά έκδοθούν αυτές σέ αύτοτελές βιβλίο, άφού ή προσπάθεια αύτή δέν καρποφόρησε μιá όλόκληρη δεκαπενταετία (1967-1983).

Έτσι, άπεφάσισα τελικά νά σχολιάσω τό κείμενο μονάχα όπου τούτο είναι τελείως άπαραίτητο και τούτο μάλιστα τό κάμνω με τή μορφή ύποσημειώσεων, πού δημοσιεύονται στό αντίστοιχο σημείο του, όπου γίνεται ή σχετική αξιολόγηση και ή κριτική των σπουδαιότερων δεδομένων πληροφοριών και καταχωρίζεται και σχετική βιβλιογραφία.

Ό συγγραφέας στηρίζεται στην προφορική (στοματική) παράδοση και καταγράφει όσα άκουσε νά διηγούνται συμπατριώτες του, οί όποιοι έζησαν τά γεγονότα, τά όποια έξιστορεί. Έτσι, οί «άναμνήσεις» του δέν είναι προσωπικές, άποκλειστικά δικές του, αλλά εκείνων, πού ύπήρξαν πρωταγωνιστές ή συμμετοχοί στά διαδραματισθέντα ή άμεσων συγγενών και συναγωνιστών-συμπatriωτών τους. Δέν πρέπει όμως νά μή σημειώσουμε τό γεγονός ότι οί άναφερόμενοι ως πρωταθλητές των γεγονότων αυτών ήσαν συνήθως κοντινοί συγγενείς του Γιώτη Ναούμ. Τούτο παρουσιάζει τό πλεονέκτημα της δυνατότητας μεγαλύτερης ακρίβειας (άφού ό συγγραφέας είχε τήν εύχέρεια νά άκούσει τά σχετικά άπό εύκολοπλησίαστους ανθρώπους της στενής ή της ευρύτερης οίκογένειάς του, με τούς όποιους συγχρωτιζόταν), αλλά και τό ταυτόχρονο και συνακόλουθο μειονέκτημα και τόν κίνδυνο της άλλοιώσεως των διαδραματισθέντων άπό τούς συνομιλητές του ή άπό τόν ίδιο, με σκοπό νά υπερτονισθεί ή σπουδαιότητα της ζωής και της δράσεως των συγγενών ή, αντίθετα, για νά μειωθεί ή σημασία των όποιωνδήποτε, τυχόν, λαθών τους. Καί ως σημειωθεί ότι, σέ μερικά άτομα, ή λατρεία προς τήν ύπαρκτη ή άνύπαρκτη δόξα της οίκογένειάς τους είναι θερμότερη άπό τόν θαυμασμό πού τρέφουν για τήν προσωπική τους συμβολή και άξία. Δέν μπορούμε όμως νά πούμε ποιά είναι, τελικά, ή άλήθεια στην ξεεταζόμενη περίπτωση, άφού δέν γνωρίζουμε και δέν έχομε δεδομένη τή συγκεκριμένη ψυχούνηυση του συγγραφέα. Έτσι και οί άναμνήσεις αυτές πρέπει νά αξιολογηθούν με καλή πίστη και άντικειμενική διάθεση, χωρίς προκατάληψη μά και με

μεγάλη προσοχή και με κάποια επιφύλαξη, μιὰ και φαίνεται, πώς ὁ προαναφερμένος κίνδυνος, τῆς οἰκογενειολατρείας, ὑπῆρχε και στὸν Γιώτη-Ναοὺμ. Ἀρκεῖ νὰ σημειωθεῖ ὅτι ὁ συγγραφέας θεωρεῖ τὸν συγγενή του Παῦλο Δ. Μπαδραλέξη (Πατραλέξη) ὡς τὴν κινητήρια δύναμη και σὰν τὸν πρωταγωνιστὴ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1878 τῶν Μακεδόνων στὸν Κολινδρό, ἐνῶ τὸ σωστὸ εἶναι ὅτι τοῦτος ἦταν ἀπλῶς ἓνας ἀπὸ τοὺς ἀξιόλογους και περισσότερους πρωτεργάτες και συντελεστές τῆς, ὅπως θὰ δοῦμε στὶς ὑποσημειώσεις τῆς σχετικῆς παραγράφου.

Πάντως, εἶναι ὅπωςδὴποτε ἀξιοσημείωτες οἱ ἀναλυτικὲς περιγραφές και οἱ πληροφορίες, ποὺ δίνει ὁ Γιώτης Ναοὺμ γιὰ τὴν ποιμενικὴ (ἀτομικὴ και οἰκογενειακὴ) ζωὴ, γιὰ τὶς γιορτές, γιὰ τὶς συνήθειες, γιὰ τὴ σύνθεση τῶν ὁμάδων, γιὰ τὰ ἥθη και γιὰ τὰ ἔθιμα, γιὰ τὴν οἰκονομία και γιὰ τὶς ἀλλεπάλληλες και τὶς συνεχεῖς μετακινήσεις τοῦ βλάχικου στοιχείου ἀπὸ τὴν Ἡπειρὸ σὲ πολλὰς περιφέρειες τῆς Μακεδονίας. Ἰδιαίτερη ἀξία ἔχουν οἱ εἰδήσεις τοῦ συγγραφέα γιὰ τὴν κατάσταση τῶν ὄρειων και τῶν πεδινῶν περιοχῶν, κυρίως τῆς Ἡπείρου και τῆς Μακεδονίας, στὰ χρόνια τῆς ἐπικυριαρχίας (και σ' αὐτὲς) τοῦ Ἀλῆ πασᾶ τῶν Ἰωαννίνων, γιατί τοῦτες στηρίζονται στὴν ἔντονα διατηρούμενη τότε νοπὴ ἀνάμνηση ἀνθρώπων, ποὺ ἐξήσαν και «ὑπέστησαν» τὰ σχετικὰ προβλήματα, ὥστε νὰ καταλήγουν τοῦτες νὰ εἶναι σὰν πληροφορίες ἀνθρώπου, γνώστη «ἀπὸ πρῶτο χέρι». Και τὸ σημαντικό εἶναι ὅτι οἱ πιὸ πάνω πληροφορίες δὲν σχετίζονται μονάχα με τὰ πολιτικοστρατιωτικὰ γεγονότα, ἀλλὰ και με τὰ ἥθη-ἔθιμα, με τὴν ἀτομικὴ και τὴν οἰκογενειακὴ ζωὴ, με τὴν οἰκονομία, με τὴν τοπογραφία, με τὴ ληστεία, με τὸν τρόπο ἀπονομῆς τῆς δικαιοσύνης, με τὸν κλεφταρματολισμὸ, με τὴ διοίκηση, τὴν αὐτοδιοίκηση, τὰ ἐπαγγέλματα, τὶς ἀσχολίες κ.λ. τῶν ραγιάδων ἐκείνης τῆς ἐποχῆς.

Τέλος, ὁ Γιώτης Ναοὺμ προσπαθεῖ νὰ πλουτίσει τὴ διήγησή του και με πληροφορίες γιὰ τὰ ἱστοριοπολιτικὰ γεγονότα τοῦ εὐρύτερου χώρου τῆς «καταρρέουσας» ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, ἰδιαίτερα στὰ Βαλκάνια, και τοῦ νεοελληνικοῦ κράτους και τοῦτο γιὰ νὰ προλειάνει τὸ ἔδαφος γιὰ τὸν ἀκατατόπιστο ἀναγνώστη τοῦ κειμένου του, τὸ ὁποῖο στὸ σημεῖο αὐτὸ—ὅπως εἶναι φυσικὸ—δὲν μπορεῖ νὰ παρουσιάζει τὴν πρέπουσα πληρότητα, πρωτοτυπία και τὴν ἀκρίβεια γιὰ τὸν εἰδικὸ μελετητὴ του. Δὲν νομίζω, ἄλλωστε, ὅτι κάτι τέτοιο ἦταν στὶς ἐπιδιώξεις ἢ, πιθανό, και στὶς δυνατότητες τοῦ συγγραφέα, ὁ ὁποῖος ἐπεδίωξε κυρίως νὰ περισώσει γραπτὰ ὅσες πληροφορίες μάζεψε γιὰ τὸ βλάχικο στοιχεῖο και τὴν οἰκογένειά του, ὥστε νὰ δημοσιευθοῦν και ἔτσι νὰ διαιωνισθοῦν τοῦτες, με τὸ νὰ διαβάζονται ἀπὸ τοὺς ἀναγνώστες τοὺς χωρὶς κόπο και εὐχάριστα, γι' αὐτὸ και διανθίζει τὸ κείμενό του και με μερικά, χαρακτηριστικὰ ἀνέκδοτα και παραδείγματα. Ἐξάλλου, δὲν κρύβει, ὁ Γ. Ναοὺμ, τὶς προθέσεις του τοῦτες ἢ τουλάχιστο

δὲν ἐπιθυμεῖ (ἢ, ἴσως, καὶ δὲν μπορεῖ) νὰ παρακάμψει μιὰ ἀπλουστευτικὴ καὶ ἀπλοϊκὴ, συχνά, ἀφηγηματικὴ ἔφεσή του, τοῦτο ὅμως εἶναι δυνατό νὰ θεωρηθεῖ καὶ προτέρημα, ἀπὸ μιὰ ἄποψη.

Πάντως, ὅπως καὶ νὰ ἔχει τὸ πρᾶγμα, οἱ ἀναμνήσεις, ποὺ δημοσιεύονται πρὶο κάτω, θὰ χρησιμεύσουν ὡπσοδήποτε στοὺς εἰδικοὺς μελετητὲς τῆς ἱστορίας κ.λ. γιὰ νὰ διασταυρώσουν ἢ γιὰ νὰ πλουτίσουν τίς πληροφορίες, ποὺ ἔχουν καὶ ἀπὸ ἄλλες πηγές, ἢ, ἀκόμα, γιὰ νὰ φωτίσουν καλύτερα ὁρισμένα γεγονότα καὶ ἄλλα προβλήματα τους, ἐνῶ γιὰ τοὺς ἄλλους, τοὺς ἀπλοὺς καὶ ὀλιγαρκεῖς ἀναγνώστες τους, θὰ εἶναι ἓνα εὐχάριστο καὶ συχνά ὠφέλιμο κείμενο. Τὸ πιστεύω τοῦτο. Ἄλλωστε ἔτσι θὰ δικαιωθεῖ ὁ συγγραφεὺς τους γιὰ τὸν κόπο ποὺ ἔκαμε, ὅπως καὶ ὅλοι οἱ ἄλλοι, ποὺ συνέβαλαν ποικιλότροπα γιὰ τὴν ἀξιοποίηση τῆς προσπάθειάς του τούτης, ὅπως προαναφέρθηκε...

ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ ΤΩΝ ΑΝΑΜΝΗΣΕΩΝ ΤΟΥ ΓΙΩΤΗ ΝΑΟΥΜ

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ. Η ΑΝΑΧΩΡΗΣΗ ΤΩΝ ΒΛΑΧΩΝ ΑΠΟ ΤΗΝ ΗΠΕΙΡΟ
ΚΑΙ Η ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΣΤΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ

1. Οἱ ρωσοτουρκικὲς σχέσεις στὰ 1806-1812

Στὰ χρόνια 1806-1812 ἡ Τουρκία βρισκόταν σὲ ἐμπόλεμη κατάσταση μὲ τὴ ρωσικὴ αὐτοκρατορία. Ἐπιδίωξη τῆς Ρωσίας ἦταν νὰ κυριαρχεῖ στὴ Βαλκανικὴ Χερσόνησο καὶ νὰ ἐλέγχει τὴν Κωνσταντινούπολη, ὥστε νὰ πραγματοποιήσει ἔτσι τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ Μεγάλου Πέτρου. Εἶχε καταλάβει ἤδη τὰ ρουμανικὰ πριγκιπάτα καὶ δὲν σκόπευε φυσικὰ νὰ τὰ ἐγκαταλείψει, οἱ Τοῦρκοι ὅμως (ποὺ εἶχαν ἐκεῖ τεράστια οἰκονομικὰ συμφέροντα) κρατοῦσαν καλὰ τὴ δεξιὰ ὄχθη τοῦ Δούναβη. Ἐντωμεταξὺ ἐγίνε ἀνακοχὴ μεταξὺ τῶν ἐμπολέμων καὶ οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν δύο παρατάξεων συγκεντρώθηκαν στὸ Βουκουρέστι γιὰ νὰ συζητήσουν τοὺς ὅρους τῆς εἰρήνης. Οἱ Ρῶσοι ὅμως πρόβαλαν ἀπαιτήσεις καὶ γιὰ τὰ δύο αὐτὰ πριγκιπάτα καὶ πρότειναν νὰ ὁρισθεῖ σὰν μελλοντικὸ σύνορό τους ὁ Δούναβης ποταμός. Οἱ Τοῦρκοι δὲν ὑποχωροῦσαν καὶ παραχωροῦσαν μόνο τὴ Βεσσαραβία. Στὴ διάρκεια τῶν συζητήσεων τῶν δύο ἀντιπροσωπειῶν ἐπισυνέβηκε ἓνα νέο γεγονός. Δὲν εἶναι δυνατό νὰ ξέρει κανένας ποιὰ θὰ ἦταν ἡ τύχη τῆς Ρουμανίας, ἂν δὲν συνέβαινε τοῦτο, ἂν τὰ ρουμανικὰ πριγκιπάτα δὲν θὰ εἶχαν ἀπὸ τότε τὴν τύχη τῆς Βεσσαραβίας μέχρι τὴν ἔνωση καὶ ἂν ἀκόμα ἡ μεγάλη ἐνοποίηση τοῦ ρουμανικοῦ κράτους (στὰ χρόνια μας) θὰ γινόταν τόσο εὐκολα. Ὁ μέγας Ναπολέοντας, αὐτοκράτορας τῆς Γαλλίας, κήρυξε τὸν πόλεμο κατὰ τῆς Ρωσίας καὶ ἀπέστειλε γράμμα στὸν Τοῦρκο μεγάλο βεζύρη, μὲ τὸ ὅποιο τοῦ συνιστοῦσε νὰ μὴ κλείσει εἰρήνη μὲ τοὺς Ρώσους. Ὅμως, ἡ ἐπιστολὴ αὐτὴ

ἔπενε στὰ χέρια τοῦ τότε μεγάλου δραγουμάνου (διερμηνέα) τῆς τουρκικῆς αὐλῆς Μουρούζη, τοῦ ὁποίου ὁ ἀδελφὸς ἦταν ἀντιπρόσωπος στὸ Βουκουρέστι. Ὁ Μουρούζης, ἀντὶ νὰ παραδώσει τὴν ἐπιστολὴ στὸν μεγάλο βεζύρη, τὴν ἔστειλε στὸν ἀδελφὸ του στὸ Βουκουρέστι καὶ αὐτὸς μὲ τὴ σειρά του πρόδωσε τὸ μυστικὸ στοὺς Ρώσους, οἱ ὁποῖοι ἔσπευσαν νὰ κλείσουν εἰρήνη. Μάλιστα ἦσαν καὶ εὐχαριστημένοι μὲ μόνη τὴν παραχώρηση τῆς Βεσσαβίας. Ὅταν ὁ σουλτάνος καὶ ὁ μέγας βεζύρης πληροφορήθηκαν γιὰ τὴν προδοσίαν, δόθηκε διαταγὴ καὶ ἀποκεφαλίστηκαν καὶ οἱ δύο ἀδελφοὶ Μουρούζη.

2. Οἱ Γενίτσαροι

Οἱ Τοῦρκοι, ἀπὸ τότε ποὺ γιὰ πρώτη φορὰ ἀποβιβάσθηκαν στὴν Εὐρώπην, κατόρθωσαν νὰ πηγαίνουν ἀπὸ νίκη σὲ νίκη ὁλόκληρους αἰῶνες καὶ νὰ φθάσουν μέχρι τὰ τεῖχη τῆς Βιέννης, κυρίως χάρις στὸ σῶμα τῶν γενιτσάρων, ποὺ προερχόταν ἀπὸ τὸ παιδομάζωμα, ἀπὸ παιδιὰ χριστιανῶν, ποὺ μεγάλωναν μὲ τὰ κελεύσματα τῆς μωαμεθανικῆς θρησκείας, ἐνῶ σὰν πατέρα τοὺς γνώριζαν τὸν σουλτάνο. Ὅσο καιρὸ οἱ γενίτσαροι ἦσαν ἀληθινοὶ στρατιῶτες (καλόγεροι), ἡ αὐτοκρατορία δὲν εἶχε νὰ φοβηθεῖ ἀπὸ τίποτε, ὅταν ὅμως ἄρχισαν νὰ αἰσθάνονται τὴ γεύση μιᾶς ζωῆς πιὸ ἀνετης, νὰ πανιρεύονται καὶ νὰ ἀποκτοῦν οἰκογένεια, ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἐποχὴ ἄρχισε καὶ ἡ παρακμὴ τῆς τουρκικῆς αὐτοκρατορίας. Οἱ γενίτσαροι κατάντησαν τελευταῖα ἕνας μεγάλος κίνδυνος γιὰ τὴν ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία. Ἐκθρόνιζαν τοὺς σουλτάνους καὶ ἀνέβαζαν στὸν θρόνον ὅποιον ἤθελαν αὐτοί, ὅπως ἀκριβῶς ἔκαναν καὶ οἱ πραιτωριανοὶ στὴ Ρώμῃ. Οἱ συχνές (στάσεις καὶ) ἐπαναστάσεις τῶν γενιτσάρων τὴν εἶχαν τραντάξει ἀπὸ θεμέλια.

3. Ἡ ἐπικυριαρχία τοῦ Ἀλῆ πασᾶ τῶν Ἰωαννίνων

Εἶχαν ἀρχίσει νὰ σχηματίζονται ἀνταρτικὲς συμμορίες ἀπὸ χριστιανοὺς ἐπαναστάτες σὲ ὅλες τὶς ἐπαρχίες τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Εὐρώπης, μὲ σκοπὸ τὴν ἀποτίναξη τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ. Στὶς σημερινὲς περιοχὲς τῆς Βουλγαρίας, Σερβίας, Βοσνίας, Μαυροβουνίου, Μακεδονίας, Παλαιᾶς Ἑλλάδος, Θεσσαλίας, Ἡπείρου καὶ πιὸ κάτω, ὀρισμένοι Τοῦρκοι πασάδες, διοικητὲς μερικῶν ἐπαρχιῶν, εἶχαν ἐπαναστατήσῃ ἐναντίον τοῦ σουλτάνου. Μεταξύ τους ἦταν καὶ ὁ Ἀλῆ πασᾶς Τεπελενλῆς (ἀλβανικῆς καταγωγῆς), ὁ μέγας σατράπης τῆς Ἡπείρου, ἔχοντας τὴν πρωτεύουσά του στὴν πόλιν Γιάννενα. Στὶς ἀρχές τοῦ 18ου αἰῶνα, ὁ Ἀλῆ πασᾶς διορίστηκε πασᾶς τῶν Τρικάλων, πρωτεύουσας τότε τῆς Θεσσαλίας. Αὐτὸς πέτυχε ὕστερα νὰ ἀντικαταστήσει τὸν πασᾶ ἀπὸ τὰ Γιάννενα, ὅπου ὑπῆρχαν τὰ μεγαλύτερα συμφέροντα,

γιατί ἔτσι βρισκόταν σὲ στενότερες σχέσεις μὲ τοὺς παντοδύναμους μπήδες τῆς νότιας Ἀλβανίας. Μετὰ πολλὰς μάχες κατόρθωσε νὰ κυριεύσει τὸ Δέλβινο καὶ νὰ ὑποτάξει τελείως τοὺς Σουλιῶτες καὶ τὰ ἑπτὰ χωριά τοῦ Σουλίου, ποὺ εἶχαν ἀντισταθεῖ μέχρι τὸ 1803. Ἡ Πύλη τοῦ ἀνεγνώρισε ὅλες αὐτὰς τὶς κατακτήσεις.

Μεταξὺ τῶν ἄλλων καὶ ὁ πασάς τῆς Θεσσαλονίκης ὑπῆχθηκε στὶς διαταγές του¹. Τὰ παιδιὰ τοῦ Ἀλῆ ἔλαβαν μέρος στὶς μάχες τοῦ 1806-1812. Τὸ ἕνα ἀπ' αὐτά, στὴν ἐπιστροφή, κατέκτησε μιὰ περιοχὴ στὴν παραλία τῆς Ἀδριατικῆς, στὸν Αὐλῶνα καὶ στὸ Μπεράτι. Ὁ Μοριάς καὶ ἡ Θεσσαλία εἶχαν παραχωρηθεῖ στὴν οἰκογένεια τοῦ Ἀλῆ πασᾶ καὶ ἔτσι ὅλες οἱ ἐπαρχίες, ποὺ κατοικοῦνταν ἀπὸ Γραικοὺς καὶ Βλάχους, εἶχαν πέσει στὰ χέρια τοῦ δυνάστη πασᾶ τῶν Ἰωαννίνων.

Ἡ Ἠπειρος ἦταν μία ἐπαρχία, ποὺ τὴν κατοικοῦσαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον οἱ Βλάχοι, μόνο δὲ πρὸς τὸν βορρᾶ εἶχε μερικὰ χωριά Ἀλβανῶν, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἄλλα ἦσαν χριστιανικά καὶ ἄλλα μωχαμεδάνικα (μουσουλμανικά).

4. Οἱ Βλάχοι τῆς Ἠπείρου καὶ οἱ διώξεις τους ἀπὸ τὸν Τεπελενλή

Στὴν Ἠπειρο εἶχαν ἀκμάσει ἀπὸ αἰῶνες τὰ Βλαχοχώρια, ὅπως τὸ Μέτισοβο, τὸ Συρράκο, ἡ Σαμαρίνα, τὸ Περιβόλι, ἡ Σμίξη, ἡ Βοβούσα, ἡ Λαῖστα, ἡ Τούρια, ἡ Λάκκα καὶ ἄλλα, χάρις στὰ προνόμια καὶ στὴ λευτεριά, ποὺ εἶχαν ἀπὸ αἰῶνες². Κάθε χωριὸ ὅμως ἔστελνε ἕνα χρονιατικὸ δῶρο στὴ Βα-

1. Εἶναι γνωστὸ ὅτι ὁ Ἀλῆ πασάς τῶν Ἰωαννίνων ἀσκούσε τὴ δικαιοδοσία του καὶ στὴν Κεντρικὴ καὶ Δυτικὴ Μακεδονία. Ὁ συγγραφέας ὁμῶς γράφει πῶς κατὰ ὅτι ὁ Βαρδάρης (Ἀΐδιος) ἦταν τὸ σύνορο τῆς δικαιοδοσίας τοῦ Τεπελενλή. Ἐτοιμάζω (ἀπὸ τὸ 1971) μελέτη γιὰ τὴν ἐπικυριαρχία τοῦ Ἀλῆ πασᾶ στὴν Κεντροδυτικὴ Μακεδονία μὲ βάση ἀνέκδοτα ἔγγραφα ἀπὸ τὸ ἄρχειο του καὶ τὴ σχετικὴ βιβλιογραφία.

2. Γιὰ τὰ χωριά Ἀβδέλλα, Σαμαρίνα, Περιβόλι, Σμίξη καὶ Γράμμοστα βλ. τὸ πάντοτε ἀξιόλογο βιβλίον τῶν A. J. B. W a c e καὶ M. S. T h o m p s o n, *The Nomads of the Balkans*, Λονδίνο 1914 (καὶ ἀνατύπωση τοῦ 1972), 39 κ.έ., 60 κ.έ., 144 κ.έ., 173 κ.έ., 210 κ.έ., 275 κ.έ. καὶ 281 κ.έ. Ἐκλαϊκευμένη ἀπόδοση τμημάτων τοῦ πῶς πάντως βιβλίου δημοσίευσε ὁ Φώτης Πέτσας, στὶς κυριακάτικες «Περιηγήσεις στὸν Ἑλληνικὸ Βορρᾶ», στὴν ὁμώνυμη ἐφημερίδα τῆς Θεσσαλονίκης καὶ συγκεκριμένα στὸ φύλλο τῆς 24.7.1977 κ.έ. Πρβλ. ἀκόμα F. C. H. L. P o u q u e n i l l e, *Voyage de la Grèce*, 2η ἐκδ., Παρίσι 1826, τ. 1, 232-233 καὶ 264, τ. 2, 389-391, 396, 504-514 καὶ 516, τ. 3, Παρίσι 1824, 98 καὶ 100-104 καὶ ἑλληνικὴ μετάφραση (μὲ εἰσαγωγή καὶ σχόλια) τοῦ Γ. Ἰ. Ἀ. ν. ν. η. Τ. σ. ἄ. ρ. α., Ταξίδι στὴ Δυτικὴ Μακεδονία (Ἀνοιξὴ τοῦ 1806), Θεσσαλονίκη [1983], 31, 41, 75, 95, 99, 100, 101, 111 καὶ 119, καὶ W. M. L e a k e, *Travels in Northern Greece*, Λονδίνο 1835, τ. 1, 304, 317, 322, 334, καὶ 425, τ. 3, 333, καὶ τ. 4, 111. Μὲ τὸ ἴδιο θέμα ἀσχολήθηκε (1891) διεξοδικὰ καὶ ὁ γνωστὸς ποιητὴς Κ. Ὁ σ. τ. α. ς. Κ. ρ. υ. σ. τ. ἄ. λ. λ. η. ς. Βλ. τὸ μελέτημά του «Οἱ Βλάχοι τῆς Πίνδου», ποῦ (ἀνα-) δημοσιεύθηκε καὶ στὰ «Ἀπαντα Κρυστάλλη», μὲ πρόλογο, εἰσαγωγή καὶ ἐπιμέλεια Γ. Βαλέτα, Ἀθήνα 1959 (:), 457-657 καὶ κυρίως 473-504. Βλ. ἐπίσης N. G. L. H a m m o n d,

λιδὲ χανοῦμ (μητέρα τοῦ σουλτάνου) στὴν Κωνσταντινούπολη. Ὑπῆρχαν χωριά ποὺ εἶχαν 150.000 πρόβατα. Τὸν χειμῶνα τὰ κοπάδια κατέκλυζαν ὅλη

στὴ συλλογικὴ ἔκδοση «Μακεδονία», τῆς «Α. Ε. Ἐκδοτικὴ Ἀθηνῶν», Ἀθήνα 1982, 77-78, ὅπου γίνεται παραλληλισμὸς τῆς νομαδικῆς ζωῆς τῶν ἀρχαίων Μακεδόνων καὶ τῶν Βλάχων τῆς Σαμαρίνας, τῆς Ἀβδέλλας καὶ τοῦ Περιβολιοῦ, καὶ τοῦ Ἰδίου. Τὰ προβλήματα καὶ τὰ ἐπιτεύγματα τῶν μεγάλων Μακεδόνων Φιλίππου καὶ Ἀλεξάνδρου, Θεσσαλονίκη 1982, 6 (ὅπου παραλληλισμὸς μὲ τοὺς σύγχρονους Σαρακατσάνους) καὶ 8, Πρβλ. καὶ Νικ. Σβορώνο, στὸ ἴδιο βιβλίο, 355, 358-359, 371 καὶ 383 (354-385) γιὰ τὶς ἐγκαταστάσεις, μετακινήσεις κ.λ. τῶν πληθυσμῶν σ' αὐτὸν τὸν χῶρο, καὶ Ἀποστόλου Ε. Βακαλόπουλου, Ἱστορικαὶ ἔρευναι ἐν Σαμαρίνῃ τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας, «Γρηγόριος Παλαμῆς» 21 (1937) 316-323, 363-369 καὶ 424-438 (καὶ σὲ ἀνάπτυκο, Θεσσαλονίκη 1937). Ἡ μελέτη αὐτὴ συμπεριλαμβάνεται καὶ στὴ συλλογὴ τοῦ «Παγκαρπία μακεδονικῆς γῆς», Θεσσαλονίκη 1980, 449-473. Ὁ Ἰδίου γράφει σχετικὰ καὶ σὲ πολλὲς σελίδες τοῦ βιβλίου του: Ἱστορία τῆς Μακεδονίας, 1354-1833, Θεσσαλονίκη 1969. Πρβλ. ἀκόμα Νικολάου Κασομούλη (ἐπιμέλεια κ.λ. Γιάννη Βλαχογιάννη), Ἐνθυμήματα στρατιωτικὰ τῆς ἐπαναστάσεως τῶν Ἑλλήνων, 1821-1833, τ. 1, Ἀθήναι 1939, 103-107, Ἀγγελικῆς Χατζημιχαήλ, Σαρακατσάνοι, τ. 1, μέρος Α', Ἀθήναι 1957, ξα'-β', σημ. 11 καὶ 1 καὶ πύ', Χρήστου Μ. Ἐνισλείδου, Ἡ Πίνδος καὶ τὰ χωριά τῆς Σπηλαιο-Γρεβενά-Σαμαρίνα, Ἀθήναι 1951, καὶ κυρίως τὴ σ. 84 κ.ε. Ἀπὸ τὴν ξένη βιβλιογραφία πρέπει νὰ μνημονευθεῖ καὶ τὸ βιβλίο τοῦ N. Hâci u, Aromânii, comert, industrie, expansiune, civilizatîe, Focșani 1936, 82-100, ὅπως καὶ ἡ νεώτερη μελέτη τοῦ M. Sîvignou, Les pasteurs du Pinde septentrional, Λυὼν 1968. Ὁ Σέρβος ἱστορικὸς Dušan J. Poronić στὸ βιβλίο του γιὰ τοὺς Κουτσοβλάχους (O cincarina. Prilozi pitanju postanka našeg gradtjanskog društva) δὲν ἀναφέρει τίποτε γιὰ τὴ μετακίνηση τῶν Κουτσοβλάχων στὴν περιοχὴ τῆς Βέροιας-Νάουσας, οὔτε στὴν πρώτη ἔκδοση τῆς ἐργασίας του (Βελιγράδι 1927), οὔτε στὴ δευτέρῃ (Βελιγράδι 1937), ὅπου γράφει διεξοδικὰ γιὰ τὸ θέμα τῶν μετοικησέων τους (19 κ.ε. καὶ 34 κ.ε., ἀντίστοιχα). Τὴν πληροφορία αὐτὴ ὀφείλω στὸν ἐπιστημονικὸ συνεργάτη τοῦ Ι.Μ.Χ.Α. Δρ. φιλολογίας κ. Γιάννη Παπανδριανό, τὸν ὁποῖο εὐχαριστῶ καὶ ἀπ' ἐδῶ. Πρβλ. ἀκόμα, γιὰ τὰ χωριά αὐτὰ καὶ τοὺς Βλάχους τῆς Πίνδου, καὶ στοῦ Κυριάκου Σιμόπουλου, Ξένοι ταξιδιώτες στὴν Ἑλλάδα, τ. Γ' (1800-1810), Ἀθήνα 1975, 409-410, καὶ Γ' (1810-1821), 335 καὶ 343-349, καὶ Νικολάου Θ. Σελινῆ, Ὀδοιπορικαὶ σημειώσεις Μακεδονίας, Ἡπείρου, νέας ὁροθετικῆς γραμμῆς καὶ Θεσσαλίας, Ἀθήναι 1886 (φυλλ. Α-Β), κδ', λη', μβ' καὶ 6, 7, 57, 72, 115, 122, 215, 216, 218 καὶ 223. Γιὰ τὸ ἐπιγραφικὸ ὕλικό, ποὺ σχετίζεται (ἐμμεσα) καὶ μὲ τοὺς Κουτσοβλάχους βλ. M. Hatzopoulos, Colonie romaine en Thessalie et les destinées de la latinité épirote, B.S., 21e, 97-105, ὅπου γιὰ τὶς λατινικὲς ἐπιγραφὲς τῆς Βέροιας (99, σημ. 4), πρβλ. δὲ τελευτῶν καὶ ὅσα γράφει σὲ ἐργασία του ὁ D. Feissel μὲ τίτλο: Recueil des inscriptions, chrétiennes de Macédoine du III au VI siècle, Paris 1983, ὁ ὁποῖος δημοσιεύει καὶ σχετικὴ ἐπιγραφή ἀπὸ τὴ Βέροια, τοῦ 5-6ου αἰ. (α/α 74, σ. 70-77). Τὴν ὑπόδειξη ὀφείλω στὸν κ. Μ. Χατζόπουλο, τὸν ὁποῖο καὶ εὐχαριστῶ. Γιὰ τὰ γλωσσολογικὰ ζητήματα βλ. τώρα στοῦ Ἀχιλλέως Γ. Λαζάρου, Ἡ ἀρωμανικὴ καὶ αἱ μετὰ τῆς ἑλληνικῆς σχέσεις αὐτῆς, Ἀθήναι 1976, ὅπου καὶ πλοῦσαι βιβλιογραφία, στὴν ὁποία πρόσθεσε καὶ τὶς μεταγενέστερες διδακτορικὲς διατριβὲς τοῦ Νικολάου Ἀθ. Κατσάνη, Ἑλληνικὲς ἐπιδράσεις στὰ Κουτσοβλαχικά, Θεσσαλονίκη 1977, καὶ Ἀντωνίου Δ. Μποσμπούκη, Τὸ ρῆμα τῆς Ἀρωμανικῆς, Ἀθήνα 1982. Εἰδικὰ γιὰ τὴν ἐτομολογία τοῦ τοπωνύμου Σαμαρίνα βλ. τὴ σχετικὴ μελέτη τοῦ Χαρ. Π. Συμεωνίδη στὰ «Μακεδονικά» 7(1966-1967) 200-209, ὅπου καὶ οἱ παλιότερες γνώμες. Πρβλ. ἀκόμα Κωνστ.

τή Θεσσαλία, όπου ό χειμώνας ήταν ήπιος, και τὰ πρόβατα δέν είχαν ανάγκη υπό ειδική τροφή, γιατί τρεφόντουσαν μέ τὸ χλωρὸ χορτάρι τῆς γῆς. Τὸ καλοκαίρι έβγαιναν (οἱ Βλάχοι κτηνοτρόφοι) στὰ βουνά τῆς Πίνδου, πού είχαν αρκετὴ έκταση γιὰ τὴ βοσκή τῶν κοπαδιῶν τους.

Ὁ έρχομός αὐτοῦ τοῦ σατράπη επικεφαλῆς στὸ βιλαέτι τῶν Ἰωαννίνων, τοῦ οἰοῦ ἢ κυριαρχία επέκτεινόταν μέχρι καὶ τὸν Βαρδάρη (Ἀξιὸ) ποταμὸ (ἀφοῦ καὶ ὁ πασάς τῆς Θεσσαλονίκης ἦταν στίς διαταγές του), έφερε μία μεγάλη άναταραχὴ στήν οἰκονομική κατάσταση τῶν Βλάχων αὐτῶν τῶν μερῶν. Πρὶν τὸν έρχομό του ἢ φύλαξη τῶν έπαρχιῶν καὶ τῶν διαβάσεων τῶν δερβενιῶν γινόταν ἀπὸ τοὺς ἀρματολούς, πού ἦσαν νέοι, στρατευμένοι ἀπὸ αὐτὰ τὰ χωριά. Ὁ Ἀλῆ πασάς διέλυσε τίς μονάδες τῶν Βλάχων ἀρματολῶν καὶ τοὺς ἀντικατέστησε μέ Τουρκαλβανούς¹. Ἐβαλε διοικητὴ τους τὸν περίφημο Βελή Γκέγκα. Οἱ ἀρματολοί, μόλις τοὺς διέλυσαν, ζῶσαν τὰ σπαθιά τους, βγήκαν στὰ βουνά καὶ σχημάτισαν πολλές ὁμάδες ἀπὸ κλέφτες, πού πολεμοῦσαν συνεχῶς ἐναντίον τὸν σατράπη καὶ στίς ὁμάδες τῶν Ἀλβανῶν. Ὁ πιὸ ξακουστός κλέφτης ἦταν ὁ Κατσαντώνης², πού ξεχείμαζε στὸ νησί τῆς Ἀγίας Μαύρας (Λευκάδας) τοῦ Ἰονίου Πελάγους, πού ἀνῆκε στήν έξουσία τῆς Ἀγγλίας. Τὴν ἀνοιξη ἀποβιβαζόταν στὴ στεριά καὶ έβγαινε μέ τὴ συμμορία του στὰ βουνά τῆς Πίνδου, πολεμώντας ἀκατάπαυστα (μέ τὰ παλικάρια του, πού ἦσαν πάνω ἀπὸ ὀγδόντα) ἐναντίον τῶν ὁμάδων τοῦ Βελή Γκέγκα. Σὲ μιὰ μάχη πολέμησαν στῆθος μέ στῆθος μέ τὸν Κατσαντώνη, ὁ ὁποῖος καὶ σκότωσε τὸν Βελή Γκέγκα. Ἡ κατάσταση αὐτὴ δέν ἦταν άνεκτὴ

Δ. Ντίνα, Τὸ τοπωνυμικὸ τῆς Σαμαρίνας Γρεβενῶν, «Μακεδονικά» 20 (1980) 305-341, Σωκρ. Ν. Λιάκου, Σύντομη ἐπισκόπησι τῆς ἱστορίας τῶν Ἀρμενταρίων τῆς Μικρευρώπης, Θεσσαλονίκη 1974, 30-31, καὶ Τάσου Χρυσόου, Ταξίδια στὴ Σαμαρίνα, Τὰ παλιὰ χρόνια καὶ τώρα, «Ἐλιμειακά» τχ. 4 (Μάρτης 1983) 56-60. Γιὰ τὸ Περιβόλι βλ. Θεόδωρου Κ. Π. Σαράντη, Τὸ χωριὸ Περιβόλι Γρεβενῶν (Συμβολὴ στήν ἱστορία τοῦ ἀρματολικίου τῆς Πίνδου), Ἀθῆνα 1977. Γιὰ τὴ Σμίξη βλ. Γρηγορίου Ἀ. Θ. Νασικά, Ἡ Σμίξη, Ἀθῆνα 1971. Μιὰ πρόσφατη δημοσιογραφικὴ περιήγηση στὰ χωριά Ἀβδέλλα, Περιβόλι, Σμίξη καὶ Σαμαρίνα βλ. στοῦ Κώστα Μπίρκα, Ἀβδέλλα, Ἀθῆνα 1978, 277-324. Γιὰ τὴν αὐτοδιοίκηση πού είχαν τὰ «Βλαχοχώρια» βλ. Κωνσταντίνου Παπαρηγόπουλου, Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, ἔκδ. 6η, τ. 5, μέρ. Βον, 123-125. Πρβλ. καὶ Χρήστου Π. Κλειώση, Ἱστορία τῆς τοπικῆς αὐτοδιοικήσεως, Ἀθῆναι 1977, 183-184.

1. Βλ. στοῦ Ἀποστόλου Ε. Βακαλοπούλου, Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, τ. Δ', Θεσσαλονίκη 1983, 728-734.

2. Βλ. Δημήτρη Σταμέλου, Κατσαντώνης, ἱστορικὲς διαστάσεις τοῦ θρύλου του, Ἀθῆνα 1972, όπου καὶ βιβλιογραφία, καὶ τοῦ Ἰδίου, Κατσαντώνης, ἡ ἀποθέωση τῆς παλικάριᾶς. Μυθιστορηματικὴ βιογραφία, ἱστορικὰ καὶ βιβλιογραφικὰ τεκμηριωμένη, Ἀθῆνα 1980, Πρβλ. ἀκόμα καὶ Κώστα Δ. Κωτσόκαλη, Ὁ Κατσαντώνης τῆς Ρωμιοσύνης. Νέα θεώρηση τῆς ἱστορίας καὶ τοῦ θρύλου του, Ἀθῆνα 1977.

στον βλάχικο πληθυσμό της Πίνδου (που προηγούμενα κυριαρχούσε σχεδόν στα βουνά της περιοχής), γιατί οι συμμορίες του Βελή Γκέγκα γυρνούσαν από χωριό σε χωριό, λεηλατώντας και τυραννώντας τον πληθυσμό.

Ο Ἀλή πασάς ήταν ένας από τους πιο πονηρούς και διεφθαρμένους, που έδωσε ή αλβανική φυλή. Ήταν ο πιο θρησκόληπτος όσο αναφορά στη συζυγική ήθικη. Προσπάθησε να περάσει κατά πολύ και τον Μωχάμετ νομοθέτη όκόμα. Δεν ήταν δυνατό να είναι ικανοποιημένος μόνο με λίγες γυναίκες. Το χαρέμι του αριθμούσε περισσότερες από σαράντα γυναίκες, που ήταν κυρίως κορίτσια χριστιανών, που άρπαζε με τη βία από τις αγκαλιές των οικογενειών. Κατασκόπευε (με ανθρώπους του) όλα τα χωριά και μόλις ανακάλυπτε κανένα όμορφο κορίτσι, άμέσως έστελνε άπεσταλμένους του με ισχυρή ομάδα Ἀλβανών και το έφερναν στο χαρέμι του.

5. Ἡ επίσκεψη τοῦ Ἀλή πασᾶ στὴ Γράμμουστα καὶ ἡ φυγὴ τῶν Βλάχων στὴ Μακεδονία

Κάποτε ανακάλυψε ο Ἀλή πασάς, ότι ο τσέλιγκας Χατζηστέργιος, κάτοικος του χωριού Γράμμουστα¹ (που ήταν όρεινή κωμόπολη με τρεις χιλιάδες σπίτια) είχε ένα πολύ όμορφο κορίτσι, που όνομαζόταν Τάνα. Ο Ἀλή πασάς παρουσιάστηκε ο ίδιος στη Γράμμουστα, επικεφαλής πολυάριθμης ομάδας Ἀλβανών. Ο Χατζηστέργιος και όλοι οι άλλοι τσελιγκάδες, όπως και ο άρσενικός πληθυσμός του οικισμού, βγήκαν να τον προϋπαντήσουν και να τον υποδεχθούν, σε μεγάλη παράταξη. Μόλις κατέλυσε ο Ἀλή πασάς, άρχισαν να φθάνουν κριάρια, τα όποια έβαζαν στη σούβλα για να φιλοξενήσουν τον ύψηλό μουσαφίρη τους. Τρεις μέρες συνεχίστηκε ή διασκέδαση και τέλος ο Ἀλή παίρνει κατά μέρος τον Χατζηστέργιο και του λέει: «Έχω ακούσει ότι έχεις ένα όμορφο κορίτσι και θέλω να το πάρω στο χαρέμι μου. Πιστεύω πως ή πράξη μου αυτή σε κάμνει τιμή». Ο Χατζηστέργιος, αν και ή καρδιά του τραυματίστηκε βαθιά με όσα άκουσε, δεν έχασε την ψυχραιμία

1. Το τοπωνύμιο έμφανίζεται και με τη γραφή Γράμμουστα. Βλ. και Σωκρ. Ν. Λιάκου, ό.π., 9 και 29. Ο Γκιόρτζι, ό.π., 10-22 και 35-40 (σημειώσεις) δίνει πολλές πληροφορίες και για την όργάνωση, την οικονομία και τη ζωή των «φαλκαριών» (κοπαδιών-όμάδων). Η Ἀγγελική Χατζημιχαήλ, Σαρακατσάνοι, ό.π., σ. 1, γράφει για την περιέργη έκδοχή μερικών Σαρακατσάνων της Μακεδονίας, οι όποιοι «φαλκάρι» όνομάζουν τη στάνη. Τούτη ή άποψη μόνο σάν άλληγορία μπορεί να δικαιολογηθεί. Από την παλιότερη βιβλιογραφία, για το θέμα των φαλκαριών, βλ. Κ. Δ. Καραβίδα, Ἀγροτικά, Ἀθήναι 1931, 351 κ.έ., και Δ. Ημ. Λαυκοπούλου, Ποιμενικά της Ρούμελης, Ἀθήναι 1930. Το βιβλίο του Καραβίδα επανακυκλοφόρησε (1978) σε φωτοαναστατική άνατύπωση, με πρόλογο του Ίω. Πεσμαζόγλου και είσαγωγή του Ν. Μουζέλη, στη σειρά των εκδόσεων Παπαζήση.

του καὶ ὑποκρίθηκε ὅτι δὲν περίμενε τέτοια μεγάλη τιμὴ ἀπὸ τὸ μέρος τοῦ πασᾶ καὶ ἀπήντησε ὅτι ἀποδεχόταν μὲ μεγάλη χαρὰ τὴν πρότασι, πρόσθεσε ὅμως ὅτι, ἐπειδὴ ὑπῆρχε ἡ διαφορὰ τῆς θρησκείας καὶ ὁ κόσμος τῆς κωμοπόλεως ἦταν πολὺ θρησκοκόλητος, ἂν καὶ ὁ ἴδιος δὲν ἔδινε σημασία σὲ τοῦτα, παρακαλεῖ τὸν πασᾶ νὰ μὴ βιασθεῖ καὶ ὅτι στὸ διάστημα τῶν ἐρχόμενων τριῶν ἡμερῶν, μετὰ τὴν ἀναχώρησή του, θὰ ἔπαιρνε τὸ κορίτσι του (χωρὶς νὰ τὸ ξέρει κανένας) καὶ θὰ τὸ ἔφερνε στὸ χαρέμι του. Τοῦ μίλησε τόσο πειστικά, ὥστε ὁ πασᾶς τὰ ἔχασε, τὸν πίστεψε καὶ ἔμεινε κατενθουσιασμένος.

Ὁ Χατζηστέργιος δὲν περίμενε νὰ περάσει οὔτε μιὰ μέρα ἀπὸ τὴν ἀναχώρησι τοῦ πασᾶ καὶ ἔδωσε διαταγὴ μόλις βραδιάσει νὰ ξεκινήσουν κρυφὰ τὰ κοπάδια μὲ κατεύθυνση τὰ Βιτώλια (Μοναστήρι) διὰ μέσου τῶν βουνῶν τοῦ Βιτσίου, ἀφοῦ φορτώσουν τὰ ὑπάρχοντά τους στὰ μουλάρια. Τὰ χαράματα τὰ κοπάδια καὶ οἱ οἰκογένειες βρίσκονταν στὸν δρόμο μακριὰ ἀπὸ τὴν κωμόπολη. Ἐπρεπε νὰ περάσουν ἀπὸ τέτοια μονοπάτια καὶ δάση, ὥστε νὰ μὴ βρεῖ ἴχνη ὁ Ἀλὴ πασᾶς. Μετὰ πολλὰς περιπέτειες στὰ βουνὰ τοῦ Βιτσίου (γιατὶ ἦταν δύσκολη ἡ διάβασι) ἔφθασαν στὸ Πισοδέρι. Ὑστερα κατέβηκαν στὴ Φλώρινα. Ἀπὸ ἐκεῖ ἀνηφόρισαν πρὸς τὴ δεξιὰ ὄχθη τοῦ ποταμοῦ Τσέρνα, ποὺ διασχίζει τὸν κάμπο τῶν Βιτωλίων καί, ἀφοῦ πέρασαν ἀπὸ τὸν Περλεπέ, ἔφθασαν στὸ Νεράτισικο, στὴν ὄχθη τοῦ ποταμοῦ Βαρδάρη. Ἀπὸ ἐκεῖ πῆραν τὸν κατήφορο τοῦ ποταμοῦ καὶ (ἀφοῦ κατέλυσαν σὲ πολλοὺς τόπους) ἔφθασαν στὴ Γευγελή, ὅπου καὶ πέρασαν τὸν Ἀξιό στὴν ἀριστερὴ ὄχθη του. Ἀργότερα, ἐγκαταστάθηκαν στὸ χωριὸ Λιβάδια, κοντὰ στὴ Γευγελή. Ἐτσι κατόρθωσαν νὰ γλιτώσουν τὴν οἰκογενειακὴ τιμὴ τους καὶ νὰ διατηρήσουν καθαρὴ τὴν ψυχικὴ γαλήνη τῆς καημένης τῆς Τάνας. Ὁ Ἀλὴ μὲ τοὺς κατασκόπους ποὺ εἶχε παντοῦ πληροφοροῦντο, οὐδὲ τὴ δευτέρῃ μέρα, τὴν ἀναχώρησι τῆς ομάδας. Πολλὰς ομάδες καβαλαραίων Ἀλβανῶν (ποὺ ἦσαν ὀπλισμένοι μέχρι τὰ δόντια) εἶχαν σταλεῖ πρὸς ὅλες τὶς κατευθύνσεις, ἀπὸ ὅπου μπορούσε νὰ ὑποτεθεῖ ὅτι ἦταν δυνατό νὰ περάσει ὁ Χατζηστέργιος, ἀλλὰ μονάχα πρὸς τὸ Βίτσι δὲν πῆγαν, γιατί κανένας δὲν πίστευε ὅτι ἦταν πιθανὸ νὰ χρησιμοποιηθεῖ αὐτὸς ὁ δρόμος.

Ὅλα αὐτὰ μοῦ τὰ διηγήθηκε ὁ ἐνενηντάρης Μιχάλης Παπάξης, ὁ ὁποῖος εἶχε λάβει μέρος σ' αὐτὴ τὴν ἀνεπάντεχη περιπλάνησι, ὅταν ἦταν ἑπτὰ χρόνων¹.

1. Ὁ γέροντας τσέλιγκας Μιχάλης Παπάξης ἀναφέρεται καὶ πρὸ κάτω (βλ. στὸ τέλος τῆς 11ης παραγράφου) ὡς πληροφοριοδότης τοῦ συγγραφέα. Ἡ περιπλάνησι τῶν Βλάχων, καὶ συνεπῶς καὶ τοῦ Μιχάλη Παπάξη, πρέπει νὰ τοποθετηθεῖ χρονολογικὰ πρὶν τὸν Δεκαπενταύγουστο τοῦ 1819, ὅταν ἦταν τοῦτος 7 χρόνων. Συνεπῶς, γεννήθηκε (1819-7) γύρω σὲ τὸ 1812. Ὅταν διηγόταν τὰ γεγονότα ἦταν 90 χρόνων, ὅπως γράφει (δύο φορές) ὁ Παναγιώτης Ναοῦμ. Ἐπομένως, ἡ ἐξιστόρησή τους θὰ ἔγινε στὰ πρῶτα χρόνια τοῦ 20οῦ αἰ. καὶ συγκεκριμένα (1812 σὺν 90) κοντὰ στὸ 1902. Σύμφωνα μὲ πληροφορία τῆς δ. Βιργινίας Γ.

Τὸ βλάχικο στοιχείο μπορούσε νὰ ὑποφέρει ὅ,τι ἄρπαγες καὶ ὅποια τυραννία, μόνον ὅμως ὅταν πρόκειται γιὰ τὴν οἰκογενειακὴ τιμὴ δὲν συμβιβάζοταν μὲ κανένα τρόπο καὶ ἐπειδὴ ὁ σατράπης δὲν κρατιόταν καθόλου στὸ νὰ κυβερνάει τοὺς ὑποδούλους του μὲ ἀνάνθρωπα μέσα, οἱ Βλάχοι δὲν μπορούσαν νὰ τὸ ὑποφέρουν τοῦτο καὶ ἐτοιμάστηκαν νὰ φύγουν.

6. *Ἡ συγκέντρωση τῶν Βλάχων τσελιγκάδων στὴν Ἀβδέλλα (1819) καὶ ἡ ἐγκατάστασή τους στὴ Μακεδονία*

Ἦταν τὸ ἔτος 1819, Αὐγούστου 15, ἡμέρα τῆς Παναγίας, ἡμέρα πανηγύρεως καὶ μεγάλης γιορτῆς γιὰ τὸ χωριὸ Ἀβδέλλα¹ τῆς Πίνδου, ἡμέρα τῶν γάμων καὶ γλεντιοῦ... Μὲ τὴν εὐκαιρία αὐτῆς τῆς γιορτῆς συγκεντρώθηκαν σ' αὐτὴν οἱ τσελιγκάδες ἀπὸ τὰ ἄλλα χωριά, ὅπως ἀπὸ τὴ Σαμαρίνα, τὸ Περιβόλι, τὴ Σμίξη, τὴ Βοβούσα καὶ ἄλλα, μὲ τὴν πρόφαση τοῦ πανηγυριοῦ, ἀλλὰ μὲ κύριο σκοπὸ νὰ κάνουν μυστικὸ συμβούλιο μὲ τοὺς τσελιγκάδες τῆς Ἀβδέλλας, σχετικὰ μὲ τὴν κρίσιμη κατάσταση, στὴν ὁποία βρίσκονταν ἐξαιτίας τοῦ σατράπης Ἀλῆ πασᾶ, ὁ ὁποῖος τοὺς ἀφαίρεσε ὅλα τὰ προνόμια, ποὺ εἶχαν ἀποχτήσει ἀπὸ αἰῶνες καὶ τοὺς κατάντησε σὲ ἄθλια κατάσταση.

Στὸ συμβούλιο αὐτὸ πῆραν μέρος πολλοὶ τσελιγκάδες ἀλλὰ οἱ κυριό-

Καπρίνη τὸ κείμενό του ἔγραψε ὁ Παναγιώτης (Γιώτης) Ναοῦμ τὸ 1954 καὶ ἡ μετάφρασή του (ἀπὸ τὸν πατέρα της, Γ. Καπρίνη) ἐγινε τὸ 1967. Σὲ ποίημα, ποὺ δημοσίεψε ἡ Εὐγενία Παπαρουσοπούλου στὸ «Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον» Σφενδόνη, 1983, 234-236, μὲ τίτλο «Σιάνα καὶ τὸ κάψιμο τῆς Γράμμοστας» καὶ ὑπότιτλο: «Ἀπὸ μεθοδικὴ σύλλογὴ στοιχείων ζωντανῶν ἀναμνήσεων, αἰωνόβιων τοῦ λαοῦ μας», ὀνομάζει τὴν κόρη τοῦ Χατζή-Στέργιου Σιάνα, παραδίδει τὴν ἐκδοχή, ὅτι σκοτώθηκε ὁ τὴν πολύχρονη μάχη ποὺ ἐγίνε καὶ ὅτι γιὰ ἐκδίκησιν ὁ Ἀλῆ πασᾶς πυρπόλησε τὴ Γράμμοστα, ποὺ εἶχε 10,000 σπίτια(!). Γιὰ τὸ τραγούδι τῆς Σιάνας βλ. Ζωῆς Παπαζήση-Παπαθεοδώρου, Τὰ τραγούδια τῶν Βλάχων, Ἀθήνα 1985, σ. 177-178.

1. Γιὰ τὰ πανηγύρια τῶν Βλάχων τῆς Πίνδου βλ. σὲ βιβλίο τῶν A. J. B. Wace=M. S. Thompson, ὁ.π., 129 κ.έ. (Γιὰ τοὺς γάμους τοὺς κ.λ. βλ. στὴν ἴδια μελέτη καὶ συγκεκριμένα τίς σ. 100 κ.έ. καὶ 277 κ.έ.). Πρὸβλ. ἀκόμα Κώστα Κρυστάλλη, ὁ.π., 468 κ.έ. καὶ κυρίως 483-493, ὅπου δημοσιεύονται πληροφορίες γιὰ τὴ γιορτὴ τῆς («Μεγάλης») Παναγίας τῆς Σαμαρίνας καὶ γιὰ τοὺς γάμους τοῦ Δεκαπενταῦγουστου. Γιὰ τὴ γιορτὴ τοῦ Ἀγίου Δημητρίου βλ. F. Rouquerville, ὁ.π., τ. 2, 389, καὶ Κυρ. Σιμόπουλου, ὁ.π., τ. Γ', 347. Γιὰ τὴ γιορτὴ τῆς Παναγίης («St. Marias») στὸ Σέλι ἀπὸ τοὺς Βλάχους βλ. Στέλιου Σβαρνόπουλου, Στὴ γιορτὴ τῆς Παναγίας, ἐφημ. «Βέροια», φύλλ. τῆς 20.8. 1982. Γιὰ τὴν ἀναβίωση-ἀναπαράσταση (1982) τῆς γιορτῆς ποὺ γινόταν παλιότερα στὸ Σέλι ἀπὸ τοὺς Βλάχους καὶ γιὰ τοὺς ὁμαδικοὺς γάμους, ὅπως καὶ γιὰ τὸ γλέντι τοῦ Δεκαπενταῦγουστου βλ. στὸ ἴδιο φύλλο τῆς ἐφημερίδας ποὺ προαναφέρθηκε, ὅπου δημοσιεύεται ἀνυλτικὸ ρεπορτάζ καὶ σχετικὴ φωτογραφία. Ἡ ἴδια γιορτὴ ἐπαναλήφθηκε καὶ τὸ 1984 μὲ τὴ συμμετοχὴ Βλάχων ἀπὸ ὅλη τὴ χώρα. Οἱ γάμοι γινόντουσαν σὲ ἡλικία 17-18 χρόνων. Βλ. σχετικὰ τὴ διδακτορικὴ διατριβὴ τοῦ Γιώργου Θανάση, Ἀραβῶνες καὶ γάμοι μικρῆς ἡλικίας, Ἀθήνα 1983, 21-22 κ.έ., 31 κ.έ.

τεροι ήσαν: 'Από την 'Αβδέλλα οί 'Εξάρχου, Καραγιάννης, Παπαχατζής, 'Αλέξης Βάδρας ή Μπάδρας¹ (πού μετονομάστηκε ύστερα σέ Μπαδραλέξης)

1. Ίσως ό άρχικός τύπος νά ήταν Μπάρδας και όχι Μπάδρας. Πραγματικά, ό Κ. Κ ρ υ - σ τ ά λ λ η ς, ό.π., 467, αναφέρει τά καλύβια ή τή στάνη του Μπάρδα. 'Ο Θ ε ό φ ρ α σ τ ο ς Γ ε ω ρ γ ι ά δ η ς, Μοσχόπολις, 'Αθήναι 1975, 90, γράφει γιά έναν ξενητευμένο Μοσχο- πολίτη, ό όποιος είχε τό παρόνομα Μπάρδας. Τό επώνυμο τουτο σώζεται άκόμα, όπως, ι.χ., στον Βόλο. Μπαδραλέξη αλλά και Μαρδαλέξη ονομάζει τήν οίκογένεια και ή 'Ι φ ι - γ έ ν ε ι α Δ ι δ α σ κ α λ ο υ σέ μελέτημά της στο περ. «Μακεδονική ζωή», τχ. 207 (Αύγου- στου 1983) 32-35, με τίτλο «Τά Αύγουστιάτικα πανηγύρια και οί «Δρίμες», όπου δίνονται και πληροφορίες γιά τους γάμους στην Παναγιά της Σαμαρίνας και του Σελίου (33-34), όπως και γιά τόν 'Αλ ή πασά και τόν τσελγκα Χατζηστεργιο κ.λ. 'Αλλον τύπο («Μπαντραλέξην») χρησιμοποιεί ό Μ ι χ. 'Α θ. Κ α λ ι ν δ έ ρ η ς στο βιβλίό του, 'Ο βίος της κοινότητας Βλάτσης επί τουρκοκρατίας, Θεσσαλονίκη 1982, 157, όπου γράφεται ότι (σύμφωνα με τίς άναμνήσεις του Κ. Σαμαρά) ό 'Αλ ή πασάς ήθελε τήν κόρη τουτου και όχι του Χατζηστερ- γιου. 'Υπάρχει, εξάλλου, διάβαση αύχένα στη Γράμμοστα, που ονομάζεται «Μπάδδρα». Βλ. σημείωση του Σωκρ. Ν. Λιάκου, στο βιβλίό της Μ. Α. W a l k e t (μετάφραση του Κων/νου Πύρζα και επιμέλεια του Σωκρ. Λιάκου), Διά της Μακεδονίας ως τις άλβανικές λίμνες ('Ο- χρίδας και Μαλίκης), Θεσσαλονίκη 1973, 103 σημ. 1η. Γιά τους Βλάχους της Πίνδου βλ. και 31, 76-77, 83, 93 και 99. Οί Α. J. B. W a c e και Μ. S. T h o m p s o n, ό.π., 174 και 210, γράφουν Μπαδραλέξης («Badraleksi»). Σέ έγγραφο του 'Υπουργείου 'Εξωτερικών τό επί- θετο δίνεται με τή γραφή Πατραλέξης. Βλ. Ε ύ α γ γ έ λ ο υ Κ ω φ ο ύ, 'Η επανάστασις της Μακεδονίας κατά τό 1878, Θεσσαλονίκη 1969, 311-312, πρβλ. δέ και 100, σημ. 1, και 333, σημ. 1 (όπου εκλαμβάνονται ως άδελφοί οί Παύλος και Πέτρος Πατραλέξηδες, που ήσαν όμως πρώτα εξαδέλφια), βλ. όμως και τίς 73 και 332: («Μπαδραλέξης»). Πρβλ. και 'Ι ω ά ν - ν ο υ Σ. Ν ο τ ά ρ η, 'Ανέκδοτα έγγραφα γιά τήν επανάσταση του 1878 στη Μακεδονία, Θεσσαλονίκη 1966, 76, 277, 342-344, 353 και 362. Είναι πιθανό νά άλλαξαν τό επίθετο τουτο οί έγγονοί του γενάρχη 'Αλέξη Βάδρα ή Μπάδρα, από Μπαδραλέξης (μπάδρας + 'Αλέξης = Μπαδραλέξης) σέ Πατραλέξης, επιδιώκοντας νά τό «εξελληνίσουν», κατά τή γνώμη τους, με τήν αντικατάσταση του κακόηχου Μπ. με τό Π, γιατί και ό επίσκοπος Κίτρος Νικό- λαιος (Αούσης) χρησιμοποιεί τόν τύπο Πατραλέξης. Βλ. Μ ι λ τ ι ά δ η Δ. Σ ε ι ζ ά ν η, 'Η πολιτική της 'Ελλάδος και ή επανάστασις του 1878 έν Μακεδονία, 'Ηπίρφ και Θεσσαλία, 'Αθήναι 1879, 151, 165, 183 και 197. (Τό βιβλίό τουτο επανκυκλοφόρησε σέ φωτοανστα- τική ανατύπωση. Στη βιβλιοθήκη μου έχω τό αντίτυπο, που δώρισε ό συγγραφέας του στον επίσκοπο Κίτρος, με τήν εξής αφιέρωση: «Τῷ πρώην Κίτρος κ.κ. Νικολάω λούση οε- βασμοῦ, ύπολήψεως και αγάπης ένεκεν Μ.Δ.Σ.»). Φαίνεται όμως ότι και ύστερα στον λαό ήταν γνωστός ό τύπος «Καλύβια Σελίου», όπως αναφέρονται και στους συμβολαιογραφι- κούς κ.λ. κώδικες της ελληνικής κοινότητας της Βέροιας και σέ άλλα έγγραφα. Βλ. και Κ ω ν σ τ α ν τ ί ν ο υ Α. Β α κ α λ ό π ο υ λ ο υ, 'Ο Βόρειος 'Ελληνισμός κατά τήν πρώτη φάση του Μακεδονικού 'Αγώνα (1878-1894). 'Απομνημονεύματα 'Αναστασίου Πηχεάνα, Θεσσαλονίκη 1983, 92 κ.έ. και 374, όπου άπαντιέται τό επίθετο ως Πατραλεζάνης, ίσως από παρανόληση. Όμως, ό οίκισμός είναι γνωστός και ως «Μπαντραλέξη καλύβια», γιατί έτσι αναφέρει τό μικρό χωριό ό Ν ι κ ό λ α ο ς Θ. Σ χ ι ν ά ς, ό.π., 144 (φυλλάδιο πρώτο). Πρβλ., άλλωστε, και Ε ύ α γ γ έ λ ο υ Κ ω φ ο ύ, 'Η επανάστασις..., ό.π., 332, πρβλ. δέ και σ. 73. Εξάλλου, και τώρα σώζεται ό τύπος αυτός σέ έγγραφα, στη στοματική παράδοση και σέ δημοτικά τραγούδια. Σέ γνωστό κατάλογο ιδιοκτητών κοπαδιών της περιοχής Δο- μοκού (τό 1816) συναντιώνται τά ονοματεπώνυμα αρκετών Σαμαρινιωτών και 'Αβδελλιω-

και Ζεάνας Ντάσου. 'Ο Γκιζάρης από τη Σμίξη. 'Ο Χατζημπύρας από τη Σαμαρίνα και ο Βαρδούλης από το Περιβόλι και άλλοι.

Τὸν καιρὸ ἐκεῖνο στὴν Κωνσταντινούπολη προβλέπονταν μεγάλες ἀλλαγές. Τὸ 1817 ἀνέβηκε στὸν τουρκικὸ θρόνο ἕνας πολὺ ἐπιτήδειος ἄνθρωπος, ποὺ ὀνομαζόταν σουλτάνος Μαχμούτ. Ἀμέσως πῆρε τὰ ἡνία τοῦ κράτους στὰ χέρια του καὶ ἄρχισε τὴν ὀργάνωση τακτικοῦ στρατοῦ (γιὰ νὰ μπορέσει νὰ στηριχθεῖ) καὶ ἀπεφάσισε νὰ κτυπήσει μὲ δλα τὰ μέσα τὶς ἐπικυριαρχίες τῶν διαφόρων πασάδων, ποὺ ἦσαν ἐπικίνδυνες γιὰ τὴν ὁμόνοια στὴν αὐτοκρατορία. Γιὰ τοῦτο ἔστειλε στὴ Θεσσαλονίκη ἄλλον, κατάλληλο πασά, ὁ ὁποῖος νὰ εἶναι ἀπαλλαγμένος ἀπὸ τὴν ὑποταγὴ στὸν Ἀλῆ πασά. Ἦταν ἀποφασισμένος νὰ φέρει σοβαρὲς μεταρρυθμίσεις στὴν ἐπικράτειά του. Μεγάλο ὅμως ἐμπόδιο συνάντησε ἐκ μέρους τῶν γενιτσάρων, ποὺ ζοῦσαν στὴν Κωνσταντινούπολη, στοὺς στρατῶνες μὲ τὶς οἰκογένειές τους καὶ δημιουργοῦσαν συχνὰ ταραχές μὲ τὶς ἀπαιτήσεις τους.

Ὅλοι οἱ τσελιγκάδες, ποὺ ἔλαβαν μέρος στὸ συμβούλιο τῆς Ἀβδέλλας, εἶχαν τὴ γνώμη ὅτι ὁ Ἀλῆ πασάς δὲν θὰ παῦσει νὰ πιέζει τοὺς Βλάχους μέχρι νὰ τοὺς ἐξαντλήσει οἰκονομικά¹ καὶ πὼς μετὰ θὰ δοκίμαζε νὰ προσβάλει ἐκεῖνο, ποὺ εἶχαν πρὶν σεβαστὸ οἱ Βλάχοι, δηλαδὴ τὴν οἰκογενειακὴ τιμὴ. Γι' αὐτὸ ἦτο προτιμότερο τώρα (καὶ ὄχι ἀργότερα) νὰ ἐγκαταλείψουν γιὰ πάντα τὰ βουνὰ τῆς Πίνδου καὶ νὰ ζητήσουν ἀποκούμπι σὲ καμιὰ ἄλλη ἀπὸ τὶς πολλὲς ἐπαρχίες τῆς αὐτοκρατορίας. Ὅλοι οἱ Βλάχοι ἀπὸ τὰ χωριά κατέβαιναν κάθε φθινόπωρο στοὺς κάμπους τῆς Θεσσαλίας. Γνώριζε ὁ Ἀλῆ πασάς, πὼς ἦταν ἀδύνατο νὰ ξεφύγουν ἀπὸ τὴν ἐπιρροή του καὶ ἀπὸ τὴν ἐπικράτειά του, ἀφοῦ ἡ Θεσσαλία ἀνῆκε στὴ σφαῖρα τῆς ἐπιρροῆς του καὶ γι' αὐτὸ δὲν ἔφερνε ἐμπόδια στὴν ἀναχώρησή τους. Αὐτοὶ ὅμως ἀπεφάσισαν νὰ πάρουν ἄλλη κατεύθυνση, τὴν ἀνοιξη. Μόνο ὁ Μπαδραλέξης, ὁ Ζεάνας Ντάσου, ὁ Βέρος, καὶ ἕνα μέρος τῆς οἰκογένειας Καραγιάννη, πῆραν τὸ φθινόπωρο ἄλλη κατεύθυνση. Προσιέθηκε σ' αὐτοὺς καὶ ὁ τσελιγκας Γκιζάρης ἀπὸ τὴ Σμίξη. Μέχρι τὰ Γρεβενὰ κατέβηκαν ὅλοι μαζί. Ἀπ' ἐκεῖ ὅμως, ἀντὶ νὰ πάρουν τὸν δρόμο γιὰ τὴ Θεσσαλία ἀλλαξοδρόμησαν πρὸς τὸν ποταμὸ Βαρδάρη μὲ σκοπὸ νὰ φθάσουν τοῦτον καὶ νὰ τὸν προσπεράσουν, γιατί ὁ Βαρδάρης ἦταν τὸ σύνορο τῆς ἐπικυριαρχίας τοῦ Ἀλῆ πασά. Ὅλο τὸ φαλκάρι (ὁμάδα) τοῦ Μπαδραλέξη, μὲ τὸν Γκιζάρη καὶ τοὺς ἄλλους ἀποτελοῦ-

τῶν, ὅπως καὶ ἐνὸς Παπαλέξη, βλ. Σπύρου Ἀσδραχᾶ, Ἑλληνικὴ κοινωνία καὶ οἰκονομία (τῇ καὶ ἰθ' αἰῶνες), Ἀθήνα 1982, 138-139 (α/α 38) καὶ 143. Τὸ ἐπίθετο τοῦτο (μὲ τὴ γραφὴ «Πατραλέξης») ἔχουν καὶ σημερινοὶ κάτοικοι τοῦ νομοῦ Ἡμαθίας (π.χ. στὴ Μελική), μερικοὶ, μάλιστα, χωρὶς νὰ εἶναι Βλάχοι.

1. Γιὰ τοὺς φόρους τῶν κτηνοτρόφων βλ. Ἀγγελικῆς Χατζημιχάλη, ὁ.π., μέρος Α', κδ' καὶ σημ. 3 καὶ μέρος Β', 10 σημ. 1 καὶ 2.

νταν από 200 οικογένειες. Ὁδηγός τους ἦταν ὁ Μπαδραλέξης. Ἡ απόσταση ἀπὸ τὴν Ἀβδέλλα μέχρι τὸν Βαρδάρη ἦταν γύρω στὰ 250 χιλιόμετρα. Τὴν πρώτη τοῦ Ὀκτωβρίου τοῦ 1819 τὰ κοπάδια τῶν γιδοπροβάτων καὶ ἡ ἀγέλη ἀπὸ ἄλογα καὶ φορὰδια (ποὺ ἀριθμοῦνταν γύρω στὰ χίλια) ἀναχώρησαν μὲ ὁδηγὸ τὸν τσελιγκά (Μπαδραλέξη). Οἱ οικογένειες (μὲ ὅλα τὰ ὑπάρχοντά τους φορτωμένα στὰ μουλάρια) ἀκολουθοῦσαν κατόπι. Στὸν μεγάλο ἐκεῖνο ἀναβρασμὸ (ἐξαιτίας τοῦ ὁποῖου τίποτε δὲν φαινόταν παντοῦ παρὰ κοπάδια ἀπὸ γιδοπρόβατα καὶ ἀγέλες ἀπὸ ἄλογα) οἱ φύλακες τοῦ Ἀλῆ πασᾶ δὲν ἀντελήφθηκαν ἀμέσως, πὼς ἓνα μέρος ἀπὸ τὰ τσελιγκάια εἶχε πάρει ἄλλον δρόμο καὶ ὄχι ἐκεῖνον πρὸς τὴ Θεσσαλία. Ἡ πρώτη πόλη, ποὺ συνάντησαν, μετὰ τὰ Γρεβενά, ἦταν ἡ Κοζάνη, ποὺ εἶναι κτισμένη στὴ νότια ἄκρη τοῦ κάμπου Σαρῆ Γκιόλ. Ἀπὸ κεῖ ἄρχισαν ν' ἀνεβαίνουν στὴ δυτικὴ πλαγιά τοῦ βουνοῦ Δόξα (Βερμίου) καὶ μετὰ ἄρχισαν νὰ κατεβαίνουν ἀπὸ τὶς ἀνατολικὲς πλαγιές τοῦ βουνοῦ καὶ πέρασαν ἀνάμεσα ὑπὸ τὶς πόλεις Βέροια καὶ Νάουσα, ποὺ βρίσκονται κάτω σὲ περίφημα ὄροπέδια. Ἀπὸ ἐκεῖ βάδισαν ἀνατολικά πρὸς τὴν πόλη Βοδενά (Ἐδεσσα), πρὸς τὸν ποταμὸ Μογλενά, τὸν ὁποῖον πέρασαν χωρὶς πολλὰς δυσκολίες. Ὑστερα, πορεύτηκαν πρὸς τὰ βουνὰ τοῦ Πάϊκου (Γιαννιτσά) καὶ ἔφθασαν στὸ μέσο τοῦ ποταμοῦ Βαρδάρη, τὸν ὁποῖο ἔπρεπε νὰ διαβοῦν ἀπὸ τὸν πόρο (διάβαση), γιατί ὅλα τὰ γεφύρια (ποὺ ὑπῆρχαν τότε στὸν Βαρδάρη) φρουροῦνταν ἀπὸ ἀνθρώπους τοῦ Ἀλῆ πασᾶ. Σὲ ὅλη αὐτὴ τὴ μακριὰ πορεία οἱ Ζεάνας Ντάσιου καὶ Γκιζάρης προηγούνταν μὲ καμιά εἴκοσι ἀρματωμένα παλικάρια, ὅσο ἦταν δυνατό στὶς κρίσιμες αὐτὲς περιστάσεις, ἔτοιμοι ν' ἀντιμετωπίσουν, ὅ,τι ἐμπόδιο θὰ τοὺς τύχαινε μπροστά τους. Ὁ Μπαδραλέξης, μὲ καμιά τριάντα παλικάρια, ἀποτελοῦσαν τὴν ὀπισθοφυλακὴ τῶν οικογενειῶν. Μόλις εἶχε βρέξει καὶ τὰ νερά τοῦ Βαρδάρη ἦσαν ἐξογκωμένα. Μερικὰ παλικάρια δοκίμασαν (καὶ κατόρθωσαν) νὰ περάσουν καβάλα τὴ διάβαση καὶ (ὕστερα) περνοῦσαν μὲ τὴν προστασία τους κάθε οικογένεια, καβάλα στὰ μουλάρια. Τὰ κοπάδια καὶ οἱ ἀγέλες πέρασαν δίπλα, ἀπὸ ἄλλη διάβαση. Ὅταν βρέθηκαν στὴν ἀριστερὴ ὄχθη τοῦ ποταμοῦ, ξεφόρτωσαν ἀμέσως τὰ μουλάρια, τοποθέτησαν τὴν ποράβα καὶ ἔστησαν τὶς τέντες. Ὁ παπὰ Δημήτρης Τσουμέτης (ποὺ ἀκολουθοῦσε καὶ αὐτὸς τὶς οικογένειες μὲ τὸ κοπάδι του) ντύθηκε τ' ἄμφια καὶ διάβασε μιὰ εὐχαριστήρια παράκληση. Ὅλη ἡ ὁμάδα γονάτισε καὶ συνεχῶς σταυροκοποῦνταν, εὐχαριστώντας τὸν Θεό, γιατί τοὺς γλίτωσε ἀπὸ τὴν τυραννία τοῦ Ἀλῆ πασᾶ.

Ἐξ ἑμέρες κράτησε αὐτὴ ἡ ὁδύσσεια τοῦ Μπαδραλέξη καὶ τῆς ὁμάδας του. Ἦταν μιὰ πορεία χωρὶς στάση. Μόνο στέκονταν σὲ καμιά βρῦση γιὰ νὰ πιοῦν καὶ γιὰ νὰ πάρουν τὸ ἀναγκαῖο νερό. Τὰ μουλάρια δὲν τὰ ξεφόρτωναν πουθενά, κάπου κάπου ὁμως τὰ ἐβαζον τὸν τορβά μὲ κριθάρι στὸν λαιμὸ καί, μόλις τέλειωνε, δρόμο.

Μετά από δύο μέρες, από τότε που ἐγκατέλειψαν τὰ Γρεβενά, πληροφορήθηκαν πὼς ὁ Ἄλῃ πασὰς ἔστειλε ἓνα μεγάλο ἀπόσπασμα ἱππικοῦ γιὰ νὰ τοὺς πιάσει καὶ γιὰ νὰ τοὺς φέρει πίσω. Ὁ ἀποσπασματάρχης πίστευε ὅτι ὁ Μπαδραλέξης θὰ δοκίμαζε νὰ περάσει ἀπὸ τὴ γέφυρα ποὺ ἦταν ἀνάμεσα στὴ Βέροια καὶ στὴ Θεσσαλονίκη. Τὴν ὥρα ὁκριβῶς ποὺ ἔφθασε τὸ ἀπόσπασμα στὴ γέφυρα τοῦ Βαρδάρη, ὁ Μπαδραλέξης διέβαινε τὸ ποτάμι σὲ μιὰ ἀπόσπαση ἐξήντα χιλιόμετρα βορειότερα.

Στὴν ὀριστερὴ πιά ὄχθη τοῦ Βαρδάρη, ὁ Μπαδραλέξης δὲν εἶχε λόγο νὰ φοβηθεῖ, γιατί ἐκεῖ βρισκόταν σὲ ἔδαφος τῆς κυριαρχίας τοῦ σουλτάν Μαχμούτ, ἑνὸς νεωτεριστῆ σουλιόνου, ποὺ ἐπιθυμοῦσε νὰ ἐξευρωπαϊσει τὸν στρατὸ καὶ αὐτὸ τοῦτο τὸ κράτος ἀκόμα. Γιὰ τοῦτο, μιὰ ἑβδομάδα τὴν περᾶσαν μὲ τραγοῦδια καὶ χοροὺς καὶ ψήνοντας συνέχεια κριάρια στὴ σούβλα.

Ἐπὶ τέλους, μετὰ ἀπὸ μιὰ ἀνάπαυση (ποὺ τὴν εἶχαν τόσο μεγάλη ἀνάγκη), ἄρχισαν νὰ ἐτοιμάζονται γιὰ τὴν ἀναχώρηση. Πρῶτα, ἔπρεπε νὰ φροντίσουν νὰ βροῦν λιβάδια γιὰ νὰ ξεχειμάσουν τὰ γιδοπρόβατά τους καὶ ἢ ἀγέλη μὲ ιῖς φοράδες καὶ γιὰ τοῦτο ἦταν ἀνάγκη νὰ πλησιάσουν σὲ μέρη, ὅπου δὲν ἔπεφτε χιόνι τὸν χειμῶνα. Ἀπὸ κεῖ ξεκίνησαν μὲ τὰ κοπάδια καὶ τὰ ἄλογα καί, ἀφοῦ φόρτωσαν τὰ μουλάρια, κατευθύνθηκαν πρὸς τὸ χωριὸ Ποροῖα, ποὺ κατοικοῦνταν τότε ἀπὸ κάμποσες οἰκογένειες Βουλγάρων.

Μετά ἀπὸ πολλὲς στάσεις—γιατί δὲν βιάζονταν—ἔφθασαν στὸ χωριὸ Ποροῖα, ποὺ βρίσκεται σὲ μιὰ πλαγιά, κοντὰ στὴν πεδιάδα τοῦ βουνοῦ Μπέλες. Ὁ Γκιζάρης (μὲ πενήντα οἰκογένειες, ποὺ φύγανε ἀπὸ τὴ Σμίξη καὶ μὲ εἴκοσι χιλιάδες πρόβατα) ἀπεφάσισε νὰ μείνει στὰ Ποροῖα καὶ ἔτσι χωρὶς ἀπὸ τὸν Μπαδραλέξη.

7. *Ἡ ἄφιξη στὴν Κασσάνδρα. Ταξίδι τῶν ἐπικεφαλῆς στὴ Θεσσαλονίκη. Ἐπίσκεψη στὸν διοικητὴ τῆς πόλεως*

Οἱ ἄλλοι πῆραν τὴν κατεύθυνση πρὸς τὸν Νότο καὶ μετὰ ἀπὸ πολλὲς στάσεις ἔφθασαν στὴ χερσόνησο τῆς Κασσάνδρας, θέση κατάλληλη ἀπὸ κάθε ἄποψη. Ἐκεῖ ὑπῆρχαν θάμνοι ἀπὸ ὕγριελις, ποὺ τὸ φύλλωμά τους μὲνει τὸν χειμῶνα χλωρὸ καὶ εἶναι καλὴ τροφή γιὰ τὰ γίδια. Δίπλα ὑπῆρχαν πολλοὶ ἐλαιῶνες, ὅπου φύτρωνε χλωρὸ χορτάρι γιὰ τὰ πρόβατα καὶ τὰ ἄλογα. Δὲν ὑπῆρχε καιρὸς γιὰ χάσιμο. Ξεφόρτωσαν τὰ ζῶα καὶ κάθε οἰκογένεια ἄπλωσε τὶς τέντες (σκηνές), ποὺ θὰ ἦσαν ἡ κατοικία γιὰ ὁλόκληρο τὸν χειμῶνα. Καὶ παρ' ὅλα ταῦτα ὅλοι τους ἦσαν εὐχαριστημένοι.

Τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ὅλα τὰ χωράφια τῆς Μακεδονίας ἦσαν κτήματα Τούρκων μπέηδων καὶ τῶν πασάδων, ἐνῶ ὅταν ἦλθαν οἱ Τούρκοι ἀνῆκαν στοὺς

νιόπιους¹. Αυτοί, για να γλιτώσουν από τις πιέσεις, που δεχόντουσαν από τους στρατιώτες και από τους μπισιμπουζούκους (άτάκτους) Τούρκους, πέρασαν όλα τα κτήματά τους κάτω από την προστασία ενός μπέη ή πασά, στον οποίο πλήρωνε κάθε οικογένεια από ένα ποσό, για την προστασία που τους προσέφερε. Με τον καιρό όμως οι μπέηδες και οι πασάδες έγιναν ιδιοκτήτες των χωραφιών. Μέχρι την ώρα, που ήλθαν οι Βλάχοι στα μέρη αυτά, ή βοσκή των κτημάτων αυτών δεν χρησιμοποιούνταν παρά σπάνια, γιατί ήταν λιγοστά τα γιδοπρόβατα και έτσι τα εισοδήματα που είχαν οι μπέηδες από τα κτήματα ήταν πολύ ελάχιστα. Μετά όμως από την άφιξη των πολυάριθμων κοπαδιών από γιδοπρόβατα των Βλάχων τα εισοδήματα άρχισαν να μεταλλάσσονται. Μόλις έφθασαν οι Βλάχοι στην Κασσάνδρα ενδιαφέρθηκαν και βρήκαν ποιοί ήταν οι ιδιοκτήτες των χωραφιών που κατέλαβαν και πληροφορήθηκαν, ότι τούτοι κατοικούσαν στη Θεσσαλονίκη.

Ο Μπαδραλέης και ο Ζεάνας Ντάσος καβαλίκεψαν τ' αλόγά τους, πήραν μαζί τους και χρυσά νομίσματα (που θα ήταν απαραίτητα) και κίνησαν για τη Θεσσαλονίκη. Όταν έφθασαν στην πόλη κατέλυσαν στο πανδοχείο των ξένων, που ονομαζόταν «Πατέρα Χάν», το οποίο βρισκόταν στη βορεινή πλευρά της πόλεως, που λεγόταν «Βαρδάρ Καπού» (δηλαδή Πύλη Βαρδάρη)².

Η διαδρομή έγινε σε δύο μέρες. Αφού αναπαύτηκαν, τη δεύτερη μέρα από την άφιξή τους, έχοντας μαζί τους και τον ιδιοκτήτη του πανδοχείου (που ήταν και μεσίτης και γνώριζε προσωπικά και τον μπέη) παρουσιάστη-

1. Βλ. σχετική βιβλιογραφία στο Γιώργου Χ. Χιονίδη, Ζητήματα ιδιοκτησίας-φορολογίας και διώξεις στη Νάουσα στα χρόνια 1870-1877 (με βάση το φερμάνι έπαναχορηγήσεως (1830) της περιουσίας στους έπαναστάτες και άλλα ανέκδοτα έγγραφα), «Μακεδονικά» 19 (1979) 93-123 και κυρίως τις σημ. 2 των σ. 93 και 98.

2. Βλ. για «τα χάνια» της Θεσσαλονίκης Βασίλη Δημητριάδη, Τοπογραφία της Θεσσαλονίκης κατά την εποχή της τουρκοκρατίας, 1430-1912, Θεσσαλονίκη 1983, 564 (πίνακας λέξεων) και κυρίως 405-407, και Π. Κ. Ένεπεκίδη, Μακεδονικές πόλεις και οικογένειες, 1750-1930, Αθήνα 1984, 25-26, και του ίδιου, Η Θεσσαλονίκη στα χρόνια 1875-1912, Θεσσαλονίκη 1981, 94-95. Ιδιαίτερα για το «Πατέρα Χάν» βλ. το άρθρο της Άννας Παπαδάμου, Ένα χάνι της Θεσσαλονίκης, στο περιοδ. «Αρχαιολογία», τχ. 3 (Μαΐου 1982) 38 και 39 (φωτογραφίες). Πρβλ., ακόμα, Άλκις Σαμουηλίδου και Αιμιλίας Στεφανίδου-Φωτιάδου, Η Θεσσαλονίκη κατά την τουρκοκρατία. Τα μνημεία, περιοδ. «Αρχαιολογία», τχ. 7 (Μαΐου 1983) 62-63 και σημείωμα (με άρθρο Ξ.Ι.) με φωτογραφία στο περιοδ. «Μακεδονική ζωή», τχ. 203 (Απριλίου 1983) 10-11. Για την πύλη αυτή βλ. στο Άποστ. Ε. Βακαλοπούλου, Ιστορία της Θεσσαλονίκης, 315 π.Χ.-1912, Θεσσαλονίκη 1947, 110, 150, 152, 159 και 168. Τα ίδια γράφονται και στη δεύτερη έκδοση (1984) του βιβλίου τούτου. Υπήρχαν πολλά πανδοχεία κοντά σε τούτη την πύλη. Βλ. Άποστ. Ε. Βακαλοπούλου, ό.π., 168. Εικόνα της πύλης βλ. στο Πολυχρόνη Κ. Ένεπεκίδη, Η Θεσσαλονίκη στα χρόνια 1875-1912, Θεσσαλονίκη 1981, εικ. 28, πριν τη σ. 119.

καν μπροστά του, ντυμένοι με την éθνική τους στολή. Συγκεκριμένα, ó Μπαδραλέξης με την άσπρη φλοκάτα (σάρικα), καθαρή σαν τó χιόνι—διακριτικό σημεῖο τοῦ τσέλιγκα—καί ó Ζεάνας Ντάσου με σάρικα μαύρη¹.

Έντυπωσίασαν βαθιά τόν μπέη καί γιατί ó Μπαδραλέξης μιλούσε πολύ καλά τήν τουρκική γλώσσα. Ό μπέης έμεινε ένθουσιασμένος, ιδιαίτερα όταν τοῦ ανακοίνωσαν τόν σκοπό αὐτῆς τῆς ἀναπάντεχης ἐπισκέψεως καί όταν προσφέρθηκαν νά τοῦ δίνουν κάθε χρόνο, γιά ἐνοίκιο τοῦ κτήματος, διακόσιες (200) χρυσές λίρες γιά τή βόσκησι σαράντα χιλιάδων γιδοπρόβατων καί πεντακόσιων φοράδων καί ἀλόγων, ποσό πολύ μεγάλο γιά τήν ἐποχή ἐκείνη².

Μετά τó κλείσιμο τῆς συμφωνίας, πού ἀποτελοῦνταν ἀπό μιὰ ἀπλή ἀπόδειξι στήν τουρκική γραμμένη καί με τή σφραγίδα τοῦ μπέη, οἱ Μπαδραλέξης καί Ζεάνας δέν μπόρεσαν νά φύγουν ἀμέσως, γιατί ó μπέης τοῦς κράτησε στό κονάκι του τρεῖς μέρες σαν φιλοξενοῦμενους, τοῦς περιποιήθηκε καί τοῦς ἔδειξε ὅλη τήν ἀγορά τῆς Θεσσαλονίκης. Τήν τρίτη μέρα, ἐπέτρεψε νά φύγει μόνο ó Ζεάνας. Τόν Μπαδραλέξη τόν κράτησε γιά νά τόν παρουσιάσει στόν πασά, πού ἦταν γενικός διοικητής τῆς Θεσσαλονίκης καί ó ὁποῖος ἦταν νέος στήν ἡλικία³. Εἶχε ἔλθει πρὶν λίγους μήνες καί ἀνέλαβε τή γενική διοίκηση.

Κατά τήν τριήμερη παραμονή κοντά στόν μπέη ó Μπαδραλέξης εἶχε τόν καιρό νά διηγηθεῖ καί νά περιγράψει τά δεινά πού ὑπέφεραν οἱ Βλάχοι καί ó ἄλλος κόσμος ἀπό τόν ἐπαναστάτη Ἀλή πασά καί τίς περιπέτειες πού ὑπέστησαν ó ἴδιος καί ὅλη ἡ ομάδα του, ὥσπου νά φθάσουν στόν ἅγιο τόπο τοῦ μεγαλειότατου σουλτάνου Μαχμούτ. Ό Χαϊδάρ μπέης—ἔτσι ὀνομαζόταν ó βέης—κατεῖχε μιὰ ἀπό τίς πιό σπουδαῖες θέσεις στή διοίκηση τοῦ βιλαετίου. Ἀνέφερε λοιπὸν στόν γενικό διοικητὴ ὅλα τά διηγηθέντα ἀπό τόν Μπαδραλέξη.

Ό διοικητής, πού ἦταν νέος καί ἐπιφορτίστηκε ἀπό τόν σουλτάνο νά ἐνδιαφερθεῖ ιδιαίτερα (καί νά πληροφορηθεῖ) γιά τή συμπεριφορά τοῦ Ἀλή πασά, ἀντελήφθηκε ὅτι σατράπης ἔδειχνε τάσεις γιά ἀνεξαρτησία. Ζήτησε λοιπὸν νά παρουσιασθεῖ μπροστά του ó Μπαδραλέξης.

1. Γιά τὰ ρούχα τῶν Βλάχων βλ. καί φωτογραφίες στὸ βιβλίο τῶν A. J. B. Wace M. S. Thompson, ὁ.π., σὲ πολλὲς σελίδες. Πρὸβλ. F. Rouquerville, ὁ.π., τ. 2, 391-392, καί K. Σιμόπουλου, ὁ.π., τ. Γ³, 349.

2. Χρειαζόταν ἄδεια τοῦ τοπικοῦ Τούρκου διοικητῆ γιά τὸ νοίκιασμα τῶν λιβαδιῶν καί συντάσσονταν σχετικὰ συμφωνητικά. Βλ. Ἀγγελικῆς Χατζημιχάλη, ὁ.π. μέρος Α', 48' καί σημ. 3, καί μέρος Β', 11-16, ὅπου δημοσιεύονται καί συμφωνητικά τῶν μέσων τοῦ 19ου αἰ.

3. Πιὸ κάτω (βλ. τήν παράγραφο 9) ó συγγραφέας ἀναφέρει ὅτι γενικός διοικητής τῆς Θεσσαλονίκης ἦταν ó Μουσταφά πασάς.

Τῇ δευτέρῃ μέρᾳ παρουσιάστηκε στὸν γεν. διοικητὴ μαζί με τὸν Χαϊδάρ μπέη. Ἀπὸ τὸν πρῶτο χαιρετισμὸ (τὸν περίφημο τεμενά) καὶ με τοὺς τρόπους ποὺ παρουσιάστηκε ὁ Μπαδραλέξης, ἀντελήφθηκε ὁ διοικητὴς ὅτι ἔχει νὰ κάνει μὲ ἓναν λεπτὸ ἄνθρωπο, ἔστω καὶ ἀγράμματο. Ὅταν ὄρχισε ἡ συνομιλία τοὺς (ὁ διοικητὴς) δὲν ἤθελε νὰ πιστέψει ὅτι ἔχει μπροστά του ἓναν Βλάχο, ποὺ περνοῦσε τὴ ζωὴ του, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, στὰ βουνά. Τόσο καλὰ μιλοῦσε (ὁ Μπαδραλέξης) τὴν τουρκικὴ γλῶσσα. Συζητήσαν γιὰ πολλὰς ὑποθέσεις καὶ ἰδιαίτερα γιὰ ἐκεῖνα ποὺ ἀναφέρονταν σὲ ὅσα ὑπέφεραν οἱ Βλάχοι ἀπὸ τὸν σατράπη Ἀλῆ πασά, τὸν ὁποῖο ὁ διοικητὴς τῆς Θεσσαλονίκης θεωροῦσε πὼς εἶναι ὁ μεγαλύτερος προδότης τῆς αὐτοκρατορίας. Ὁ διοικητὴς εἶπε στὸν Μπαδραλέξη: «Ὅ,τι ἀνάγκη θὰ ἔχεις, θὰ ἔρθεις, κατευθεῖα σὲ ἐμένα καὶ θὰ μὲ ἐπισκέπτεσαι, ὅταν θὰ ἔρχεσαι στὴ Θεσσαλονίκη».

Τότε γιὰ τὴν Τουρκία εἶχε ἀρχίσει μία νέα ἐποχὴ, τῶν μεταρρυθμίσεων. Οἱ διοικητὲς εἶχαν ἐντολὴ νὰ φέρνονται εὐγενικὰ στοὺς φιλήσυχους χριστιανούς.

Ἀπὸ τὸ ἀνάκτορο ὁ Μπαδραλέξης ἐπέστρεψε στὸ «Πατέρα χάνι», ὅπου καὶ συνάντησε πολλοὺς τσελιγκάδες, περιπλανώμενους σὰν κι αὐτόν, οἱ ὁποῖοι ἐκ θαύματος εἶχαν σωθεῖ ἀπὸ τὴν καταδίωξη τοῦ Ἀλῆ πασᾶ. Ἔτσι ἦταν ἐκεῖ ὁ Χατζὴ Στέργιος καὶ ὁ Παπάζης ἀπὸ τὴ Γράμμοστα, ὁ Γκίκας καὶ ὁ Τίκας ἀπὸ τὴ Μοσχόπολη καὶ ἄλλοι, οἱ ὁποῖοι συζήτησαν καὶ διασκέδασαν μαζί ὅλη τὴ νύκτα. Ἦσαν εὐχαριστημένοι, ὅτι (γιατὶ) γλίτωσαν ἀπὸ τὰ νύχια τοῦ Ἀλῆ πασᾶ.

8. Ἡ ζωὴ στὴ Χαλκιδική. Ἡ συμμορία τοῦ κλέφτη καπετάνιου Καραμήτσου

Στὴν περιφέρεια τῆς χερσονήσου τῆς Κασσάνδρας (ἡ ὁποία εἶναι περικυκλωμένη ἀπὸ τὰ τρία μέρη ἀπὸ θάλασσα) παρουσιάστηκε πρὶν ἀπὸ λίγες μέρες μία συμμορία κλεφτῶν, μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν καπετάνιο Καραμήτσο¹. Ἀριθμοῦσε κάπου πενήντα ἄτομα. Ὅταν ἐμφανίζοταν τὸ τουρκικὸ ἀπόσπασμα καὶ ἀνακάλυπτε τυχόν τὰ ἴχνη τοὺς, αὐτοὶ ἐπιβιβάζονταν σὲ ἓνα δικό

1. Μὲ τὸ ἐπίθετο Καραμήτσος-Καραμήτσιοι ἢ Καραμήτζος-Καραμήτζιοι εἶναι γνωστοὶ περισσότεροι ἀπὸ ἓνας κλεφταρματολοὶ καὶ ληστὲς, ποὺ ἔδρασαν στὴ Μακεδονία γιὰ πολλὰ χρόνια. Βλ. Γεωργίου Χ. Χιονίδη, Ἡ ἐκστρατεία καὶ ἡ ἐπανάστασις εἰς τὸν Ὀλύμπον κατὰ τὰ ἔτη 1821-1822. (Μετὰ ἀνεκδότων ἐγγράφων καὶ νέων στοιχείων περὶ τῶν Λαζαίων καὶ τοῦ Διαμαντῆ Νικολάου-Ὀλυμπίου), Θεσσαλονίκη 1975, 22, 24, 28, 31 καὶ 54 σημ. 3, ὅπου καὶ βιβλιογραφία. Πρβλ. Γιάννη Κολιόπουλου, Ληστὲς. Ἡ Κεντρικὴ Ἑλλάδα στὰ μέσα τοῦ 19ου αἰῶνα, Ἀθήνα 1979, 18. Ἐξάλλου, γνωρίζομε ὅτι τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1878 ὁ «λῆσταρχος» Δ. Καραμήτζος χρηματοδοτήθηκε ἀπὸ τὴ «Μακεδονικὴ Ἐπιτροπὴ» μὲ 1.100 φράγκα γιὰ νὰ ἐπαναστατήσῃ τὴ Μακεδονία. Βλ. Λεωνίδου Α. Βούλγαρη, Ἀποκαλυφθῆτω ἡ ἀλήθεια, Ἀθήναι 1878, 251.

τους καράβι με πανιά και περνούσαν από την Κασσάνδρα στον Λόγγο, μιά άλλη χειρσόνησο (που ήταν απέναντι), και όταν αποσυρόταν το απόσπασμα, πάλι αποβιβάζονταν οι κλέφτες στην ξηρά.

Πρώτα παρουσιάστηκαν στην ομάδα του Μπαδραλέξη και ζήτησαν να τους δώσει ψωμί. Ή ομάδα αναγκάστηκε να εκτελέσει την απαίτησή τους. Κατά την επιστροφή του Μπαδραλέξη στην Κασσάνδρα, και ακριβώς όταν ήταν σε απόσταση λίγα χιλιόμετρων από τα καλύβια, τον σταμάτησαν μερικοί συμμορίτες του Καραμήτσου και τον οδήγησαν στον καπετάνιο, με τον οποίο έγιναν φίλοι. Του υποσχέθηκε ότι θα του δώσει ό,τι τους χρειάζεται αλλά του συνέστησε να προσέχει πολύ να μη αντιληφθεί το απόσπασμα ότι παίρνει ψωμί από το δικό του το φαλκάρι (ομάδα). Όλο τον χειμώνα (1819-1820) τὰ πήγαν καλά. Είχαν έναν γλυκό χειμώνα και βόσκησαν άνετα τὰ γιδοπρόβατα.

Ή ανοιξη ήρθε με χυρά, αλλά τώρα είχαν τή φροντίδα, που θα πᾶνε το καλοκαίρι και που θα στήσουν τις στάνες. Στον κάμπο ήταν αδύνατο. Να πᾶνε, πάλι, προς τον Βαρδάρη, να τον περάσουν και να εγκατασταθούν στο βουνό Δόξα (Βέρμιο) δεν ήταν δυνατό, γιατί τὰ μέρη αὐτὰ (πέρα από τον Βαρδάρη) ήσαν στην κυριαρχία του σαιράπη των Ἰωαννίνων. Και έτσι δεν έμεινε να κάνουν τίποτε άλλο (για τον χρόνο αὐτόν) παρά να κινήσουν προς τὰ βουνὰ των Ποροίων, τὰ ὁποῖα είχαν δει οἱ ἄγωγάτες όταν μετέφεραν ἐμπορεύματα για την Καβάλα. Και έπειτα εκεί θα συναντούσαν και τον τσέλιγκα Γκιζάρη.

Μέχρι να έλθει ή ανοιξη ὁ Μπαδραλέξης έκαμε πολλά ταξίδια στη Θεσσαλονίκη. Ὑπήρχαν πολλές ανάγκες, τόσο δικές του, ὅσο και δλόκληρης τής ομάδας του. Ἀπό τον χειμώνα έπρεπε να σκεφθεί και να ενεργήσει που θα πήγαινε το καλοκαίρι με τὰ πολυάριθμα κοπάδια του, γιατί τοῦτο ήταν δική του φροντίδα. Στη Θεσσαλονίκη ἐνδιαφέρθηκε να γνωρίσει τους ἰδιοκτήτες ὄλων των βουνών (θερινών βοσκών) τής περιφέρειας τής Θεσσαλονίκης. Ἐννοεῖται ὅτι ὅπως στὰ λιβάδια ήταν ἰδιοκτήτες διάφοροι μπέηδες και πασάδες, τὸ ἴδιο ήταν και στὰ βουνὰ (θερινές βοσκές). Ὁ Χαΐδάρ μπέης (ἰδιοκτήτης τής Κασσάνδρας και καλὸς φίλος) τον συνέστησε σε ὅλους τους ἰδιοκτήτες των βουνών.

Κοντὰ στη Μεγάλη Ἑβδομάδα, πρὸ τοῦ Πάσχα, ὁ Μπαδραλέξης, ὁ Ζεάνας και ὁ Καραγιάννης, καβάλησαν και οἱ τρεῖς τὰ μαῦρα ἄλογά τους και ξεκίνησαν ὅλοι (ὁ καθένας σε διάφορα βουνὰ) για να ἴδουν με τὰ μάτια τους, ποῖα θα ήσαν καλύτερα για να στήσουν τις στάνες τους, ὥστε να περάσουν άνετα τὸ καλοκαίρι.

9. Ἀναχώρηση γιὰ τὰ Ποροῖα

Μετὰ ἀπὸ ἔρευνα μιᾶς ἐβδομάδας ἀπεφάσισαν νὰ πᾶνε στὰ βουνὰ τῶν Ποροῖων, ποὺ εἶχαν διάφορες ὀνομασίες καὶ ὅλα μαζί ὀνομάζονταν (βουνό) Μπέλες.

Ἐπρεπε νὰ στήσουν τουλάχιστον ὀκτώ (8) στάνες.

Τρία ἀπὸ αὐτὰ τὰ βουνὰ (θερινὲς βοσκὲς) ἀνῆκαν στὸν γενικὸ διοικητὴ τῆς Θεσσαλονίκης Μουσταφὰ πασά καὶ ἔφθαναν κοντὰ στὴν πόλη τῆς Κάτω Τζουμαγιάς, ποὺ ἦταν κτισμένη ἀπὸ Βλάχους, οἱ ὅποιοι εἶχαν ἔλθει ἀπὸ τὴ Βοβοῦσα πρὶν κάμποσα χρόνια κάτω ἀπὸ δεινὲς περιστάσεις. Δὲν συνάντησαν δυσκολίες στὸ νοίκιασμα, ἀπεναντίας, μάλιστα, ἡ ὑψηλότητά του αἰσθάνθηκε μεγάλη εὐχαρίστηση διὰ ὅτι ὁ τσέλιγκας Μπαδραλέξης ζητάει νὰ νοικιάσει τὶς βοσκὲς του γιὰ τὸ καλοκαίρι, ποὺ μέχρι τότε ἦσαν σχεδὸν ἔρημες. Δύο ἀνῆκαν στὸν Μοχαρέμ μπέη, κάτοικο τῆς Δοϊράνης, καὶ ἔφθαναν κοντὰ στὴν πόλη τοῦ Δεμίρ Χισάρ (Σιδηρόκαστρου). Τὸ ἕνα ἀνῆκε στὸν Κιαζήμ μπέη, κάτοικο Θεσσαλονίκης, καὶ δύο στὸν Μαλήκ μπέη, κάτοικο τῶν Σερρών.

Μετὰ τὴν τακτοποίηση τῶν χαρτιῶν τῆς ἐνοικιάσεως (μὲ ὅλους τοὺς μπέηδες) ἀναχώρησαν χαρούμενοι γιὰ τὴν Κασσάνδρα καὶ ἔφθασαν στὶς σκηνὲς τὸ μεσημέρι τῆς παραμονῆς τοῦ Πάσχα.

10. Πάσχα στὴν Κασσάνδρα καὶ ἐπιστροφή στὰ Ποροῖα

Ὁλόκληρη ἡ Κασσάνδρα ἦταν κτῆμα τοῦ Χαϊδάρ μπέη. Σ' αὐτὴν βρίσκονταν πολλὰ χωριά, κατοικοῦμενα ἀπὸ Γραικοὺς, ποὺ ζοῦσαν σὲ ἀθλιότητα. Κατοικοῦσαν σὲ κάτι σπίτια, ποὺ δὲν ἔμοιαζαν οὔτε μὲ καλύβες, οὔτε μὲ τρῶγλες. Σὲ κάμποσα χωριά βρισκόταν καὶ ἕνας παπάς. Οἱ ἐκκλησίες ἦσαν κτισμένες ἀπὸ πέτρα, ποὺ ἀφθονοῦσε στὴ χερσόνησο τῆς Κασσάνδρας. Στὴν παραλία ὑπῆρχαν πολλὰ θαλασσινὰ πεῦκα μὲ τὰ κλωνάρια γερτά. Οἱ κάτοικοι ἀπασχολοῦνταν λίγο μὲ τὴ γεωργία, εἶχαν ὀπωρῶνες ἀπὸ ἐλιές καὶ μελίτσια, ἀλλὰ ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ πληρώνουν στὸν μπέη ἕνα μεγαλοῦτσικο ἐνοίκιο.

Ἀπὸ τὸ πρωὶ (τὴν ἡμέρα τοῦ Πάσχα) ἀπεφάσισαν σὲ ποιά ἐκκλησία θὰ πᾶνε ν' ἀκούσουν τὴν ἅγια λειτουργία καὶ τὴν ἅγια Ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ. Στὰ χωριά ἡ Ἀνάσταση δὲν γινόταν τὰ μεσάνυχτα ἀλλὰ τὸ πρωί. Ἀκόμα, ἀπὸ τὴν Μ. Παρασκευὴ βράδυ, ἀρνιά εἶχαν ἀποκοπεῖ ἀπὸ τὶς μανάδες τους καὶ τὴν ἄλλη μέρα τὸ πρωὶ τὰ πρόβατα ἀλμέχθηκαν γιὰ νὰ ἔχουν οἱ νοικοκυρεὲς ἀφθονο γάλα, γιὰ τυρί, γιὰ γιουρτί καὶ γι' ἄλλα. Κάθε ἀρχηγὸς τῆς οἰκογένειας ἐρχόταν ἀπὸ τὰ κοπάδια του μὲ τὸ ἀρνὶ τῆς Πασχαλιάς καὶ ἄλλοι μάλιστα ἔφερναν δύο, καὶ τρία ἀκόμα γιὰ νὰ ἔχουν ἀφθονο κρέας καὶ γιὰ

τις τρεις μέρες του Πάσχα. Κάθε οικογένεια είχε από την παραμονή τ' άρνι έτοιμο στη σουβλα.

Κατά τὰ χαράματα άρχισε ν' ακούγεται ή τόκα (σήμανδρο) από την εκκλησία. Όλο τὸ φαλκάρι (όμάδα) ήταν στο ποδάρι. Όλοι ντυμένοι με τὰ καινούργια ρούχα (σάν μεγάλη γιορτή που ήταν), άνδρες, γυναίκες καί παιδιά, έχοντας εμπρός τὸν τσέλιγκα Μπαδραλέξη με τή σάrika (φλοκάτα) άσπρη—διακριτικό τοῦ τσέλιγκα—προχωροῦσαν γιά τήν εκκλησία, που ήταν σέ μιὰ απόσταση δύο περίπου χιλιόμετρα μακριά από τις καλύβες. Μόλις έφθασαν στην εκκλησία ὁ παπάς τῆς ομάδας τοι Παπαδημήτρης Τσουμέτης ντύθηκε καί αὐτός με τὸ άμφια γιά νά λειτουργήσει με τὸν παπά τοῦ χωριοῦ. Στίς τέντες δέν έμειναν παρά μόνο μερικοὶ γέροι καί γριές, που δέν μπορούσαν νά άντέξουν στὸν δρόμο μέχρι τήν εκκλησία. (Αὐτοὶ μονάχα έμειναν γιά νά φυλάξουν τις σκηνές). Ἐφοῦ ψάλθηκε ή λειτουργία βγήκαν ὅλοι έξω, ὅπου διαβάστηκε τὸ Εὐαγγέλιο καί οἱ δύο παπάδες έψαλαν τὸ «Χριστὸς Ἄνέστη». Μετά τὸ τέλος τῆς λειτουργίας καί έπειδὴ ὅλη ή ομάδα (άνδρες καί γυναίκες) εἶχαν νηστέψει με εὐλάβεια ὅλη τή σαρακοστή τοῦ Πάσχα (διότι ὁ Θεὸς τοὺς έσωσε από τήν ὀργή τοῦ Ἁλῆ πασά) άραδιάστηκαν κοντά στο Ἅγιο Βῆμα καί μετάλαβαν ὅλοι με τή σειρά, από τὸ χέρι τοῦ ἱερέα Παπαδημήτρη Τσουμέτη.

Ἐπέστρεψαν από τήν εκκλησία πρὶν τὸ μεσημέρι καί οἱ άνδρες άρχισαν τις συνηθισμένες επισκέψεις καί εὔχονταν, πίνοντας ρακί, «καλὸ καλοκαίρι». Στο μεταξύ άναψαν οἱ φωτιές καί άρχισαν νά στριφογυρίζουν τ' άρνιά στίς σουβλές, σέ κάθε σκηνή.

Πέρασαν τρεις ήμέρες με χορούς καί με τραγούδια, μιὰ ζωὴ υπαίθρια ἀλλὰ γεμάτη γοητεία. Τὴν τρίτη μέρα τοῦ Πάσχα άρχισαν νά σηκώνουν τις τέντες γιά νά έτοιμαστοῦν γιά αναχώρηση. Κίνησαν πρῶτα τὰ κοπάδια καί έπειτα οἱ άγέλες γιά νά ὑποδείξουν τὸν δρόμο, που θ' ακολουθοῦσαν. Ἐπρεπε νά περάσουν κοντά από τὴ Θεσσαλονίκη.

Τὸ πρῶτο κατάλυμα ήταν τὸ χωριὸ Γαλάτιστα καί από ἐκεῖ κίνησαν πρὸς τὸν Λαγκαδὰ καί (ὕστερα) κατευθύνθηκαν πρὸς τὸ Κιλκίσι (Κιλκίς). Μετά τὴν αναχώρηση τῶν κοπαδιῶν ξεκίνησαν καί οἱ οἰκογένειες, με ὅλα τὰ ὑάρχοντά τους φορτωμένα στὰ μουλάρια. Στὰ Πλατανάκια, κοντά στὴ Θεσσαλονίκη, έκαμαν τὴν τέταρτη στάση, ὅπου καί στήσανε τις τέντες γιά νά άναπαυθοῦν μερικὲς μέρες καί γιά νά προμηθευθοῦν, από τὴν αγορά τῆς Θεσσαλονίκης, τὰ ἀναγκαῖα ψώνια γιά ὅλο τὸ καλοκαίρι. Μετά φύγανε καί αὐτὲς πρὸς τὸ Κιλκίσι, ὅπου συνάντησαν τὰ κοπάδια, φυλαγμένα από τσομπαναραίους με τὴν ἐπιτήρηση τοῦ Δημήτρη, μικρότερου γιοῦ τοῦ Μπαδραλέξη. Ἐπὸ ἐκεῖ κίνησαν οἱ οἰκογένειες καί τὰ κοπάδια μαζί, πέρασαν κοντά από τὴ λίμνη τῆς Δοϊράνης καί, μετά μερικὲς διανυκτερεύσεις, έφθασαν στο χωριὸ Πορόδια, στοὺς πρόποδες τοῦ βουνοῦ Μπέλες.

Ὁ Μπαδραλέξης, ὁ Καραγιάννης καὶ ὁ Ζεάνας παρέμειναν στὴ Θεσσαλονίκη γιὰ νὰ τακτοποιήσουν τὶς ὑποθέσεις τους καὶ ἤλθαν ὕστερα καβάλα στὰ μαῦρα ἄλογά τους.

Ἦταν ἄνοιξη τοῦ 1820.

11. Τὸ τέλος τοῦ Ἀλῆ πασᾶ καὶ τὸ σκόρπισμα τῶν Βλάχων τῆς Ἡπείρου

Μέχρι τὸ 1817 ὁ Ἀλῆ πασᾶς εἶχε ἀποκτήσει ἀπεριόριστες δυνάμεις στὸ βλαέτι τῶν Ἰωαννίνων, στὸ ὁποῖο προστέθηκαν καὶ ὁ Βόλος καὶ ὁ Νεγρεπόντες (ἡ Εὐβοία) καὶ ἄλλα μέρη. Ἀκόμα καὶ αὐτὸς ὁ πασᾶς τῆς Θεσσαλονίκης τέθηκε στὶς διαταγές του.

Οἱ διοικητὲς τῶν διαφόρων ἐπαρχιῶν τῆς εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας δὲν εἶχαν μεταξὺ τους καμιὰ συνεννόηση καὶ μὲ τὴν πρωτεύουσα ὁ σύνδεσμός τους ἦταν πολὺ χαλαρός. Καθένας κυβερνοῦσε τὴν ἐπαρχία του κατὰ τὸ κεφάλι του καὶ ἀνάλογα μὲ τὰ συμφέροντά του. Ὡς καὶ στὸ φιρμάνια ποὺ ἔρχονταν ἀπὸ τὴν Πύλη δὲν ἔδιναν καὶ τόση σημασία, ὥστε μπορούμε νὰ ποῦμε ὅτι στὴν τουρκικὴ αὐτοκρατορία ἦσαν τόσα κράτη, ὅσοι ἦσαν καὶ οἱ διοικητὲς τους. Οἱ περισσότεροι σουλτάνοι ἔδιναν τὴ διακυβέρνηση τῆς αὐτοκρατορίας στὰ χέρια τῶν μεγάλων βεζύρηδων, ἐνῶ οἱ ἴδιοι εὐχαριστιοῦνταν μὲ τὶς διασκεδάσεις καὶ μὲ τὶς ὑπολαύσεις, ποὺ εἶχαν ἀνάμεσα σὲ πολυάριθμες γυναικες (χαρέμι).

Στὰ 1817 ἀνέβηκε στὸν τουρκικὸ θρόνο ὁ σουλτάνος Μαχμούτ, ὁ ὁποῖος ἀπεφάσισε νὰ ἐξαλείψει τὴν κατάσταση τῆς ἀναρχίας καὶ νὰ ἐπαναφέρει τὴν ὁμόνοια στὴν αὐτοκρατορία. Ζήτησε ἀμέσως ὑπὸ τὸν Ἀλῆ πασᾶ τῶν Ἰωαννίνων τὴν πλήρη ὑποταγή του. Ὁ Ἀλῆ πασᾶς, ποὺ εἴκοσι χρόνια κυβερνοῦσε τὴν Ἡπειρο, τὴ Θεσσαλία καὶ τὸν Μοριά, σχεδὸν ἀνεξάρτητος ὑπὸ τὴν Πύλη, καὶ ὄντας περικυκλωμένος ἀπὸ πολλοὺς Γραικοὺς, ἀρνήθηκε, τὸν Μάιο τοῦ 1820, νὰ ὑποταχθεῖ στὸν σουλτάνο. Στὶς 6 Δεκεμβρίου τοῦ ἴδιου χρόνου συνθηκολόγησε μὲ τὸν Μάρκο Μπότσαρη (Βλάχος¹ καπετάνιο) καὶ

1. Γύρω ἀπὸ τὴν καταγωγή τοῦ Μάρκου Μπότσαρη καὶ τῶν Σουλιωτῶν πρὶν γενικά ὑπάρχει μεγάλη διαμάχη, ποὺ φούντωσε τελευταῖα (1981) μὲ δημοσιεύματα στὶς ἀθηναϊκὲς ἐφημερίδες μετὰ τὴν ἔκδοση ἀπὸ τὸν Τίτο Π. Γιόχαλα τοῦ Ἑλληνο-αλβανικοῦ λεξικοῦ τοῦ Μάρκου Μπότσαρη, στὴν σειρὰ τῶν πραγματειῶν τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, Ἀθῆναι 1980, ὅπου καὶ βιβλιογραφία, στὴν ὁποία πρόσθεσε Βασίλη Κραψίτη, Ἡ ἀληθινὴ ἱστορία τοῦ Σουλίου (1600-1803), Ἀθῆναι 1982, Κωνσταντῖνου Γ. Πανταζῆ, Σουλιῶτες. Πραγματεία, Ἀθῆναι 1976, καὶ Γιάννη Μπενέκου. Οἱ ἀληθινοὶ Σουλιῶτες, Ἀθῆναι, 1η ἐκδ. 1958, 2η ἐκδ. 1981, ὅπου καὶ ἄλλη βιβλιογραφία. Πάντως, ὁ Μάρκος Μπότσαρης δὲν ἦταν Βλάχος. Μετὰ τὴν καταστροφὴ τοῦ Σουλίου, ἀρκετοὶ Σουλιῶτες κατέφυγαν στὴ Δροσπηγὴ (ἄλλοτε Μπελκαμένη) τῆς Φλώρινας, ἄλλοι στὸν Γράμμο κ.ά., γιὰ νὰ ἀποφύγουν τὴν κυριαρχία τοῦ Ἀλῆ πασᾶ. Βλ. Μαρίας Μιχαήλ-Δέδε, Ἀ-

μέ τους Σουλῳτες, τοὺς ὁποίους πολέμησε πολλὰ χρόνια. Τότε ὁ σουλτάνος ἔστειλε τὸν Ἰσμαήλ Πασόμπεη με πολὺἀριθμο στρατὸ καὶ κύκλωσε τὰ Γιάννενα.

Στὶς 5 Φεβρουαρίου τοῦ 1822 τὰ Γιάννενα ἔπесαν καὶ ὁ Ἀλῆ πασὰς πέθανε στὸ παλάτι του, ποὺ ἦταν στὴ λίμνη τῶν Ἰωαννίνων¹. Οἱ χριστιανοί, Γραικοὶ καὶ Βλάχοι, μετὰ τὴ συνθήκη φιλίας τοῦ Ἀλῆ πασὰ με τὸν Μάρκο Μπότσαρη, πίστευαν ὅτι με τὴ βοήθειά του θὰ μπορούσαν νὰ ἱδρῦσουν τὸ νέο ἑλληνικὸ κράτος καὶ γι' αὐτὸ πολλοὶ ἀγωνίσθηκαν με τὸ μέρος τοῦ Ἀλῆ πασὰ ἐναντίον τοῦ σουλτάνου.

Στὸν ἀναβρασμὸ τοῦ πολέμου καὶ προτοῦ νὰ πέσουν τὰ Γιάννενα τὰ κοπάδια τῶν Βλάχων τῆς Πίνδου, ὅπως καὶ πολλὰ φαλκάρια (ὁμάδες) καὶ σελιγκάτα, διασκορπίσθηκαν καὶ καθένας φρόντιζε νὰ ἀπομακρυνθεῖ γιὰ νὰ γλιτώσει ἀπ' τὶς διαρπαγές τῶν σωμάτων, ποὺ πολεμοῦσαν².

Μερικοὶ πῆραν τὸν δρόμο πρὸς τὰ βουνὰ τοῦ Βίτσι καὶ ἀπὸ ἐκεῖ ἔφθασαν στοὺς πρόποδες τοῦ βουνοῦ Περιστέρι καὶ ἐγκαταστάθηκαν στὴν κωμὸν πολὴ Νιζόπολη, κοντὰ στὰ Μπιτώλια (Μοναστήρι).

Ἄλλοι πῆραν τὸν δρόμο πρὸς τὸν κάμπο τῶν Μπιτωλίων. Ἀπὸ ἐκεῖ ἀκολούθησαν τὴ δεξιὰ ὄχθη τοῦ ποταμοῦ Τσέρνα καὶ ἀνέβηκαν στὸ βουνὸ Μορίχοβο, ὅπου καὶ ἐγκαταστάθηκαν. Ὁ τσέλιγκας, ποὺ ἐγκαταστάθηκε στὸ Μορίχοβο, ἦταν ὁ Ζέγκας, ὁ ὁποῖος εἶχε πάρει μαζί του διακόσιες οἰκο-

πόνοιοι Σουλῳτῶν στὴ Μακεδονία. Γαμήλια ἔθιμα καὶ τραγούδια στὴ Δροσπογγή, περ. «Μακεδονικὴ ζωή», τχ. 201 (Φεβρουαρίου 1982) 42-45. Γιὰ τὴν καταγωγή τῶν Βλάχων γενικά, ἀπὸ ἀνθρωπολογικὴ ἄποψη, βλ. Ἀ ρ η Ν. Π ο σ υ λ ι α ν ο ὦ, Ἡ προέλευση τῶν Ἑλλήνων, ἐκδ. 2η, Ἀθήνα 1966, ὅπου (163-170) ἱστορικὰ στοιχεῖα, ὅπως (171-181) καὶ ἀνθρωπολογικὰ δεδομένα. (Ὅμοια εἶναι καὶ ἡ 3η ἐκδόση, τοῦ 1968, ὅπου προστέθηκε ἡ πλὴρὴς μιὰ εἰσαγωγή). Πρβλ. τοῦ Ἰ δ ι ο ὦ, «Περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν Βλάχων», περ. «Σύγχρονα Θέματα» (1η περίοδος), τχ. 3 (1963) 283-291, Ἀ πο σ τ ὸ λ ο υ Ν. Εὐθυμιάδ η, Κατανομὴ τῶν φαινοτύπων τοῦ συστήματος τῶν πρωτεϊνικῶν ὁμάδων ὁροῦ G C καὶ τοῦ συστήματος ABO τῶν ἐρυθρῶν αἰμοσφαιρίων ἐπὶ τῶν κατοίκων τοῦ χωρίου Καλαρρῦται τῆς Ἡπείρου, Θεσσαλονίκη 1976 (διδακτορικὴ διατριβή), καὶ Σ ω κ ρ. Ν. Λ ι ά κ ο υ, Ἡ καταγωγή τῶν Ἀρμονίων (τοῦπικλὴν Βλάχων), Θεσσαλονίκη 1965, 85-121. Γιὰ τοὺς Βλάχους τῆς Πίνδου καὶ τοὺς Ἀλβανούς βλ. καὶ Marino P. Vreto, *Mélanges néohelléniques*, Ἀθήνα 1956 (φωτοαναστατικὴ ἐπανεκδόση Δ. Ν. Καραβία, Ἀθήνα 1981), 21-26, ἐνὼ γιὰ τοὺς Βλάχους καὶ τοὺς Καραγκούνηδες τῆς Θεσσαλίας, εἰδικά, βλ. τὴν ὁμοτίτλη ἀνθρωπολογικὴ ἐρευνα τῆς Ζ ω ῆ ς Τ σ ι ῶ λ η, Ἀθήνα 1980.

1. Ἡ ἡμερομηνία ποὺ δίνεται (5.2.1822) γιὰ τὴν πτῶση τῶν Ἰωαννίνων καὶ τὴ δολοφονία τοῦ Ἀλῆ ὅςιν εἶναι σωστή. Βλ. σχετικὰ στοῦ Ἀ πο σ τ ὸ λ ο υ Ε. Β α κ α λ ο π ο ὦ λ ο υ, Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, τ. Ε', Θεσσαλονίκη 1980, 775-776.

2. Γιὰ τὰ καραβάνια τῶν τσομπαναρίων βλ. Ἀ γ γ ε λ ι κ ῆ ς Χ α τ ζ η μ ι χ α λ η, δ.π., μέρος Β', 42-44, καὶ Γ ι ά ν ν η Ἀ λ. Μ πο τ ο ὦ, Οἱ Σαρακαταναῖοι, Ἀθήνα 1982, 89-115.

γένειες φυγάδων από τη Φράσιαρη¹, που βρίσκεται στα σύνορα της Ἀλβανίας και της Ἡπείρου. Τὰ κοπάδια τους ἀριθμοῦσαν περίπου πενήντα χιλιάδες κεφάλια.

Ἄλλοι πάλι ἔφυγαν πρὸς τὴ διεύθυνση τῆς Κορυτσᾶς καὶ ἐγκαταστάθηκαν στὴν Πλιάσα². Τὸ τελευταῖο ἔκανε ὁ τσέλιγκας Μπαλαμάτσιος μὲ 150 οἰκογένειες.

Μερικοὶ ἔφυγαν πρὸς τὴν πεδιάδα τῆς Κοζάνης, ἀνεβαίνοντας τὸ βουνὸ Δόξα (Βέρμιο) καὶ ἐγκατεστάθηκαν στὰ ἐρείπια τοῦ χωριοῦ Ξερολιβαδο, ὅπου εἶναι καὶ μέχρι σήμερα³. Αὐτὲς εἶναι οἱ οἰκογένειες Γώγου (πού ἀργότερα λεγόταν Χατζηγῶγος), Βράνα καὶ Τσάρα ἀπὸ τὴν Ἀβδέλλα καὶ τοῦ Χασιώτη καὶ τοῦ Καπρίνη ἀπὸ τὴ Σαμαρίνα. Στὸ σύνολό τους ἦσαν ἑκατὸ (100) οἰκογένειες.

Ἄλλοι πέρασαν τὸν κάμπο τῶν Καϊλαρίων (Σαρή Γκιόλ) καὶ κατευθύνθηκαν πρὸς τὰ Βοδενά (Ἔδεσσα), κατεβαίνοντας στὸν κάμπο τῶν Γιαννιτσῶν καὶ ἀπὸ ἐκεῖ ἀνέβηκαν στὰ βουνά, πού ἔχουν τὸ ὄνομα τῆς πόλεως καὶ ἔκτισαν τὴν κομόπολη Λιβάδια, πού ἀριθμεῖ καὶ σήμερα πάνω ἀπὸ χίλιες οἰκογένειες⁴. Αὐτοὶ ἦσαν οἱ Ντούμας (πού ἦταν φευγάτος ἀπὸ τὴ Γράμμοστα) καὶ ὁ Μανδῆλης, ὁ καθένας μὲ τὴν ὁμάδα του.

1. Γιὰ τὸ χωριὸ Φράσαρη-Φράσιαρη καὶ τοὺς κατοίκους του, οἱ ὁποῖοι θεωροῦνται Ἀρβανίτες ἢ Ἀρβανιτόβλαχοι, βλ. Σωκρ. Ν. Λιάκου, Σύντομη ἐπισκόπησι..., ὁ.π., 10, 32 καὶ κυρίως 33-35, Ἀρῆ Ν. Πουλιανοῦ, ὁ.π., 168, Ἀχιλλέως Γ. Λαζάρου, ὁ.π., 86, σημ. 64, 87-88, σημ. 69 καὶ 122. Πρβλ. Ἰωακείμ Μαρτινιανοῦ, Ἡ Μοσχόπολις, 1330-1930, Θεσσαλονίκη 1957, 25, 28, 54, 169, 174, 200, 204, 207, 222, 250, 253, 266 καὶ 300, τοῦ Ἰδίου, Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Μοσχόπολεως, Ἀθῆναι 1939, 76, 92 καὶ 112, Τηλεμάχου Μ. Κατσουγιάννη, Περί τῶν Βλάχων τῶν ἐλληνικῶν χωρῶν, Β', Θεσσαλονίκη 1966, 11, 12-13 καὶ σημ. 1, Ἀντωνίου Δ. Κεραμοπούλου, Τί εἶναι οἱ Κουτσόβλαχοι, Ἀθῆναι 1939, 17, καὶ Ἀντώνη Μ. Κολτσιδά, Οἱ Κουτσόβλαχοι, τ. 1ος, Θεσσαλονίκη 1976, 21-22, Τελευταία βλ. καὶ Ἀντωνίου Δ. Μπουσμπούκη, ὁ.π., 28-29 καὶ 71.

2. Γιὰ τὴν Πλιάσα βλ. Κοσμᾶ Θεσπρωτοῦ καὶ Ἀθανασίου Ψαλίδα, Γεωγραφία Ἀλβανίας καὶ Ἡπείρου, Προλεγόμενα καὶ σημειώσεις Ἀθαν. Χ. Παπαχρήστη, Ἰωάννινα 1964, 5 καὶ 16.

3. Βλ. γιὰ τὸ χωριὸ τοῦτο (τὸ ὁποῖο παραδίνεται μὲ τοὺς τύπους Ξηρολιβαδο-Ξηρολιβαδο καὶ Ξερολιβαδο-Ξερολιβαδο) στὸ Γιώργου Χ. Χιονίδη, Λιόλιος Ξερολιβαδιώτης. Ἐνας ἀγνωστὸς Μακεδόνας ἀγωνιστὴς τοῦ '21 καὶ λίγα γιὰ τὴν ἱστορία τοῦ Ξερολιβαδοῦ, Θεσσαλονίκη 1977, Πρβλ. καὶ Α. J. B. Wace-M. S. Thompson, ὁ.π., 210 καὶ 212.

4. Στὴν παράγραφο 5 ὁ συγγραφεὺς τοποθετεῖ τὸ χωριὸ Λιβάδια (Λειβάδια) κοντὰ στὴ Γευγελή, ἐνῶ ἐδῶ γράφει ὅτι πρόκειται γιὰ κομόπολη, ἡ ὁποία εἶχε πάνω ἀπὸ 1.000 οἰκογένειες καὶ βρισκόταν κοντὰ στὰ Γιαννιτσά. Τὸ χωριὸ πῆρε, ἴσως, τὸ ὄνομα τοῦτο σὲ ἀνάμνηση τοῦ ὁροπέδιου Λειβαδάκια τῶν Ζαγοριῶν Ἡπείρου. Βλ. Κ. Κρυτσάλλη, ὁ.π., 505. Πρβλ. ὅσα γράφει γιὰ τὸ χωριὸ καὶ ὁ Σωκρ. Ν. Λιάκος, Σύντομη ἐπισκόπησι,

Μερικοί πήραν τὸν δρόμο πρὸς τὴ Θεσσαλία καὶ τὴν ἀκροθαλασσιά, ἔφθασαν στοὺς πρόποδες τοῦ Ὀλύμπου καὶ ἔστησαν τὶς στάνες στὸ βουνὸ Κίσαβος, ἐνῶ ἐγκατέστησαν τὶς οἰκογένειές τους στὸ χωριὸ Φτέρη¹.

Ἐξαιτίας τοῦ πολέμου ὅλες οἱ ἐπαρχίες ὑπέφεραν (ἀπ' αὐτὴ τὴν πληγὴ) καὶ ἡ ἀθλιότητα ἔφτασε στὸ κατακόρυφο. Τὸ σιτάρι καὶ τὸ καλαμπόκι ἦσαν

δ.π., 29. Ὁ δάσκαλος καὶ ἱστορικός τῆς περιοχῆς Παιονίας, κ. Χρῆστος Ἰντος, εἶχε τὴν καλοσύνη νὰ μοῦ στείλει (20.9.1983) τρισελίδο καὶ περιεκτικὸ ἱστορικὸ σημείωμα γιὰ τὸ χωριὸ καὶ τὴ γύρω περιοχὴ, ὅπου γράφει, μεταξύ τῶν ἄλλων: «Τὰ Μεγάλα Λιβάδια ἦταν ὀνομαστὸ χωριὸ, κτισμένο πάνω σὲ ἐπίπεδο τοῦ δρους Πάικου καὶ σὲ ὕψομετρο 1.140 μέτρα. Ἡ κοινότητα ἀποτελοῦνταν ἀπὸ δύο οἰκισμοὺς (οἱ ὅποιοι δὲν ἀπέιχαν πολλὸ μεταξὺ τους), τὰ Μικρὰ καὶ τὰ Μεγάλα Λιβάδια. Ἀπ' αὐτοὺς, ὁ δεῦτερος εἶχε καὶ τοὺς περισσότερους κατοίκους καὶ ἔδωσε τ' ὄνομά του στὴν ὁμώνυμη Κοινότητα. Ἡ παράδοση θέλει σὺν ἀρχὴ τῆς ἱδρύσεως τῶν Μ. Λιβαδιῶν τὴν περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας καὶ μάλιστα ἐκεῖνη τῆς διοικήσεως τῆς Ἠπείρου ἀπὸ τὸν γνωστὸ Ἀλῆ-Πασά. Χρονολογικὰ ἡ ἱδρυση αὐτῆς τοποθετεῖται μεταξύ τοῦ 1750 καὶ τοῦ 1800, περίοδο κατὰ τὴν ὁποία στὴ Μακεδονία ἐγιναν σημαντικὲς ἀνακατατάξεις. Δημιουργήθηκαν νέα χωριά, ἐγιναν μετακινήσεις πολλῶν κατοίκων, ἐρημώθηκαν ἀπὸ παλαιὰ κατακνημένοι τόποι. Οἱ Λιβαδιῶτες ἦταν βλαχόφωνοι, εἶχαν ὅλα τὰ (ἴδια) ἦθη καὶ τὰ ἔθιμα τῶν Βλάχων, ποὺ κατοικοῦν σὲ διάφορες περιοχὲς τῆς χώρας μας, καὶ κύρια ἀπασχόλησή τους ἦταν ἡ κτηνοτροφία καὶ ἡ καλλιέργεια τῆς πατάτας. Τὴν τελευταία συνεχίζουν νὰ τὴν καλλιεργοῦν καὶ σήμερα, ὅσοι διατηροῦν, ἐκεῖ ψηλά, τὰ κτήματά τους. Χαρακτηριστικὸς ἦταν ὁ γάμος, ἡ ὁμαδικὴ στέψη πολλῶν ζευγαριῶν, κυρίως στίς 15 Αὐγούστου, ἡμέρα, κατὰ τὴν ὁποία πανηγύριζε τὸ χωριὸ καὶ ἀκούγονταν τὰ ἡρωικά τραγούδια καὶ ἡ ὁγάπη τους πρὸς τὴν ποιμενικὴ καὶ γεωργικὴ ζωὴ. Σὲ μιά, παλαιὰ ἀπογραφή τῆς περιόδου τῆς τουρκοκρατίας, ποὺ ἐγινε στίς ἀρχὲς τοῦ αἰῶνα μας, φαίνεται πῶς στὰ Λιβάδια κατοικοῦσαν πάνω ἀπὸ 3.000 κάτοικοι καὶ γιὰ τὴν ἀκρίβεια, μάλιστα, 3.305. Ἦταν ἡ περίοδος τῆς δόξας καὶ τῆς ἀκμῆς τοῦ ὄρειοι χωριοῦ. Τότε ἀνῆκε στὸν καζά (ἐπαρχία) Γευγελῆς καὶ συνδεόταν ὀδικὰ μὲ τὴ Γουμένισσα, στὴν ἐπαρχία τῆς ὁποίας σήμερα ἀνῆκει (Παιονίας), τὰ Γιαντισὰ καὶ τὴν περιοχὴ Ἀλμωπίας, στὴν ὁποία ἀνῆκε μέχρι τὸ 1940». Ἐξάλλου, στὴν περιοχὴ τοῦ Πάικου ὑπῆρχαν καὶ ἄλλα βλαχόφωνα χωριά, ὅπως ἡ Κάριπη, ἡ Κούπα, τὸ Σκρά κ.ά. (Γιὰ τὴν περιοχὴ τοῦ Σκρά βλ. τώρα τὸ βιβλίο τῆς Μαρίας Γ. Παπαγεωργίου, Παραμῦθια ἀπὸ μύθους ἀρχαίων ἐλληνικῶν ποιητικῶν ἔργων ποὺ χάθηκαν καὶ ἄλλα παραμῦθια τοῦ Βλαχόφωνου χωριοῦ Σκρά (Λιούμνισσα)», τ. Α'-Β' (συνεχοὺς ἀριθμήσεως σελίδων), Θεσσαλονίκη 1984, καὶ ἰδιαίτερα τὴν εἰσαγωγὴ, σελ. 1-8 (τ. Α'). Ὑστερα, δίδονται πληροφορίες γιὰ τὸν Μακεδονικὸ Ἀγώνα καὶ διεκτραγωδεῖται ἡ σταδιακὴ ἐγκατάλειψη τῆς κομποπόλεως, μὲ συνέπεια νὰ ὑπάρχουν, τὸ 1928 215 κάτοικοι, τὸ 1928 303, τὸ 1951, 1961 καὶ 1971 κανένας καὶ στὴν ἀπογραφή τοῦ 1981 μόνο 15 κάτοικοι. Οἱ παλαιοὶ κάτοικοι ἐγκαταστάθηκαν στὴ Γουμένισσα, στὴν Ἀξιούπολη, στὴ Βέροια, στὴ Θεσσαλονίκη (ὅπου ἐδρεῖται καὶ «Σύλλογος Λιβαδιωτῶν Πάικου» καὶ «Ὁ ἐκπολιτιστικὸς σύλλογος Λιβαδιωτῶν»), στὴν περιοχὴ Γιαντισῶν (Λάκκα), στὸ Ἀσβεστοχώρι καὶ στὸν Δρυμὸ Θεσσαλονίκης καὶ ἄλλοι. Γιὰ τὸ ὁροπέδιο Λιβάδι καὶ τοὺς Ἑλληνόβλαχους τῆς Καρατζόβας βλ. καὶ Κω ν/ν οὐ Α. Βακαλόπουλου, δ.π., 92-93.

1. Βλ. L. Heuzey, *Le mont Olympe et l'Acarnanie*, Παρίσι 1860, 44-49 (ὅπου γράφονται ἐνδιαφέροντα γιὰ τὸ Βλαχολεῖβαδο καὶ τοὺς Βλάχους τοῦ Ὀλύμπου), Κ. Κρυστάλλη, δ.π., 504, Ἀποστ. Ε. Βακαλοπούλου, Ἱστορία τῆς Μακεδονίας..., 102, καὶ Ἀντ. Δ. Κεραμοπούλου, δ.π., 15.

σπάνια. Πολλούς μήνες οί άνθρωποι ζούσαν σάν τά ζώα και τρέφονταν με χόρτα και ιδίως με τσουνκνίδια, βραστά, στο παγκράτσι, όπου έβαζαν—όσοι φυσικά είχαν—άπό μιá χούφτα μπομπότα (καλαμποκίσιο άλεύρι) για νά πηχτώσει λίγο. Καί (όστερα) μαζεύόταν όλη ή οίκογένεια στο τραπέζι. Αύτή ήταν ή καθημερινή τροφή τους.

Έτσι μου τά διηγήθηκε ένας γέρος, ένενηντάρης, τσέλιγκας, ό Μιχάλης Παπάσης από τά Λιβάδια.

12. Ο ξεσηκωμός του 1821 στη Νάουσα κ.ά.

Μετά την πτώση του Άλφιασά, τά πνεύματα ήσύχασαν όπωσδήποτε σε μερικές περιφέρειες της τουρκικής επικράτειας.

Τό 1821 έλαβε χώρα και τό επαναστατικό κίνημα της πόλεως Νάουσας¹ με τά γύρω χωριά. Οί Ναουσαίοι άπεσύρθηκαν στο βουνό «Πηγαδάκι»² με άρχηγό τόν Κατατάσο³, αλλά δέν μπόρεσαν νά κρατήσουν πολύ (καιρό) άμυνα. Μεγάλο μέρος από τούς άνδρες σκοτώθηκαν. Ένα μέρος από τίς γυναίκες, για νά μή πέσουν ζωντανές στα χέρια τών Άγαρηνών, ρίχτηκαν στον γκρεμό του ποταμού της Άράπιτσας, που περνά από την άκρη της πόλεως και άλλες πάρθηκαν από τούς Τούρκους στα χαρέμια τους.

Στά παιδικά μου χρόνια, κάνοντας έμπόριο με τυριά, μου δόθηκε ή άφορμή νά γνωρίσω πολλούς Ναουσαίους. Άλλοι είχαν εξαδέλφια Τούρκους (γιατί οί μητέρες τους είχαν άρπαγεί από Τούρκους, ενώ άλλες Ναουσαίες, γλίτωσαν εκ θαύματος). Τέτοια ήταν ή οίκογένεια του Κόκκινου⁴ (άπό τη

1. Βλ. για τούτο Γεωργίου Χ. Χιονίδη, Νέα στοιχεία για τη χρονολόγηση του «χαλασμού» της Νάουσας και τών μοναστηριών στα 1822, «Μακεδονικά» 21 (1981) 155-166, του ίδιου, Τά γεγονότα εις την περιοχήν Ναούσης-Βεροίας κατά την επανάστασιν του 1822 (προβλήματα κατά την χρονολόγησίν των), «Μακεδονικά» 8 (1968) 211-220, όπου και σχετική βιβλιογραφία, στην οποία πρόσθεσε και Άποστόλου Ε. Βακαλόπουλος, Ίστορία του Νέου Έλληνισμού, τ. ΣΤ', Θεσσαλονίκη 1982, 127 κ.έ. και κυρίως τίς σ. 136-139.

2. Πρόκειται άσφαλώς για την ευρύτερη και φυσικά όχηρη τοποθεσία Κωτίχας-Σμίξης, Στύλου κ.λ., όπου ύπήρχαν και ή «Δραγασιά Πλάτανος» και ό «Μοναχός Πλάτανος». Βλ. Εύσταθίου Ι. Στουγιαννάκη (με βάση τό άνέκδοτο σχεδιάσμα του Δ. Πλαταρίδη), Ίστορία της πόλεως Ναούσης, έκδ. 2η, Θεσσαλονίκη 1976, 159-160. Στόν Στύλο ύπήρχαν πηγές (Εισβόρια-Ίσβόριο). Βλ. ό.π., 20, 22, 72 σημ. 2, 168 και 172.

3. Βλ. για τούτον τη μελέτη του Ά.π. Μ. Τζαφεροπούλου, Οί Κατατάσοι. Ά. Ό Γέρο Κατατάσος, Βέροια 1971. Πρβλ. Γεωργίου Χ. Χιονίδη, Σχεδιάσμα περί του Γέρο Κατατάσου και της οίκογενείας του, «Μακεδονικά» 9 (1969) 295-315, και Ίωάννου Πετρώφ, Περίδεξος κλεφτουριά της Μακεδονίας (Βιογραφία 28 κλεφταρματολών της, εισαγωγή... προσθήκη και επιμέλεια Γεωργίου Χ. Χιονίδη), Θεσσαλονίκη 1972, 82-97, όπου και βιβλιογραφία.

4. Πρόκειται για πολύ παλιά και γνωστή οίκογένεια της Νάουσας. Βλ. Εύστ. Στου-

Νάουσα), ο όποιος ήταν έμπορος τυριών και κρασιών και εργαζόταν με την 'Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου, και ο Χαλήτ εφέντης, ο όποιος ήταν ιδιοκτήτης τών Μονοσπίτων, όπου πολλά χρόνια κατά σειρά ο πατέρας μου ξεχείμαζε τὰ πρόβατά του και πλήρωνε ένοίκιο.

Ή επανάσταση εξακολούθησε στην Παλαιά Ελλάδα μέχρι τὸ 1828, όταν οί Ρῶσοι κήρυξαν τὸν πόλεμο στοὺς Τούρκους. Στην Ήπειρο και στη Θεσσαλία δὲν είχαν επαναστατήσει, δροῦσαν όμως συμμορίες ἀπὸ κλέφτες, πὺ ἀποζοῦσαν ἀπὸ τὴ ράχη τῶν ἄλλων και μάλιστα τῶν Βλάχων, μιὰ πὺ τοῦτοι ἔρχονταν σ' ἐπαφὴ μαζί τους και ἔτσι ἡ ράχη τους ἔπρεπε νὰ ὑποστεί ὅλες τίς ἀπαιτήσεις τους...

13. Νέες μετακινήσεις τῶν Βλάχων κτηνοτρόφων

Τὸ φθινόπωρο τοῦ 1821, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν Παλαιά Ελλάδα, και στίς λοιπές ἐπαρχίες παρατηρήθηκε κάποια ἀναταραχὴ, ἐξαιτίας τοῦ ὅτι ἦταν ἀδύνατο οί κάμποι τῆς Θεσσαλονίκης, τῆς Κατερίνης και τῆς Κασσάνδρας νὰ ἐπαρικήσουν γιὰ τὰ πολυάριθμα κοπάδια και τίς ἀγέλες, πὺ εἶχαν κατακλύσει αὐτὸν τὸν ὥρο λόγω τῆς επαναστάσεως.

Μεγάλο μέρος ἀπὸ τὰ τσελικάτα ἔπρεπε νὰ πάρει πάλι τὸν δρόμο γιὰ τὴ Θεσσαλία. Οἱ περισσότεροι όμως παρέμειναν στην ἐπαρχία τῆς Θεσσαλονίκης. Ὁ Μπαλαμάσης πῆρε τὸν δρόμο τῆς Θεσσαλίας ἀλλὰ δὲν ἐπέστρεψε πιά στη Φράσιαν, γιατί ἐγκαταστάθηκε διὰ παντός στην Πλιάσσα, τῆς ἐπαρχίας Κορυτσᾶς. Ὁ τσελίκας Ζέγας ἐγκαταστάθηκε (γιὰ τὴν περίοδο τοῦ χειμῶνα) κοντὰ στην Κατερίνη, ὁ Ντούμας (ἀπὸ τὰ Λιβᾶδια), με τὸν Πάπαρη και τὸν Τίκα, στὸν κάμπο τῶν Γιαννισῶν και ὁ Γκιζάρης στην πεδιάδα τῶν Ποροῖων. Ὁ Μπαδραλέξης, πὺ παραθέριζε στὰ βουνὰ τοῦ Μπέλλες, κοντὰ στὰ Πορόϊα, κατέβηκε πάλι στην Κασσάνδρα, στὸ κτῆμα τοῦ Χαϊδάρ μπέη. Μετὰ τὴν ἀποχώρηση τοῦ Γκιζάρη, ἡ ὁμάδα τοῦ Μπαδραλέξη μειώθηκε σὲ 190 οἰκογένειες. Ζοῦσαν πολὺ κρίσιμη ἐποχὴ. Κανένας δὲν γινώριζε τί θὰ φέρει ἡ ἐπόμενη μέρα. Γι' αὐτό, σὰν μέτρο ἀσφάλειας και ἐνότητας, τὰ ἀδελφία δὲν χωρίζαν μετὰ τὸν γάμο τους ἀλλὰ ἐργάζονταν και ζοῦσαν ὅλοι μαζί, μέχρι νὰ παντρεύουν τὰ ἀγόρια και τὰ κορίτσια τους. Ὑπῆρχαν οἰκογένειες πὺ ἔφθαναν μέχρι τὰ σαράντα ἄτομα και κυβερνιόντουσαν ἀπὸ τὸν πιὸ γέρο (ὅπου ἦταν ὁ «πάτερ φαμίλιας») και οἱ ἄλλοι, παιδιά και ἐγγόνια, τὸν ὑπάκουγαν και τὸν τιμοῦσαν.

γ ι α ν ν ᾱ κ η (Α. Πλαταρίδης), δ.π., 29 σημ. και σ. 109. Μεταξὺ τῶν ἄλλων, μέλος τῆς οἰκογένειας αὐτῆς, ὁ Φιλώτας Κόκκινος, διετέλεσε και δήμαρχος τῆς Νάουσας γιὰ πολλὰ χρόνια.

14. *Ἡ οἰκογένεια τοῦ Γέρο Μπαδραλέξη καὶ τῶν ἄλλων τσελιγκάδων*

Ὁ τσελιγκας Μπαδραλέξης εἶχε δύο παιδιά καὶ δύο κορίτσια. Ἀπὸ αὐτά, τὴ μιὰ τὴν πάντρεψε μὲ ἕναν τσελιγκα ἀπὸ τὴ Βοβούσα, ποὺ ὀνομαζόταν Ἀγούλιας. Τοῦτος ἐφυγε ἀπὸ τὴ Βοβούσα (μαζὶ μὲ ἄλλους) καὶ ἐγκαταστάθηκε στὶς Σέρρες, ὅπου (μετὰ ἀπὸ καιρὸ) συνάντησα, τώρα τελευταῖα, τὰ ἐγγόνια του—τὰ ὁποῖα εἶχα ἐξαδέλφια—στὴ Θεσσαλονίκη. Εἶχαν ἐξελληνισθεῖ καὶ δὲν μιλοῦσαν βλάχικα.

Τὸ δεύτερο κορίτσι ἦταν παντρεμένο μὲ ἕνα νέο, τὸ γένος Καραγιάννη, ποὺ ἔμενε στὴν Ἀβδέλλα. Αὐτὴ ἡ θυγατέρα τοῦ Μπαδραλέξη ἦταν ἡ μητέρα τοῦ ἀείμνηστου Ἰωάννου Καραγιάννη, καθηγητῆ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Ἰασίου τῆς Ρουμανίας καὶ γιὰ τοῦ συγγραφέα-καθηγητῆ Περικλῆ Παπαχατζῆ.

Ὁ μεγάλος γιὸς τοῦ Μπαδραλέξη, ὁ Γεώργιος, ἦταν παντρεμένος καὶ συνόδευε πάντοτε τὸν πατέρα του (στὶς ἐπισκέψεις του) σὲ ὅλες τὶς ἀρχές. Τὸν ἐτοίμαζε ἀπὸ νέο γιὰ νὰ τὸν διαδεχθεῖ (μετὰ τὸν θάνατό του) στὴν ἀρχηγία τοῦ τσελιγκάτου.

Ὁ δεύτερος (γιὸς τοῦ Μπαδραλέξη) ὀνομαζόταν Δημήτριος καὶ ἦταν πάππος (ἀπὸ τὴ μητέρα) τοῦ συγγραφέα αὐτῆς τῆς ἱστορίας. Ἦταν ἐπιφορτισμένος μὲ τὴ διεύθυνση τῶν κοπαδιῶν τους.

Ὁ ὑποτσελιγκας Ζεάνας Ντάσιου εἶχε ἕνα γιό, ποὺ λεγόταν Γιώτης, τὸ ὄνομα τοῦ ὁποίου φέρει καὶ ὁ ἐγγονός του, δηλαδὴ ὁ συγγραφέας αὐτῆς τῆς διηγῆσεως.

Ὁ τσελιγκας Καραγιάννης εἶχε πολλὰ παιδιά. Ἀπ' αὐτὰ διακρίθηκε ὁ Μητρούσης. Στὴν ἐποχὴ τοῦ σουλτάνου Ἀζήζ (ὁ ὁποῖος δοκίμασε νὰ κάνει σοβαρὲς μεταρρυθμίσεις στὴν τουρκικὴ αὐτοκρατορία), ὁ Μητρούσης διορίστηκε μουδούρης (καὶ μουδίρης=πρόεδρος) τοῦ χωριοῦ Μεγάλο Σέλι, ἔχοντας γραμματέα τὸν δάσκαλο Νάτσεα.

15. *Ἡ ἐκδίκαση τῶν πταισμάτων ἀπὸ χριστιανὸ μουδίρη*

Κατὰ τὸ ἔτος 1870 καὶ ἔπειτα ἡ δύναμη τοῦ μουδίρη ἦταν τέτοια, ὥστε αὐτός, ὁ γραμματέας του καὶ ἕνα συμβούλιο δικάζαν τὶς μικροῦποθέσεις καὶ προστιμάραν τοὺς φταίχτες. Εἶχαν κάμει καὶ μιὰ κάσα, ποὺ τὰ κλειδιά της κρατοῦσε ὁ μουδίρης καὶ τὴν κάσα ὁ γραμματέας.

(Μιὰ φορὰ) εἶχαν δικάσει περίπου ἐξήντα ὑποθέσεις καὶ ὅλοι τους τιμωρήθηκαν, πλήρωσαν τὰ πρόστιμα, ἄλλος πιὸ πολὺ καὶ ἄλλος πιὸ λίγο. Τὰ πρόστιμα τὰ ἔριχναν ὑπὸ τὴν τρυπίτσα στὴν κασέλα. Τὸ φθινόπωρο, ὅταν ἐτοιμάζονταν νὰ κατέβουν στὰ χειμαδιά, συνήλθε τὸ συμβούλιο γιὰ νὰ ἀνοίξει τὴν κασέλα καὶ γιὰ νὰ ἀποφασίσει ποῦ θὰ χρησιμοποιήσει τὰ

λεφτά. Ὁ μουδῖρης ἔβγαλε τὸ κλειδί καὶ ὁ γραμματέας ἔφερε τὴν κασέλα. Ὅταν ἀνοίχτηκε ἡ κάσα, συνέβηκε ἕνα... θαῦμα: Ἡ κάσα ἦταν ἄδεια!!

Ὅλα τὰ λεπτὰ εἶχαν πετάξει ἀπὸ τὴν τρυπίτσα τῆς κασέλας καὶ μόνο ἕνα τέταρτο μετζιτιοῦ—ἴσο με τὴ δραχμὴ—εἶχε μέσα, τὸ ὁποῖο δὲν μπόρεσε νὰ πετάξει(!!).

16. Ἡ ἀπληστία καὶ τὸ τέλος (1821) τοῦ κλέφτη Καραμήτσου

Ὁ μικρὸς γιὸς τοῦ Μπαδραλέξη μόλις εἶχε παντρευτεῖ. Φθάνοντας στὴν Κασσάνδρα πῆραν σπίτια ἀπὸ τοὺς χωριάτες, τὰ ὁποῖα ἦσαν πασαλειμμένα με λάσπη. Τὰ διόρθωσαν καὶ ἐγκαταστάθηκαν σ' αὐτά. Οἱ ἄλλοι ἔκαμαν καλύβες, σκεπασμένες με καλάμια. Ἀλλὰ μόλις πάτησαν στὴν Κασσάνδρα παρουσιάσθηκε πάλι ἡ συμμορία τοῦ καπετάνιου Καραμήτσου. Κάμποσους μῆνες ὁλόκληρη ἡ συμμορία ἔζησε σὲ βάρος τῆς ομάδας τοῦ Μπαδραλέξη. Τὸ ἀπόσπασμα, ποὺ τοὺς καταδίωκε, ἐρχόταν τώρα ἀραιότερα, ἀλλὰ «ὁ κλέφτης πάλι κλέφτης εἶναι» καὶ ὅ,τι καὶ ἂν τοῦ δώσεις καὶ ὅ,τι καὶ ἂν κάνεις γι' αὐτόν, αὐτὸς δὲν εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ τὸ ἀναγνωρίσει.

Μιά μέρα, ὅταν ὁ Μπαδραλέξης με τὸν γιό του Γεώργιο καὶ με τὸν Ζεάνα ἦταν στὴ Θεσσαλονίκη γιὰ νὰ τακτοποιήσουν διάφορες ὑποθέσεις, ὁ καπετάν Καραμήτσος ἐπέδραμε στὸ χωριὸ καὶ συλλαμβάνει πολλὲς γυναῖκες καὶ παιδιά, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦταν καὶ ὁ ἡλικίας 18 ἐτῶν γιὸς τοῦ Ζεάνα. Ἀνάμεσα στίς γυναῖκες ἦταν καὶ ἡ νύφη τοῦ Μπαδραλέξη, γυναῖκα τοῦ γιου τοῦ Γεωργίου. Κατὰ τὴν ἀναχώρησή του ὁ Καραμήτσος ἄφησε καὶ μιὰ ἐπιστολὴ γιὰ τὸν Μπαδραλέξη, στὴν ὁποία τοῦ ἔγραφε νὰ τοῦ φέρει διακόσια χρυσὰ γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῶν ἀγπαγέντων. Καὶ ἔφυγε στὸ καράβι.

Τὴν τρίτη μέρα ἔφθασε ὁ Μπαδραλέξης ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη καὶ μετὰ ποὺ τοῦ εἶπαν τὰ ὅσα ἐγιναν, δὲν κάθισε οὔτε λεπτό, σάματι καὶ καμιὰ κρυφὴ φωνὴ τὸν ἔλεγε νὰ φύγει ἀμέσως. Πῆρε διακόσια χρυσὰ καὶ ἔφυγε με τὸν Καραγιάννη, διότι εἶχαν ἀρπάξει καὶ μιὰ ἀπὸ τίς νύφες τοῦ τελευταίου.

Γνώριζε τὸ μέρος, ὅπου θὰ τοὺς συναντοῦσαν. Μιά βάρκα τοὺς περίμενε στὴν παραλία, ἡ ὁποία τοὺς μετέφερε στὸ καράβι. Ὅταν ἔφθασε μπροστά στὸν Καραμήτσο, ἄρχισε μεταξύ τους ἕνας ἀψὺς διάλογος: «Δὲν περίμενα, καπετάνιε Καραμήτσο», τὸν λέγει ὁ Μπαδραλέξης, «νὰ δείξεις ἀπέναντί μου τέτοια διαγωγή, γιατί σᾶς ἔβρεψα με τὴ συμμορία σου δυὸ χειμῶνες ὁλόκληρους κατὰ σειρὰ καὶ σήμερον μοῦ ζητᾶς καὶ 200 λίρες χρυσῆς γιὰ νὰ ἐλευθερώσεις τοὺς ἀρπαγέντες. Ἐ, λοιπόν, πάρε λεφτὰ καὶ κατέβασε τοὺς σκλάβους στὴ βάρκα, ἀλλὰ νὰ ξέρεις πῶς δὲν θὰ τὰ χαρεῖς αὐτὰ τὰ λεφτά, ποὺ πῆρες ἀπὸ μένα». Ὁ Μπαδραλέξης κοίταζε συνεχῶς πρὸς τοὺς κλέφτες καὶ ἔλεγε: «Δὲν θὰ χαρεῖς, Καραμήτσο, αὐτὰ τὰ λεφτά μου». Ὁ Κα-

ραμῆτσος τοῦ ἀπήντησε: «Ἄφηση, ὁρὲ Μπάδρα (νὰ λές) νὰ μὴ τὰ χαρῶ, καλὰ εἶναι ὅτι τὰ πῆρω».

Ἄκριβῶς, ὅταν ὁ Μπαδραλέξης μὲ τοὺς λοιποὺς ἀποβιβάσθηκαν στὴ στεριά, ἐμφανίσθηκαν σὲ μικρὴ ἀπόσταση τέσσερα καράβια, πὺθ μεγάλα ἀπὸ αὐτὸ τοῦ Καραμήτσου. Ἦταν τὸ ἀδόσπασμα, ποὺ τοὺς καταδίωκε ἀπὸ πολὺ καιρὸ καὶ τώρα τοὺς πέτυχε. Ἀμέσως περικυκλώθηκε τὸ καράβι τοῦ Καραμήτσου καὶ ἄρχισαν οἱ πυροβολισμοὶ καὶ ἀπὸ τὰ τέσσαρα τὰ καράβια μαζί. Ὁ Μπαδραλέξης καὶ οἱ ἄλλοι κρύφθηκαν σὲ θάμνους ἀπὸ ἀγριελιές καὶ παρακολουθοῦσαν τὴ μάχη. Καὶ δὲν ἔφυγαν ἀπ' αὐτοὺς ἕως ὅτου εἶδαν, πὼς καταβυθίστηκε τὸ καράβι τοῦ Καραμήτσου μὲ τὰ χρυσὰ τοῦ Μπαδραλέξη.

Τῦρισαν στὰ σπίτια τοὺς εὐχαριστημένοι, εὐχαριστώντας τὸν Θεό, γιατί τοὺς γλίτωσε ἐκ θαύματος ἀπὸ βέβαιο θάνατο, τὸν ὁποῖο δὲν θὰ ἀπέφευγαν ἐὰν ἀργοποροῦσαν, παραμένοντας ἀκόμα λίγο στὸ καράβι.

Σ' αὐτὴ τὴ μάχη ὅλη ἡ συμμορία τοῦ Καραμήτσου ἐξοντώθηκε καὶ ἡ ὁμάδα τοῦ Μπαδραλέξη πέρασε ἐκεῖνο τὸν χειμῶνα μιὰ ἄνετη ζωὴ, ἡ ὁποία δὲν διαταράχθηκε ἀπὸ τίποτε.

17. *Ἡ μαζικὴ ἐγκατάσταση (1822) τῶν Βλάχων στὴν περιοχὴ τῆς Βέροιας-Νάουσας*

Τὴν ἄνοιξη, ἀφοῦ γιόρτασαν, ὅπως συνήθως, τὸ Πάσχα, ὀδηγώντας τὰ κοπάδια καὶ τίς ἀγέλες ἀπὸ ἄλλο δρόμο, διαφορετικὸ ἀπὸ τὸν περσινὸ, καὶ ἀφοῦ φόρτωσαν τὰ ὑπάρχοντά τους, ξεκίνησαν. Τὸ κατάλυμα, ὅπου θὰ κάθονταν περισσότερο χρόνο ἦταν τὰ Πλατανάκια, κοντὰ στὴ Θεσσαλονίκη. Ἐδῶ ἔπρεπε νὰ συναντήσουν τὰ κοπάδια μὲ τὰ γιδοπρόβατα. Ὁ Μπαδραλέξης, ὁ Καραγιάννης, ὁ Ζέανας καὶ ὁ Βέρος πῆγαιναν μπροστά, καβάλα στὰ μαῦρα ἄλογά τους, μὲ κατεύθυνση τὴ Θεσσαλονίκη, μὲ σκοπὸ νὰ νοικιάσουν βουνὰ (θερινὲς βοσκὲς) γιὰ νὰ παραθερίσουν μὲ τὰ ποίμνια καὶ μὲ τίς οἰκογένειές τους.

Πέρα ἀπὸ τὸν Βαρδάρη δὲν ἦταν πιά ἡ κυριαρχία τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, ποὺ ἐκείνη τὴ στιγμὴ ἦταν περικυκλωμένος στὴν πρωτεύουσά του. Ἀντίθετα, ἡ ἐξουσία τοῦ διοικητῆ τοῦ βιλαετίου τῆς Θεσσαλονίκης ἐπεκτεινόταν μέχρι τὴν Κοζάνη, πέρα ἀπὸ τὸ βουνὸ Δόξα (Βέρμιο). Θυμήθηκαν ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴ τῆς περιπλανήσεώς τους εἶχαν περάσει μὲ τὰ κοπάδια τους ἀπὸ αὐτὰ τὰ βουνὰ καὶ ὑπελόγιζαν, ὅτι ἀνταποκρίνονταν τέλεια στὶς ἀνάγκες τους. Πληροφορήθηκαν ὅτι αὐτὰ τὰ βουνὰ ἀνῆκαν στὰ τρία χωριά, Μαρούσια, Σκουτῖνα καὶ Σέλι, ποὺ εἶχαν λάβει μέρος στὴν ἐπανάσταση τῆς Νάουσας τοῦ

1822 (άκριβώς την άνοιξη εκείνου του χρόνου) και καταστράφηκαν έντελώς¹. Ένα μέρος των κατοίκων, που γλίτωσαν ζωντανοί, μετακινήθηκαν κρυφά και κρύφτηκαν στη Βέροια και δέν παρατολμοῦσαν νά πουν φανερά ότι άνήκουν σ' εκείνα τὰ χωριά.

Ο Μπαδραλέξης άπεφάσισε νά πάει και νά τὰ έποικίσει και έάν θά παρουσιασθεί ιδιοκτήτης θά του πλήρωνε τὸ ένοίκιο τῆς βοσκῆς. Άμέσως παρουσιάσθηκε με τὸν Χαϊδάρ μπέη στὸν γενικό διοικητὴ γιὰ νά του άνακοινώσει ὅτι άπεφάσισε νά έγκατασταθεῖ ὀριστικά στὰ βουνά τῆς Βέροιας.

Μετά, πού πήρε τὴν έγκριση του διοικητῆ και μιὰ συστατική έπιστολή πρὸς τὸν μουδῆρη τῆς Βέροιας, έφθασε στὰ Πλατανάκια, ὅπου βρίσκονταν τὰ κοπάδια και οἱ οἰκογένειες. Ήταν ὅλα έτοιμα γιὰ άναχώρηση τὴν ἄλλη μέρα. Θά κανόνιζαν ἐπὶ τόπου, πού θά τοποθετοῦνταν οἱ στάνες, γιατί δέν γνώριζαν καλά τὰ βουνά, έπειδὴ τὰ είχαν δεῖ μονάχα μιὰ φορά, στὸ διάβα τους.

Στὰ Πλατανάκια, οἱ τέντες² είχαν τοποθετηθεῖ ἢ μιὰ κοντὰ στὴν ἄλλη, σὲ σχῆμα κυκλικὸ και στὴ μέση ὁ χῶρος παρέμεινε άδειανός. Τῇ βραδιᾷ εκείνη, παραμονὴ τῆς άναχωρήσεως, άνάφθηκαν πολλές φωτιές και δεκάδες άρνιά στριφογύριζαν στὴ σοῦβλα. Άφου πῆθηκαν τὰ άρνιά, στρώθηκαν ὅλοι στὸ χλωρὸ χορτάρι σὲ κοινὸ δείπνο. Γλέντησαν μέχρι τὰ μεσάνυχτα με χοροὺς και τραγούδια. Τὰ χαράματα τὰ κοπάδια ξεκίνησαν και τὰ μούλάρια ἦσαν έτοιμα γιὰ φόρτωμα. Στὰ πρόσωπα ὄλων φαινόταν μιὰ μεγάλη χαρά, σάν νά τοὺς ἔλεγε μιὰ κρυφὴ φωνή, ὅτι τελειώνει ἡ περιπλάνηση και ὅτι φθάνει ὁ καιρὸς γιὰ νά σταθεροποιηθοῦν ἓνα νοικοκυριό, σάν εκείνο πού είχαν εκεί, άπ' ὅπου ἔφυγαν και στὸν ὅποιο τόπο δέν σκέπτονταν νά ζαναγυρίσουν.

Πέρασαν τὴ γέφυρα του Βαρδαριοῦ και μετά ἀπὸ δύο καταλύματα (διανυκτερεύσεις) έφθασαν στὴν πόλη τῆς Βέροιας, ἀπὸ ὅπου άρχιζε ὁ άνήφορος, κοντὰ στὸ μοναστήρι Ντοβρά³, σὲ ἓνα ὁροπέδιο, σκεπασμένο (σάν χαλὶ πρά-

1. Γιὰ τὰ χωριά πού ἔλαβαν μέρος στὴν επανάσταση του 1822 και γι' αὐτὸ πυρπολήθηκαν ἀπὸ τοὺς Τούρκους βλ. Γεωργίου Χ. Χιονίδη, Τὰ γεγονότα..., ὁ.π., σὴμ. 1 τῆς σ. 220, και του Ἰδίου, Νέα στοιχεῖα..., ὁ.π., σὴμ. 1 τῆς σ. 162, ὅπου και βιβλιογραφία, στὴν ὁποία πρόσθεσε και Ἄποστ. Ε. Βακαλοπούλου, Ἱστορία του Νέου Ἑλληνισμοῦ, τ. ΣΤ', 139. Εἰδικά γιὰ τὰ τρία τοῦτα χωριά-τοπωνύμια βλ. και τὴ μελέτη του Νίκου Γ. Παπαδόπουλου, Τοπωνύμια Σελιοῦ Βεροίας, «Μακεδονικά» 13 (1973) 365-376 και ἰδιαίτερα τῆς σ. 367, 371, 374, 375 και 376.

2. Γιὰ τῆς τέντες βλ. στῆς Ἀγγελικῆς Χατζημιχαήλ, ὁ.π., μέρος Β', 44-48.

3. Γιὰ τὸ μοναστήρι αὐτὸ βλ. Γεωργίου Χ. Χιονίδη, Ἱστορία τῆς Βεροίας, τῆς πόλεως και τῆς περιοχῆς, τ. 2, Βυζαντινοὶ χρόνοι, Θεσσαλονίκη 1970, 196-197 (πρβλ. δὲ και 81, 82 και 96, ὅπου και βιβλιογραφία).

σινο) ἀπὸ χόρτο καὶ ἀπὸ διάφορα λουλούδια. Ξεφόρτωσαν τὰ μουλάρια καὶ ἀπλώσαν τὶς τέντες.

Ἡ πρώτη φροντίδα τοῦ τσέλιγκα Μπαδραλέξη (κεχαγιᾶ) ἦταν νὰ παρουσιασθεῖ στὸν μουδὶρη καὶ νὰ τοῦ δώσει τὴν ἐπιστολὴ ποὺ εἶχε ἀπὸ τὸν γενικὸ διοικητὴ. Ὁ μουδὶρης, ἀφοῦ διάβασε τὸ γράμμα, τοῦ εἶπε ὅτι εἶναι πρόθυμος νὰ τοῦ ἱκανοποιήσει ὅλες τὶς ἀνάγκες, ποὺ ἐξαρτιοῦνται ἀπὸ τὶς ἀρχές. Ὁ Μπαδραλέξης τοῦ ἀπήντησε ὅτι δὲν ἔχει καμιὰ ἀνάγκη καὶ πῶς ἤλθε μονάχα γιὰ νὰ τὸν γνωρίσει καὶ γιὰ νὰ τοῦ γνωστοποιήσει ὅτι ἐγκαθίσταται γιὰ πάντα μὲ ὅλο τὸ φαλκάρι του στὰ βουνὰ τῆς Βέροιας. Ζήτησε ὁ Μπαδραλέξης, ἂν παρουσιασθεῖ καμιὰ σχετικὴ καταγγελία ἀπὸ κανένα, νὰ τὸν εἰδοποιήσει, γιατί δὲν γνωρίζει αὐτὸς ποιοὶ εἶναι οἱ ἰδιοκτῆτες τῶν βουνῶν.

Μὲ δυσκολία βάδιζαν στὰ ἀχρησιμοποίητα μονοπάτια, ποὺ εἶχαν κλείσει ἐξαιτίας τῶν (ἀνώμαλων) περιστάσεων¹. Ἐφθασαν σὲ ὕψος 1.100 μέτρα ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια τῆς θάλασσας, σὲ ἓνα σταυροδρόμι ὅπου σμίγονταν τέσσερα ρεύματα, ὅπου σὲ ἓνα ἀπ' αὐτὸ ἔτρεχαν πολλὰ ἰσβόρια (πηγές) μὲ κρύο νερό. Στὸ σημεῖο αὐτὸ ὁ Μπαδραλέξης διατάζει νὰ ξεφορτώσουν τὰ μουλάρια καὶ νὰ ἀπλώσουν τὶς τέντες καὶ μετὰ ἀπὸ λίγες μέρες κάθε οἰκογένεια ἀρχίζει νὰ κτίζει καλύβια γιὰ τὴν παραθέριση. Γιὰ πολλὰ χρόνια τὸ χωριὸ αὐτὸ — ποὺ μετὰ μεγάλωσε—λεγόταν «Καλύβια τοῦ Μπαδραλέξη»², ἐπειδὴ ὁ Μπαδραλέξης ἦταν ὁ πρῶτος, ποὺ ἔβαλε στύλους γιὰ νὰ φτιάξει τὴν καλύβια του.

Πρὸς τὸν βοριά, γύρω στὰ δύο χιλιόμετρα, ἀρχίζει δάσος ἀπὸ πεῦκα, πολὺ πυκνὸ, ποὺ κατεβαίνει στὸ χωριὸ Παλιὸ Σέλι, τὸ ὁποῖο ἦταν καταστραμμένο ἀπὸ τὴν ἐπανάσταση. Πρὸς τὴ δύση, ἀπλώνονταν γυμνά βουνά, σκεπασμένα μὲ χλωρὸ χορτάρι, κατὰλληλο γιὰ τὰ πρόβατα, τὰ ὁποῖα κάλυπταν γύρω στὰ σαράντα χιλιόμετρα. Πρὸς ἀνατολὰς καὶ πρὸς τὸν νότο, σὲ μικρὴ ἀπόσταση, ἦταν γυμνά καὶ ἀπ' ἐκεῖ ἀρχίζει δάσος πυκνὸ ἀπὸ ὄξια.

Ὁ τσέλιγκας Βέρος χάρισε προσωρινὰ ἀπὸ τὸν Μπαδραλέξη καὶ ἐγκαταστάθηκε παρέκει, σὲ ἀπόσταση πέντε χιλιόμετρα ἀπὸ τὰ «Καλύβια τοῦ Μπαδραλέξη», σὲ μιὰ γούρνα, ὅπου ἀνάβλυζαν κάμποσες πηγές. Ὁνομάζεται καὶ μέχρι σήμερα «ἡ πηγὴ τοῦ Βέρου». Πηγάζει ἀπὸ τὸ βουνὸ Σκουτέρνα. Ἐδῶ ἔστησε τὴ στάνη του, μὲ κάπου πέντε χιλιάδες πρόβατα, δικά του καὶ τῆς ὁμάδας του (ποὺ ἀποτελοῦνταν) ἀπὸ εἴκοσι οἰκογένειες.

1. Οἱ Ἕλληνες ραγιάδες εἶχαν ἐγκαταλείψει τὶς περιουσίες τους, τὶς ὁποῖες, ἄλλωστε, εἶχαν δημεύσει οἱ Τούρκοι. Μετὰ ὅμως λίγα χρόνια ἐπεστράφηκαν. Βλ. σχετικά στοῦ Γιώργου Χ. Χιονίδη, Ζητήματα ἰδιοκτησίας..., δ.π.

2. Ὅπως σημειώθηκε κιόλας καλύβια ἢ στάνη τοῦ Μπάρδα ὑπῆρχαν καὶ ἄλλοι, βλ. Κ. Κρυστάλλη, δ.π., 467. Ἡ τοποθεσία ὀνομάζεται καὶ τώρα ἔτσι καὶ ὑπῆρχε (1886) σὲ τούτη καὶ μικρὸ χωριὸ μὲ 40 οἰκογένειες Βλάχων, ποὺ ξεχειμώνιαζαν στὴ Βέροια. Βλ. Νικολάου Θ. Σχινᾶ, δ.π., 144.

Τὸ μέρος, ὅπου ἔστησε ὁ Μπαδραλέξης τὰ καλύβια του, ἀνῆκε στὸ χωριὸ Σέλι, ποὺ εἶχε κατερειπωθεῖ ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Στὸ Σέλι, ἄλλωστε, ἀνῆκαν περισσότερα βουνά (θερινὲς βοσκές). Ὁ Μπαδραλέξης τὰ χάρισε μόνος του, ἀνάλογα μὲ τὸν ἀριθμὸ τῶν ζώων ποὺ εἶχε ὁ καθένας ὑποτσέλιγκας.

Ὁ Μπαδραλέξης, μὲ τέσσερες χιλιάδες πρόβατα καὶ χίλια γίδια, ἐγκαταστάθηκε στὸν Μερά¹ κοντὰ στὰ καλύβια.

Ὁ Καραγιάννης, μὲ τὰ χίλια δικά του πρόβατα (καὶ ἄλλοι μὲ λιγότερα), ἐγκαταστάθηκε στὴ Στέρνα².

Ἄλλοι, κατασκεύασαν τὶς στάνες τους στὸ Ἀρσούμπαση³, στὴν Τζουμαγιά, στὸ Μπέη Μπουνάρ, στὴν Πιλαλίστρα⁴, στὸ Στουρνάρι⁵, στὸ Ἀγκάθι⁶ καὶ στὴ Μαρούσια⁷, δηλαδή (ὕπῃρχαν) συνολικὰ δέκα στάνες ποὺ ἀριθμοῦσαν ἀπὸ πέντε καὶ ἕξ χιλιάδες (ζῶα) ἢ καθεμιά (στάνη), ἀπὸ τὰ ὁποῖα πάνω ἀπὸ τρεῖς χιλιάδες ἦσαν γαλάρια.

Οἱ οἰκογένειες ὅμως ἐμείναν στὸν τόπο (στὰ «Καλύβια τοῦ Μπαδραλέξη») γιὰ καλύτερη ἀσφάλεια.

Τὸν ἐπόμενο χρόνο ἦλθε καὶ ὁ Βέρος μὲ τὶς ἄλλες οἰκογένειες καὶ ἦσαν ὅλοι πιά μαζεμένοι.

Ἀπὸ τὸ 1821 ἕως τὸ 1829, ὅποτε ἐγίνε ἡ συνθήκη εἰρήνης στὴν Ἀδριανούπολη, γύρω στὰ ὀκτῶ χρόνια, δὲν ἀποκαταστάθηκε ἡ ἡσυχία στὴν τουρκικὴ κυριαρχία. Ὅπου δὲν ὑπῆρχαν ὁμάδες ἀπὸ ἐπαναστάτες, ἦσαν συμμορίες ἀπὸ κλέφτες, οἱ ὁποῖες ἀνησυχοῦσαν περισσότερο τοὺς χριστιανικοὺς πληθυσμοὺς παρὰ τοὺς Τούρκους, γιατί οἱ τελευταῖοι κατοικοῦσαν, ἐπὶ τὸ πλεῖστον, στίς πόλεις, ὅπου οἱ κλέφτες δὲν μπορούσαν νὰ εἰσδύσουν. Γι' αὐτὸ ὁ Μπαδραλέξης, ἐπειδὴ δὲν ἦταν βέβαιος τί θὰ συνέβαινε τὴν ἄλλη μέρα, φρόντιζε νὰ ἀντιμετωπίζει τὶς δυσκολίες ποὺ συναντοῦσε μὲ μεγάλη ἐπιτηδειότητα καὶ ἦταν εὐχαριστημένος, ὅταν ἡ ἀνοιξὴ τὸν ἐβρίσκε ἐντάξει μὲ ὅλη τὴν ὁμάδα του. Ἔτσι δὲν δοκίμασαν νὰ κάμουν τίποτε τὸ στερεὸ καὶ μόνιμο γιὰ τὸ καλοκαίρι. Ἦταν ἓνα εἶδος «πήγαινε-ἔλα» ἀπὸ τὸ βουνὸ στὸν κάμπο καὶ ἀπὸ τὸν κάμπο στὸ βουνό.

Μετὰ ἀπὸ λίγο καιρὸ τὸ χωριὸ ἄρχισε νὰ μεγαλώνει σὲ πληθυσμό, ἐξαιτίας τῶν δύσκολων περιστάσεων. Μιά μέρα παρουσιάζονται σαράντα οἰκογένειες ἀπὸ τὴ Σαμαρίνα, οἱ ὁποῖες ξεφόρτωσαν τὰ μουλάρια τους καὶ ἐμει-

1. Βλ. γιὰ τοῦτον Νίκου Γ. Παπαδόπουλου, δ.π., 375-376.

2. Βλ. Νίκου Γ. Παπαδόπουλου, δ.π., 374 καὶ 376.

3. Βλ. Νίκου Γ. Παπαδόπουλου, δ.π., 367.

4. Βλ. Νίκου Γ. Παπαδόπουλου, δ.π., 373 καὶ 376.

5. Βλ. Νίκου Γ. Παπαδόπουλου, δ.π., 374 καὶ 376 («Στουρνάρι»).

6. Βλ. Νίκου Γ. Παπαδόπουλου, δ.π., 366 καὶ 376.

7. Βλ. Νίκου Γ. Παπαδόπουλου, δ.π., 371 καὶ 375-376.

ναν ἐδῶ, ὀριστικά. Μετὰ ἀπὸ λίγο, ἄλλες ἐνενήντα οἰκογένειες πάλι ἀπὸ τῇ Σαμαρίνα, κατέλυσαν στὴ Νάουσα (ποὺ ἦταν καταστραμμένη ἀπὸ τὴν ἐπανάσταση), οἱ ὁποῖες ἀφομοιώθηκαν¹. Ἔτσι μοῦ τὰ διηγήθηκε μιὰ γριά, ὅταν ἦμουν στὴ δευτέρα τάξη, στὸ γυμνάσιο, στὸ σπῖτι τοῦ Ζιώγα Μαχαιρῶ στὸ Μοναστήρι.

Ἐπίσης τότε ἦρθαν, πάλι, στὰ «Καλύβια τοῦ Μπαδραλέξη» καμιὰ πενήντα οἰκογένειες ἀπὸ τὸ Περιβόλι, μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν Μποζίνη². Μετὰ ἀπὸ τρία χρόνια, τὴν ἀνοιξη, ἐγκαταστάθηκε μόνιμα στὰ «Καλύβια τοῦ Μπαδραλέξη» καὶ ὁ Γκιζάρης³ μὲ τὴν ομάδα του καὶ τὰ κοπάδια ἀπὸ τὰ Πορόια, ὅπου εἶχε συναντήσει κάτι **δυσκολίες**.

Τὸ χωριὸ ἐφθασε νὰ ἔχει πάνω ἀπὸ τριακόσιες οἰκογένειες.

Ἀπὸ τὸ ἔτος 1835 ἄρχισε νὰ παρατηρεῖται ὀπωσδήποτε κάποια ἥσυχια, χάρις στὰ μέτρα ἀσφάλειας ποὺ εἶχαν πύρει οἱ ἀρχές, ἀλλὰ συμμορίες ἀπὸ κλέφτες παρουσιάζονταν πότε πότε στὰ βουνά, γιὰ τοῦτο ὁ Μπαδραλέξης ἀπεφάσισε τότε νὰ βάλει γερά θεμέλια στὸ χωριὸ καὶ ἔκτισε ἓνα σπῖτι ἄρκε-

1. Στὴ Νάουσα εἶναι ἐγκαταστημένοι Βλάχοι καὶ ἀπὸ τὴν Ἀβδέλλα, ὅπως ὁ προαναφερμένος πρῶτος ἐπιμελητὴς τῶν (δακτυλογραφημένων) ἀναμνήσεων τοῦ Παναγιώτη (Γιώτη) Ναοῦμ κ. Ἀλέξανδρος Παπαβασιλείου. Ἄλλωστε, ὑπάρχει καὶ σχετική (πολὺ διαδομένη) προφορική παράδοση γιὰ τὴν ἡπειρωτικὴ καταγωγὴ μερικῶν νεώτερων κατοίκων τῆς πόλεως, ποὺ ἦλθαν καὶ κατοίκησαν σ' αὐτὴ πρὶν καὶ μετὰ τὴν καταστροφὴ τῆς στῆν ἐπανάστασης τοῦ 1822. Βλ. Γεωργίου Χ. Χιονίδου, Ὁ δόσιος Θεοφάνης, ὁ νέος. (Ὁ ἐξ Ἰωαννίνων πολιοῦχος τῆς μακεδονικῆς Ναοῦσης, ἡ ἰδρυσις τῆς πόλεως καὶ ἡ καταγωγὴ τῶν κατοίκων), «Μακεδονικά» 8 (1968) 223-238 καὶ κυρίως τίς σ. 237-238, ὅπου καὶ βιβλιογραφία, ἀπὸ τὴν ὁποία βλ. κυρίως Φωτίου Πέτσα, Νιάουστα-Γλυτονιαῦστα, «Μακεδονικά» 7 (1966-1967) 81-93, καὶ τοῦ Ἰδίου καὶ τοῦ Γ. Α. Σαραλή, Ἀρίστη καὶ Δυτικὸ Ζαγόρι, Ἀθήνα 1982, 74-79. Γιὰ τὴν ἐγκατάσταση τῶν Βλάχων στὴ Νάουσα (Νιάουστα) βλ. καὶ Α. J. B. Wace - M. S. Thompson, ὁ.π., 46 καὶ 210. Γιὰ τὴ μετανάστευση Σαμαρινιωτῶν ἀπὸ τὸ Σέλι στὴ Νάουσα βλ. Ἀντων. Κερμοπούλου, ὁ.π., 73, Ἀλ. Ε. Παπαβασιλείου, Ἱστορικὰ σημειώματα γιὰ τοὺς Βλάχους ἢ Κουτσόβλαχους, Βέροια 1969, καὶ κυρίως τίς σ. 103-106. (Στίς σ. 91-102 δημοσιεύει εὐρεία περιλήψη τῶν ἀναμνήσεων τοῦ Παναγιώτη Ναοῦμ). Πρβλ. ἀκόμα καὶ Ἀντώνη Μ. Κολτσίδα, ὁ.π., 72. Ἐξάλλου, ἀπὸ ἐγγραφα ποὺ θὰ ἐκδώσω στὴ μελέτῃ (ποὺ προανέφερα) γιὰ τὴν ἐπικυριαρχία τοῦ Ἀλῆ πασᾶ στὴν Κεντροδυτικὴ Μακεδονία ἐπιβεβαιώνεται ἡ ἀποψη ὅτι κάτοικοι τῆς Νάουσας κατὰγονταν ἀπὸ χωριὰ τῆς Ἠπείρου. Βλ. ἀκόμα καὶ Σπούρου I Ἀσδραχᾶ, ὁ.π., 131-132, ὅπου γίνεται χρησιμοποίηση καὶ ἐγγράφων τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀλῆ πασᾶ (τῶν ὁποίων ἔχω ἔτοιμὴ τὴν κριτικὴ ἐκδόση) καὶ γράφεται ὅτι τοῦτα ἀναφέρονται (1801) σὲ Σαμαρινιωτὲς, ποὺ εἶχαν ἐγκατασταθεῖ στὴ Νάουσα. Τελευταῖα (1980) ἰδρύθηκε σωματεῖο τῶν Βλάχων τῆς Νάουσας.

2. Τὸ ἐπιθετο εἶναι συνηθισμένο στὴ Βέροια κ.ά. καὶ μεταξὺ τῶν Βλάχων.

3. Ζοῦν ἀπόγονοι τοῦ τοσέλιγκα Γκιζάρη καὶ στὸν νομὸ Ἡμαθίας, ἐνῶ στὴν περιοχὴ τοῦ Σελιοῦ ὑπάρχει τὸ τοπωνύμιο «Τρύπα τοῦ Γκιζάρη» καὶ ἡ «Προυνιά τοῦ Γκιζάρη», βλ. Νίκου Γ. Παπαδόπουλου, ὁ.π., 368, 373 καὶ 376.

Τὸ μέρος, ὅπου ἔστησε ὁ Μπαδραλέξης τὰ καλύβια του, ἀνῆκε στὸ χωριὸ Σέλι, ποὺ εἶχε κατερειπωθεῖ ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Στὸ Σέλι, ἄλλωστε, ἀνῆκαν περισσότερα βουνά (θερινὲς βοσκές). Ὁ Μπαδραλέξης τὰ χώρισε μόνος του, ἀνάλογα μὲ τὸν ἀριθμὸ τῶν ζώων ποὺ εἶχε ὁ καθένας ὑποτέλιγκας.

Ὁ Μπαδραλέξης, μὲ τέσσερες χιλιάδες πρόβατα καὶ χίλια γίδια, ἐγκαταστάθηκε στὸν Μερά¹ κοντὰ στὰ καλύβια.

Ὁ Καραγιάννης, μὲ τὰ χίλια δικά του πρόβατα (καὶ ἄλλοι μὲ λιγότερα), ἐγκαταστάθηκε στὴ Στέρνα².

Ἄλλοι, κατασκεύασαν τὶς στάνες τους στὸ Ἀρσοῦμπαση³, στὴν Τζουμαγιά, στὸ Μπέη Μπουνάρ, στὴν Πλαλίστρα⁴, στὸ Στουρνάρι⁵, στὸ Ἀγκάθι⁶ καὶ στὴ Μαρούσια⁷, δηλαδή (ὕπῃρχαν) συνολικὰ δέκα στάνες ποὺ ἀριθμοῦσαν ἀπὸ πέντε καὶ ἕξ χιλιάδες (ζῶα) ἢ καθεμιά (στάνη), ἀπὸ τὰ ὁποῖα πάνω ἀπὸ τρεῖς χιλιάδες ἦσαν γαλάρια.

Οἱ οἰκογένειες ὅμως ἔμειναν στὸν τόπο (στὰ «Καλύβια τοῦ Μπαδραλέξη») γιὰ καλύτερη ἀσφάλεια.

Τὸν ἐπόμενο χρόνο ἤλθε καὶ ὁ Βέρος μὲ τὶς ἄλλες οἰκογένειες καὶ ἦσαν ὅλοι πιά μαζεμένοι.

Ἀπὸ τὸ 1821 ἕως τὸ 1829, ὅποτε ἐγινε ἡ συνθήκη εἰρήνης στὴν Ἀδριανούπολη, γύρω στὰ ὀκτὼ χρόνια, δὲν ἀποκαταστάθηκε ἡ ἡσυχία στὴν τουρκικὴ κυριαρχία. Ὅπου δὲν ὑπῆρχαν ὁμάδες ἀπὸ ἐπαναστάτες, ἦσαν συμμορίες ἀπὸ κλέφτες, οἱ ὁποῖες ἀνησυχοῦσαν περισσότερο τοὺς χριστιανικοὺς πληθυσμοὺς παρὰ τοὺς Τούρκους, γιατί οἱ τελευταῖοι κατοικοῦσαν, ἐπὶ τὸ πλεῖστον, στίς πόλεις, ὅπου οἱ κλέφτες δὲν μποροῦσαν νὰ εἰσδύσουν. Γι' αὐτὸ ὁ Μπαδραλέξης, ἐπειδὴ δὲν ἦταν βέβαιος τί θὰ συνέβαινε τὴν ἄλλη μέρα, φρόντιζε νὰ ἀντιμετωπίζει τὶς δυσκολίες ποὺ συναντοῦσε μὲ μεγάλη ἐπιτηδειότητα καὶ ἦταν εὐχαριστημένος, ὅταν ἡ ἀνοιξὴ τὸν ἐβρισκε ἐντάξει μὲ ὅλη τὴν ὁμάδα του. Ἔτσι δὲν δοκίμασαν νὰ κάμουν τίποτε τὸ στερεὸ καὶ μόνιμο γιὰ τὸ καλοκαίρι. Ἦταν ἓνα εἶδος «πήγαινε-ἔλα» ἀπὸ τὸ βουνὸ στὸν κάμπο καὶ ἀπὸ τὸν κάμπο στὸ βουνό.

Μετὰ ἀπὸ λίγο καιρὸ τὸ χωριὸ ἄρχισε νὰ μεγαλώνει σὲ πληθυσμό, ἐξαιτίας τῶν δύσκολων περιστάσεων. Μιὰ μέρα παρουσιάζονται σαράντα οἰκογένειες ἀπὸ τὴ Σαμαρίνα, οἱ ὁποῖες ξεφόρτωσαν τὰ μουλάρια τους καὶ ἔμει-

1. Βλ. γιὰ τοῦτον Νίκου Γ. Παπαδόπουλου, ὁ.π., 375-376.

2. Βλ. Νίκου Γ. Παπαδόπουλου, ὁ.π., 374 καὶ 376.

3. Βλ. Νίκου Γ. Παπαδόπουλου, ὁ.π., 367.

4. Βλ. Νίκου Γ. Παπαδόπουλου, ὁ.π., 373 καὶ 376.

5. Βλ. Νίκου Γ. Παπαδόπουλου, ὁ.π., 374 καὶ 376 («Στορνάρ»).

6. Βλ. Νίκου Γ. Παπαδόπουλου, ὁ.π., 366 καὶ 376.

7. Βλ. Νίκου Γ. Παπαδόπουλου, ὁ.π., 371 καὶ 375-376.

ναν έδω, όριστικά. Μετά από λίγο, άλλες ένενήντα οικογένειες πάλι από τη Σαμαρίνα, κατέλυσαν στη Νάουσα (πού ήταν καταστραμμένη από την επανάσταση), οί όποιες άφομοιώθηκαν¹. Έτσι μου τά διηγήθηκε μιá γριά, όταν ήμουν στη δεύτερη τάξη, στο γυμνάσιο, στο σπίτι του Ζιώγα Μαχαιρᾶ στο Μοναστήρι.

Έπίσης τότε ήρθαν, πάλι, στα «Καλύβια του Μπαδραλέξη» καμιά πενήνταρια οικογένειες από το Περιβόλι, με επικεφαλής τόν Μποζίνη². Μετά από τρία χρόνια, την άνοιξη, εγκαταστάθηκε μόνιμα στα «Καλύβια του Μπαδραλέξη» και ό Γκιζάρης³ με την ομάδα του και τά κοπάδια από τά Πορόια, όπου είχε συναντήσει κάτι δυσκολίες.

Τό χωριό έφθασε νά έχει πάνω από τριακόσιες οικογένειες.

Από τό έτος 1835 άρχισε νά παρατηρείται όπωσδήποτε κάποια ήσυχια, χάρη στα μέτρα ασφάλειας πού είχαν πάρει οί άρχές, αλλά συμμορίες από κλέφτες παρουσιάζονταν πότε πότε στα βουνά, γιά τοῦτο ό Μπαδραλέξης άπεφάσισε τότε νά βάλει γερά θεμέλια στο χωριό και έκτισε ένα σπίτι άρκε-

1. Στη Νάουσα είναι εγκαταστημένοι Βλάχοι και από την Άβδέλλα, όπως ό προαναφερμένος πρώτος έπιμελητής των (δακτυλογραφημένων) άναμνήσεων του Παναγιώτη (Γιώτη) Ναούμ κ. Άλέξανδρος Παπαβασιλείου. Άλλωστε, υπάρχει και σχετική (πολύ διαδεμένη) προφορική παράδοση γιά την ήπειρωτική καταγωγή μερικων νεότερων κατοίκων της πόλεως, πού ήλθαν και κατοίκησαν σ' αυτή πριν και μετά την καταστροφή της στην επανάσταση του 1822. Βλ. Γεωργίου Χ. Χιονίδη, 'Ο όσιος Θεοφάνης, ό νέος. (Ο έξ Ίωαννίνων πολιορκος της μακεδονικής Ναούσης, ή ίδρυσις της πόλεως και ή καταγωγή των κατοίκων), «Μακεδονικά» 8 (1968) 223-238 και κυρίως τις σ. 237-238, όπου και βιβλιογραφία, από την όποια βλ. κυρίως Φωτίου Πέτσα, Νιάουστα-Γλυτουνιαύστα, «Μακεδονικά» 7 (1966-1967) 81-93, και του ίδιου και του Γ. Α. Σαράλη, Άρίστη και Δυτικό Ζαγόρι, Άθήνα 1982, 74-79. Γιά την εγκατάσταση των Βλάχων στη Νάουσα (Νιάουστα) βλ. και Α. J. B. W a s e - M. S. T h o m p s o n, ό.π., 46 και 210. Γιά τη μετανάστευση Σαμαρινιωτών από τό Σέλι στη Νάουσα βλ. Άντων. Κεραμοπούλου, ό.π., 73, Άλεξ. Παπαβασιλείου, 'Ιστορικά σημειώματα γιά τους Βλάχους ή Κουτσόβλάχους, Βέροια 1969, και κυρίως τις σ. 103-106. (Στις σ. 91-102 δημοσιεύει εύρεία περίληψη των άναμνήσεων του Παναγιώτη Ναούμ). Πρβλ. ακόμα και Άντωνη Μ. Κολτσίδα, ό.π., 72. Έξάλλου, από έγγραφα πού θά εκδώσω στη μελέτη (πού προανέφερα) γιά την επικυριαρχία του Άλη πασᾶ στην Κεντροδυτική Μακεδονία επιβεβαιώνεται ή άποψη ότι κάτοικοι της Νάουσας κατάγονταν από χωριά της Ήπειρου. Βλ. ακόμα και Σπούροϊ Άσδραχᾶ, ό.π., 131-132, όπου γίνεται χρησιμοποίηση και έγγραφων της εποχής του Άλη πασᾶ (των όποίων έχω έτοιμη την κριτική έκδοση) και γράφεται ότι τοῦτα αναφέρονται (1801) σέ Σαμαρινιώτες, πού είχαν εγκατασταθεῖ στη Νάουσα. Τελευταία (1980) ιδρύθηκε σωματείο των Βλάχων της Νάουσας.

2. Τό επίθετο είναι συνηθισμένο στη Βέροια κ.ά. και μεταξύ των Βλάχων.

3. Ζούν απόγονοι του τσέλιγκα Γκιζάρη και στών νομό Ήμαθίας, ένθ στην περιοχή του Σελιού υπάρχει τό τοπωνύμιο «Τρύπα του Γκιζάρη» και ή «Προυσιά του Γκιζάρη», Βλ. Νίκου Γ. Παπαδόπουλου, ό.π., 368, 373 και 376.

τά μεγάλο και σκεπασμένο με πλάκα (γιατί τα καλύβια ήταν σκεπασμένα με σανίδιο).

Μόλις όμως έξησε δύο καλοκαίρια στο καινούργιο σπίτι του και είχε αρχίσει να σκέφτεται μεγάλα όνειρα για την ομάδα του, όταν αναπάντεχα μία άνιατη αρρώστια τον ρίχνει στο στρώμα και μετά από δύο βδομάδες (παρ' όλες τις περιποιήσεις) πεθαίνει. Τον πήγαν στην τελευταία κατοικία του με κλάματα και φωνές από όλη την ομάδα και το χωριό. Το πένθος, που έφερε ο θάνατος του Μπαδραλέξη, τόσο στην οικογένεια όσο και στην ομάδα και σ' όλο το χωριό, δεν περιγράφεται. Εύτυχως, ότι ήταν προνοητικός άνθρωπος και είχε ετοιμάσει τον διάδοχό του. Έντούτοις, ο κόσμος διερωτιόταν, άραγε, το παιδί του Γεώργιος θα ήταν σε θέση να οδηγήσει την ομάδα του με τέτοια επιτηδειότητα, όσο και ο πατέρας του και να τους βγάλει σε καλό λιμάνι;

18. *Ο Γεώργιος Μπαδραλέξης γίνεται άρχιτσέλιγκας*

Ο Γεώργιος Μπαδραλέξης, ως προς την ηλικία ήταν αρκετά ώριμος, γιατί είχε φθάσει τα τριάντα οκτώ χρόνια και από μικρός ακόμα ταξίδευε με τον πατέρα του στη Θεσσαλονίκη, στη Βέροια, στην Κατερίνη και σε άλλες πόλεις και έρχόταν σε επαφή με ανθρώπους πολλών ειδών, που ανήκαν σε διάφορες εθνότητες, που κατοικούσαν σ' αυτά τα μέρη της Μακεδονίας. Παρόλο ότι ήξερε πολύ λίγα γράμματα (τόσα όσα μπόρεσε να διδαχθεί από τον δάσκαλο της ομάδας)¹ ή καθημερινή του όμως πρακτική τον έκαμε να όμιλει (έκτός από τη μητρική του γλώσσα) τέσσερες γλώσσες, την ελληνική, την τουρκική, τη βουλγαρική και την αλβανική. Ήταν άνθρωπος, ο όποιος εκτιμούσε πολύ τα γράμματα και ποθούσε πολύ να σπουδάσει μερικά παιδιά του, αλλά τούτο ήταν αδύνατο στις περιστάσεις που ζούσαν, γιατί

1. Είναι γνωστό ότι μέχρι τα τελευταία χρόνια οι κτηνοτρόφοι (Βλάχοι, Σαρακατσάνοι κ.λ.) προσλάμβαναν με έξοδά τους δασκάλους για να διδάξουν στα παιδιά τους στις θερινές βοσκές. Συχνά έκαμαν τους δασκάλους «εκ περιστάσεως» και όποιοιδήποτε ήξεραν «ανάγνωση και γραφή». Για τους Σαρακατσάνους βλ. 'Αγγελικῆς Χατζημιχάλη, Σαρακατσάνοι, τ. 1, μέρη Α'-Β', Αθήνα 1957, και Γιάννη 'Αλ. Μποτοϋ, Οι Σαρακατσάνοι, Αθήνα 1982, όπου και σχετική βιβλιογραφία. Με το ίδιο θέμα, εξάλλου, ασχολήθηκαν και άλλοι συγγραφείς με μικρότερες μελέτες τους (όπως ο Γ. Καβαδίας, ο Λάζ. 'Αρσενίου, ο Βασ. Λαμνιάτος, ο Ευθύμ. Κ. Κίσης, ο Νέστορας Μάτσας, ο Δημήτρης Γαρούφας κ.ά.), ενώ τελευταία (1981-1982) εντάθηκε η προσπάθεια για τη σωματειακή δράση των Σαρακατσάνων, με συναντήσεις και λαογραφικές εκδηλώσεις τους σε διάφορα μέρη της Μακεδονίας και της Θεσσαλίας. Οι Σαρακατσάνοι δεν είχαν καλές σχέσεις και συναναστροφή με τους Κουτσόβλαχους. Βλ. 'Αγγελικῆς Χατζημιχάλη, δ.π., μέρος Α', νη', σημ. 1, και Γιάννη 'Αλ. Μποτοϋ, δ.π., και ιδιαίτερα τις σ. 346 κ.έ. Για τους Σαρακατσάνους βλ. και τον τόμο, «Οί Σαρακατσάνοι», μελέτες, δοκίμια, τ. Α', Θεσσαλονίκη 1984, έκδοση της Πανελλήνιας Όμοσπονδίας τους.

ἡ τουρκικὴ αὐτοκρατορία βρισκόταν συνέχεια σὲ κατάσταση ἀναταραχῆς καὶ ὁ κόσμος δὲν σκεπτόταν καθόλου νὰ ἰδρύσει ἀνώτερα σχολεῖα γιὰ τὰ παιδιά του.

Ἦταν ἄρκετὸς καιρὸς ποὺ δὲν πῆγαιναν τὰ κοπάδια τοὺς στὴν Κασσάνδρα. Ἡ διαδρομὴ ἦταν μακρινή καὶ κουραστικὴ καὶ ἐπὶ πλέον ἓνα μέρος ἀπὸ τὶς οἰκογένειες, ποὺ δὲν εἶχαν ζῶα, συνήθισαν νὰ μένουν τὸν χειμῶνα στὴ Βέροια¹.

1. Στὴ Βέροια ὑπῆρχαν Βλάχοι καὶ στὰ καλλiότερα χρόνια, ἐνῶ γύρω στὰ 1819 ἔγινε ἅλως ἡ μαζικὴ ἐγκατάστασή τους στὴν πόλη. Βλ. πρόχειρα στοῦ Γιώργου Χ. Χιονίδη, «Πότε ἐγκαταστάθηκαν οἱ Βλάχοι στὴ Βέροια», ἐφημ. «Λαὸς» τῆς Βέροιας, τῆς 6-4-1982. Γιὰ τὴν ἐγκατάσταση τῶν Βλάχων στὴ Βέροια καὶ στὴν περιοχὴ τοῦ Σελιοῦ, δηλαδὴ τῶν Σαμαρινιωτῶν, Περιβολιωτῶν, Ἀβδελλιωτῶν κ.λ. γύρω στὰ 1819 βλ. καὶ Α. J. B. Wace - M. S. Thompson, ὁ.π., 46, 129, 139, 154, 159 καὶ κυρίως 174, 210, 212, 252, 269 καὶ 287-288. Ὁ Γρηγόριος Ἀθ. Νασίκας, ὁ.π., 35-39, γράφει ὅτι μερικὲς οἰκογένειες καὶ τῆς Σμῆξης ἔμεναν καὶ στὶς περιοχὲς τῆς Βέροιας (ὅπως τοῦ Τσαλῆρα, γιὰ τὴν ὁποία βλ. 15, 16 καὶ 39) καὶ τῆς Καρατζιόβας-Ἀξιουπόλεως (Λιβάδια) καὶ διασώζει τρεῖς ἐκδοχὰς γιὰ τὸν ἐκπατρισμὸ τους ἀπὸ τὴ Σμῆξη, ἀπὸ τὶς ὁποῖες, θεωρεῖ—σωστά—ὀρθότερη τὴν ἀποψη ὅτι τοῦτο ὀφειλόταν στὸ κυνήγι τους ἀπὸ τὸν Ἀλῆ πασά (σ. 36 καὶ 38). Στὸν (ἀνέκδοτο) 16ο κώδικα τῆς μητροπόλεως τῆς Βέροιας-Νάουσας, ποὺ περιέχει τὴν ἐπαρχιακὴ ἀλληλογραφία στὰ χρόνια τοῦ μητροπολίτη Κοσμᾶ Εὐμορφόπουλου (βλ. γιὰ τὸν κώδικα τοῦτον στοῦ Γεωργίου Χ. Χιονίδη, Ἱστορία τῆς Βεροίας, τ. J, Βέροια 1960, 39-40) γράφονται καὶ τὰ ἐξῆς (43-44) σὲ ἐπιστολὴ (τοῦ μητροπολίτη Κοσμᾶ πρὸς τὸν Ὀικουμενικὸ Πατριάρχη) τῆς 19.1.1893 (διορθώθηκαν σιωπηρὰ τὰ ὀρθογραφικὰ λάθη): «Παναγιώτατε Δέσποτα! Πρὸ ἐβδομήκοντα περίπου ἐτῶν, βλαχόφωνοι τινες οἰκογένειαι, ἐξ Ἡπείρου καταγόμεναι, φεύγουσαι τὴν τυραννίαν τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ Τεπελενλή, μετῴκησαν μετὰ τῶν ποιμνίων αὐτῶν, εἰς τὰ μέρη ταῦτα, καὶ χειμῶνος μὲν ὄρα περὶ τὰς ἑκατὸν διαμένουσιν ἐν τῇ πόλει Βεροίας, ἐν θέρει δὲ εἰς τὰ παρακείμενα ὄρη, ἐνθα ὑπάρχουσι χωρία Σέλλειον (sic) καὶ Ξηρολεῖβαδον, ὑπὸ Ἑλλήνων πάντα οἰκοῦμενα καὶ κατὰ τὴν ἐπανάστασιν καταστραφέντα. Χριστιανοὶ δὲ ὀρθόδοξοι ὄντες μέχρι πρὸ δεκαετίας συνεβίου ἐιρηνικῶς μετὰ τῶν ἰθαγενῶν Ἑλλήνων ἀναμιῖ ἐν ταῖς ἱεραῖς ἐκκλησίαις καὶ ἐν ταῖς σχολαῖς Βεροίας συμπροσευχόμενοι καὶ συνεκπαιδευόμενοι, ὅτε ὑπεισήλθε καὶ παρ' αὐτοῖς τὸ μόλυσμα τῆς ρουμανικῆς προπαγάνδας, οὗ ἀποτέλεσμα ὑπῆρξεν ἡ σύστασις ρουμανικῆς σχολῆς μέση Βεροιά καὶ ἡ χρῆσις τῆς ρουμανικῆς γλώσσης ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τῶν θερινῶν αὐτῶν κατοικιῶν...».

Ἔτσι, ἐπιβεβαιώνεται ἡ ἀκρίβεια τῶν διδόμενων χρονολογιῶν ἀπὸ τὸν Παναγιώτη (Γιώτη) Ναοῦμ τόσο ἀπὸ τοὺς Wace - Thompson, ὅσο καὶ ἀπὸ τὸ πῶς πάντα τμῆμα τῆς ἐπιστολῆς. Ἄλλες πληροφορίες γιὰ τὶς διώξεις καὶ τὶς μετακινήσεις τῶν Σαρακατσάνων καὶ τῶν λοιπῶν τσομπαναραίων ἀπὸ τὸν Ἀλῆ πασᾶ τῶν Ἰωαννίνων βλ. στῆς Ἀγγελικῆς Χατζημιχάλη, ὁ.π., μέρος Α', ξη', σημ. 3 καὶ οξ' - π'. Εἶναι συνεπῶς (ἀπὸ χρονολογικὴ ἀποψη) λανθασμένα ὅσα ἔγραψε ὁ Ἀναστάσιος Ἑμμ. Χριστοδούλου (Ἱστορία τῆς Βεροίας, Βέροια 1960, 136-137) γιὰ τὴν ἐγκατάσταση τῶν Βλάχων τῆς Πίνδου στὰ βουνὰ τοῦ Βερμίου—δῆθεν—στὰ 1835 καὶ στὴ Βέροια—δῆθεν—στὰ 1878. Βλ. ἀκόμα Ἀντωνίου Κεραμοπούλου, ὁ.π., 19. Βλάχοι ἐγκαταστάθηκαν καὶ στὰ χωριά τῆς περιοχῆς τῆς Βέροιας Π. Σκυλίτσι, Σταυρὸς καὶ Διαβατό. Βλ. Ἀντωνίου Μ. Κολτσίδα, ὁ.π., 64-65, 71-72, 175-177, 199 καὶ 200, Θεοδώρου Κ. Π. Σαράντη,

Στή Βέροια άρχισαν νά μένουν καί εκείνοι, οί όποιοι είχαν πιό λίγα πρόβατα καί άσχολούνταν μέ τήν έθνική, χειρωνακτική έργασία, πού ήταν τó νά κατασκευάζεις τις βελέντσες¹. Αύτοί διατηρούσαν τά κοπάδια τους κοντά στην πόλη, έπou τά φύλαγαν οί τσομπαναραίoi καί κάπου κάπου πηγαιναν καί οί ίδιοι για νά τά δούν.

Ή μεγάλη μάζα από τις οικογένειες πέρασε τόν Άλιάκμονα καί κατέλυσε στά γύρω χωριά της Κατερίνης, όπου βρίσκονταν άρκετά βοσκοτόπια.

Τό καλοκαίρι όμως καί αύτοί, πού έμεναν στην πόλη καί στά χωριά, τήν περνούσαν στο βουνό μέ τή διεύθυνση του Γεωργίου Μπαδραλέξη. Καί όταν είχε κανένας ανάγκη από τις άρχές, τήν έλυνε αύτός, μέ τή μεσολάβηση του.

Μετά, αφού πέρασαν πολλά χρόνια από τήν εγκατάστασή τους, οί κάτοικοι του χωριού συνήθισαν πιά, παρ' όλα τά βάρη πού τύχαιναν πολλές φορές εξαιτίας των κλεφτών (οί όποιοι είχαν καταλήξει πιά νά φέρονται σάν άληθινοί κλεφτοκοτάδες) καί χωρίς πολλή σκέψη άρχισαν όλοι νά κτίζουν από ένα σπίτι, κατεδαφίζοντας τά καλύβια τους.

Ο Γεώργιος Μπαδραλέξης καί ό άδελφός του Δημήτριος (ό τελευταίος άπασχολούνταν μέ τή διεύθυνση του κοπαδιού καί του σπιτιού) ήσαν άχώριστοι καί είχαν δημιουργήσει πολυάριθμη οικογένεια. Τό παλιό σπίτι πού είχαν δέν τους χωρούσε καί γι' αυτό απεφάσισαν καί έκτισαν ένα άλλο μέ δύο πατώματα για νά δώσουν θάρρος καί τό παράδειγμα καί στους άλλους κατοίκους, ώστε νά κτίσουν καί αύτοί. Στην αύλή του (άρκετά ευρύχωρου καί καινούργιου σπιτιού τους) στήσαν ένα τσαρδάκι².

ό.π., 59, 60, 67, 78, καί 98, ό όποίος (βλ. σ, 78 σημ. 92 κ.έ., 98 καί 178 κ.έ.) δέχεται, έπίσης, ότι σκοπός της μεταναστεύσεως των Βλάχων (από τό Περιβόλι) ήταν νά ξεφύγουν από τις πιέσεις του 'Αλή πασά των 'Ιωαννίνων. Πρβλ. καί Τηλεμ. Μ. Κατσουγιάννη, ό.π., 26-28. Πρέπει νά σημειωθεί έδω ότι στη Βέροια καί στη Νάουσα είχαν εγκατασταθεί καί κάτοικοι από τήν περιοχή της Μοσχόπολεως καί μάλιστα σέ διάφορες εποχές καί ιδιαίτερα μετά τήν καταστροφή της, στά 1769. Βλ. 'Ιωακείμ Μαρτινιανού, 'Η Μοσχόπολις..., 55 καί 182, του ίδιου, Συμβολαί..., 94, σημ. 31, καί Θεοφράστου Γεργιάδη, ό.π., 77-78. 'Η μετακίνηση όμως των Βλάχων, εξαιτίας των διωγμών των Τούρκων, είναι πιό γενικό φαινόμενο. Βλ. καί Νικολάου Μπάλλα, 'Ιστορία του Κρουσόβου, πρόλογος Χρ. Νάλτσα, Θεσσαλονίκη 1962, 18-20. Για τή μετανάστευση καί τις γλωσσολογικές άλληλοεπιδράσεις βλ καί Νικολάου 'Αθ. Κατσάνη, ό.π., 22-24, 43, 62 καί 154, καί 'Αντωνίου Δ. Μπουσμπούκη, ό.π., 30, 195, 204-205 κ.ά.

1. 'Η κατασκευή τους γινόταν στά σπίτια, ενώ τώρα έχει βιομηχανοποιηθεί καί οί βελέντσες πουλιούνται κυρίως στο έξωτερικό. Βλ. καί 'Αγγελικής Χατζημιχάλη, ό.π., μέρος Α', ξε-ξστ', σημ. 5.

2. Βλ. για τόν τρόπο κατασκευής του κ.λ. στής 'Αγγελικής Χατζημιχάλη, ό.π., μέρος Β', 56-57.

19. Ἡ ἀπονομή τῆς δικαιοσύνης στοὺς κτηνοτρόφους

Στὸν ἴσκιο (τοῦ τσαρδιοῦ) ὁ Γεώργιος Μπαδραλέξης δικάζε τις διαφορές, τις ὁποῖες εἶχαν οἱ κάτοικοι μεταξύ τους καὶ ἐβρίσκε τὸ δίκαιο. Δίνομε ἓνα μονάχα περιστατικὸ ἀπὸ τὰ πολλὰ:

Στὸ χωριὸ βρίσκοντὰν καὶ μερικοὶ ἔμποροι, οἱ ὁποῖοι εἶχαν ἀπὸ ἓνα ζῶο, τὴ μόνη τους περιουσία. Κατέβαιναν τὴ Δευτέρα στὴ Βέροια (ὅπου τὴν Τρίτη γινόταν παζάρι)¹, ἀγόραζαν ἀπὸ τοὺς λαδόμυλους² σησαμόλαδο καὶ τὸ ἐβαζαν στὰ τουλούμα. Τὴν Τετάρτη πηγαινὶν στὰ Γιαννιτσά, ὅπου τὴν Πέμπτη γίνονταν καὶ ἐκεῖ παζάρι καὶ πωλοῦσαν τὸ ἐμπόρευμα καὶ τὴν Παρασκευὴ ἐπέστρεφαν στὴ Βέροια καὶ τὸ Σάββατο τὸ πρῶτ' ἐφθάναν στὸ χωριό.

Μιά μέρα, μιὰ νύφη ἑνὸς ὑποτσέλιγκα (λίγο ψηλομύτα) πῆρε τις «μπούκλες» στὸν ὄμο της καὶ πῆγε γιὰ νερὸ στὴ βρύση, ὅπου εἶχε καὶ κοπάνα γιὰ νὰ πιοῦν νερὸ τὰ ζῶα. Τὴν ὥρα ποὺ τὸ νερὸ ἔτρεχε στὴν μπούκλα αὐτῆς τῆς γυναίκας, ἔρχεται ἓνας γιὰ νὰ ποτίσει τὸ ἄλογό του καί, ὅπως τοῦτο ἦταν διψασμένο, δίνει μιὰ μὲ τὸ κεφάλι του στὴν μπούκλα, τὴν ἀνατρέπει καὶ ἄρχισε νὰ πίνει νερὸ. Ἡ νύφη θύμωσε καὶ κτύπησε τὸ ζῶο στὸ κεφάλι μὲ τὴν μπούκλα, ὅποτε ὁ ἰδιοκτήτης τοῦ ζῶου χωρὶς νὰ ὑπολογίσει, πὼς ἡ γυναίκα ἦταν νύφη ὑποτσέλιγκα, παίρνει τὴν μπούκλα καὶ τὴν πετᾷ μακριά. Θυμῶναι ἡ γυναίκα, φεύγει χωρὶς νὰ πάρει νερὸ καὶ πηγαίνει στὸ σπίτι της, ὅπου διηγήθηκε στὸν ἄντρα τὸ πάθημά της.

Ὁ ἄντρας της φωνάζει ἀμέσως τὸν φύλακα Χασάν Πάλα, ποὺ ἦταν Ἀλβανός, ἓνα εἶδος ἰδιωτικοῦ χωροφύλακα, καὶ τὸν στέλνει νὰ πιάσει τὸν φταίχτη, νὰ τὸν δέσει καὶ νὰ τὸν φέρει στὸ τσαρδάκι τοῦ Μπαδραλέξη, ἐνῶ αὐτὸς προπορεύθηκε καὶ πληροφορῆσε τὸν Μπαδραλέξη, πὼς διαδραματίστηκε τὸ ἐπεισόδιο.

Ὁ Γεώργιος Μπαδραλέξης κατάλαβε πὼς ἐγινε τὸ ἐπεισόδιο, ἀλλὰ δὲν

1. Καὶ σήμερα τὸ παζάρι («λαϊκὴ ἀγορά») γίνεται τὴν Τρίτη.

2. Ἦσαν περίφημοι καὶ οἱ πολλοὶ λαδόμυλοι τῆς Βέροιας, ποὺ ἐβαζαν τὸ σησαμόλαδο (σουσαμόλαδο), τὸ ταχύνι (ἄσπρο καὶ «μαῦρο», σκοῦρο) καὶ χαλβά. Λειτουργοῦσαν μέχρι τὰ τελευταῖα χρόνια, κυρίως στὸ νότιο τμήμα τῆς πόλεως, ὅπου ἡ περιοχή λέγεται καὶ σήμερα, ἀκόμα, «Λαδόμυλοι» (κοντὰ στὴν «Ἑλῆα», στὴν ἀρχὴ τῆς ὁδοῦ Πιερίων). Ἐκεῖ ὑπῆρχαν, κυρίως, καὶ οἱ ἄλλοι νερόμυλοι, γιὰ τὸ ἄλεσμα τῶν δημητριακῶν κ.λ., γιὰ τοὺς ὁποῖους ὁ Τοῦρκος περιηγητὴς Ἑβλιγιὰ Τσελεμπή γράφει (1668) ὅτι «...παρόμοιοι τοὺς δὲν ὑπάρχουν σὲ καμιὰ ἄλλη χώρα». Βλ. Βασίλη Δημητριάδη, Ἡ Κεντρικὴ καὶ Δυτικὴ Μακεδονία κατὰ τὸν Ἑβλιγιὰ Τσελεμπή, Θεσσαλονίκη 1973, 257. Στοὺς νερόμυλους τοὺτους πρέπει ἴσως νὰ συμπεριλαμβάνονταν καὶ οἱ λαδόμυλοι, γιατί ὁ Ἑβλιγιὰ Τσελεμπή γράφει: «Συνολικὰ στὴν πόλιν ὑπάρχουν τριακόσιοι νερόμυλοι, διαφόρων εἰδῶν». (Ἡ ὑπογράμμιση εἶναι δική μου). Περισσότερα στοιχεῖα θὰ δημοσιεύσω στὸν 3ο τόμο («Τουρκοκρατία») τοῦ βιβλίου μου «Ἱστορία τῆς Βέροιας».

είπε τίποτε καὶ περίμενε νὰ ἔλθει ὁ φταίχτης. Στὴ στιγμή φθάνει ὁ Χασάν Πάλας, τινάζοντας τὴ φουστανέλλα του δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ καὶ ἀπὸ κοντὰ ἐρχόταν ὁ φταίχτης μὲ δεμένα ὀπισθάγκωνα τὰ χέρια. Φωνάζει ὁ Μπαδραλέξης: «Ἀπὸ ποῦ τὸν φέρνεις, ὁρὲ Χασάν Πάλα, αὐτὸν τὸν κλέφτη; Λύσε τὸν ἄνθρωπο καὶ τσακίσου ἀπὸ δῶ νὰ μὴ σὲ ξαναδῶ». Μετὰ ἀπὸ τὸ λύσιμο τῶν χειρῶν, γυρίζει καὶ λέει στὸν ἄνθρωπο: «Πήγαινε, χριστιανέ μου, καὶ κοίταξε τὶς ἀνάγκες τοῦ σπιτιοῦ σου καὶ μὴ σὲ μέλλει. Καὶ σὺ κύριε Μητρούσιου νὰ πεῖς στὴ γυναῖκα σου, ὅταν πηγαίνει στὴ βρύση νὰ πάρει νερό καὶ βλέπει, ὅτι ἐρχονται ἄλογα, νὰ παραμερίζει νὰ πίνουν τὰ ἄλογα νερό, γιατί αὐτὰ εἶναι ζῶα, ἐνῶ ἡμεῖς εἴμαστε ἄνθρωποι. Πιστεῦω, νὰ μὲ κατάλαβες». Ἔτσι ἔδινε τὸ δίκαιο ὁ Γεώργιος Μπαδραλέξης.

20. Τὸ πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν καὶ ὁ βασιλεὺς Ὁθωνα

Κατὰ τὸ ἔτος 1857, μετὰ τὸν πόλεμο τῆς Κριμαίας, ἀποκατεστάθηκε ὡπιοσδήποτε ἡ ἡσυχία στὴν Τουρκία. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, μετὰ τὴν ἐνθρόνιση στὴν Ἑλλάδα τοῦ βασιλεῖς Ὁθωνα ἀπὸ τὴ Βαυαρία, παρόλο ποὺ συνάντησε μεγάλες δυσκολίες στὸ διάστημα τῆς τριακοντάχρονης βασιλείας του, ὁργανώθηκε στὴν Ἀθήνα πανεπιστήμιο, τὸ ὁποῖο ἐφθασε νὰ θεωρεῖται ὡς τὸ μεγαλύτερο μορφωτικὸ κέντρο ὅλων τῶν χριστιανῶν τῆς ἀνατολικῆς Εὐρώπης, ἀφοῦ καὶ οἱ Ἕλληνες τῆς Μικρᾶς Ἀσίας στὴν Ἀθήνα ἐστελναν τὰ παιδιά τους γιὰ νὰ συμπληρώσουν τὶς σπουδές τους.

Οἱ Βλάχοι ἐβγαλαν τὸ ἐξῆς τραγούδι γιὰ τὸν Ὁθωνα, τὸ ὁποῖο τραγουδοῦσαν σὲ ὅλους τοὺς γάμους:

*Μᾶς ἦρθε Φράγκος βασιλεὺς,
μᾶς ἦρθε Βαυαρὲξος.
Γράφει γραφὴ στοὺς ἀρχηγούς
καὶ στὸν καπετάνιο Γρίβα.
«Γρίβα μ' νὰ δώσεις τ' ἄρματα,
νὰ δώσεις καὶ τὴν πάλαν»¹.*

Ἔτσι εἶχαν τὰ πράγματα τὴν παραπάνω ἐποχὴ καὶ ὁ Γεώργιος Μπα-

1. Τὸ τραγούδι αὐτὸ εἶναι ἀπόσπασμα παραλλαγῆς δημοσιευμένου ἤδη τραγουδιοῦ (ἀπὸ τὴ Δ. Μακεδονία), ποὺ πρέπει (κατὰ τὴν ἐπισήμανση τοῦ ὁμοτ. καθηγητῆ κ. Ἀπ. Ε. Βακαλοπούλου) νὰ ἀναφέρεται σὲ γεγονότα μεταγενέστερα τοῦ 1836, ὅποτε ὁ Θεόδωρος Γρίβας ἀνέλαβε τὴν καταστολὴ κινήματος, ποὺ ἐγίνε στὴ Στερεὰ Ἑλλάδα ἀπὸ τοὺς Δ. Τσέλιο καὶ Ν. Στράτο, ὅποτε κατηγορήθηκε γιὰ αὐθαιρεσίες, γιὰ τίς ὁποῖες εἰσήχθηκε σὲ δίκη καὶ ἀθωώθηκε, χωρὶς νὰ λησμονήσει, ὅμως, τὴν ἐχθρα του πρὸς τὸν Ὁθωνα. Βλ. Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, Ἑλληνικά δημοτικά τραγούδια (ἐκλογὴ), τ. 1, Ἀθῆναι 1962, 255-257.

δραλέξης (ὁ ὁποῖος ἀγαποῦσε τὰ γράμματα) σκέφθηκε μὲ τὸν ἀδελφὸ του Δημήτριον καὶ ἀπεφάσισαν νὰ στείλουν καὶ οἱ δύο ἀπὸ ἓνα παιδί στὴν Ἀθήνα γιὰ νὰ σπουδάσει.

Ὅπως ἀναφέραμε, οἱ Μπαδραλεξαῖοι εἶχαν πολυάριθμη οἰκογένεια: Ὁ Γεώργιος εἶχε τέσσερα παιδιά καὶ τρία κορίτσια. Ὁ Δημήτριος δύο παιδιά καὶ τρία κορίτσια. Ἡ μία ἀπὸ αὐτὲς ἦταν μητέρα τοῦ γράψαντος αὐτὲς τὶς γραμμές.

Τοὺς πρωτότοκους γιούς εἶχαν, συνήθως, οἱ γονεῖς ἀνάγκη νὰ τοὺς κρατοῦν κοντὰ τους, γι' αὐτὸ ἀπεφάσισαν νὰ στείλει ὁ Γεώργιος τὸ δευτέρου παιδί, τὸν Πέτρο, καὶ ὁ Δημήτριος ἐπίσης τὸν μικρότερο γιό του, τὸν Παῦλο.

Τὴν 1 Σεπτεμβρίου τοῦ 1857 καὶ τὰ δύο παιδιά ἐπιβιβάσθηκαν (σὲ πλοῖο) ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη γιὰ τὴν Ἀθήνα, ὅπου τοὺς περίμενε ὁ θεῖος τους Καραγιάννης, καθηγητὴς τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Ἰακίου τῆς Ρουμανίας, πού βρισκόταν στὴν Ἀθήνα γιὰ εὐρύτερες σπουδές καὶ μὲ τὸν ὁποῖο διατηροῦσαν τακτικὴ ἀλληλογραφία.

21. Ὁ Δημήτριος Μπαδραλέξης καὶ ὁ Ἀλβανὸς τσέλιγκας Ἀμπάζ ἀγάς

Δύο χρόνια ἀπὸ τὴν ἀναχώρηση τῶν παιδιῶν γιὰ τὴν Ἀθήνα, ἐφανίστηκε (1859) στὰ βουνὰ τῆς Βέροιας ἓνας Ἀλβανός, μωαμεθανός, μὲ τὸ ὄνομα Ἀμπάζ ἀγάς, μὲ ἑξὶ χιλιάδες, περίπου, πρόβατα καὶ κατέλαβε μὲ τὴ βία τὰ καλύτερα βουνὰ (θερινὲς βοσκές) καὶ μεταξὺ τῶν ἄλλων καὶ τὸ «Μπέη Μπουναρ» καὶ τὸ «Στουρνάρι», πού ἦσαν τῆς ἰδιοκτησίας τῶν Μπαδραλέξιδων. Ὁ Ἀμπάζ ἀγάς συνοδευόταν ἀπὸ ὁμάδα Ἀλβανῶν, ἀπὸ τοὺς ὁποῖους ἓνα μέρος ἀσχολοῦνταν μὲ τὴ βόσκησι τῶν ζώων καὶ ἄλλοι ἦσαν σωματοφύλακές του. Ἔστησε τὴ σκηνή του στὸ βουνὸ «Καρατοαῖρ», χωρὶς νὰ θέλει νὰ ἀκούσει τὶς διαμαρτυρίες κανενός.

Ὁ Δημήτριος Μπαδραλέξης (ὁ ὁποῖος διηύθυνε τὰ κοπάδια τῆς ὁμάδας του) ἦταν καὶ καλὸς κυνηγὸς καὶ δὲν ἄφηνε ποτὲ τὸ ὄπλο ἀπὸ τὰ χέρια του. Ἐπρεπε λοιπὸν νὰ μαλώσει μὲ τὸν Ἀμπάζ ἀγά. Οἱ ὁμάδες τους εἶχαν ἔρθει σὲ πολλὲς συγκρούσεις, γι' αὐτὸ ὁ Ἀλβανὸς ὀρκίστηκε νὰ τὸν ἐκδικηθεῖ.

Δέκα πέντε χρόνια μετὰ τὴν ἐγκατάστασι τοῦ Μπαδραλέξη στὰ βουνὰ τῆς Βέροιας, ἄλλος τσέλιγκας Ἀρβανιτόβλαχος, πού ὀνομαζόταν Βασίλης, μὲ καμιὰ ἐξήντα περίπου οἰκογένειες, ἔφυγε ἀπὸ τὸ χωριὸ Φράσιον καὶ ἐγκαταστάθηκε (1837) στὸ Παλαιὸ Σέλι (πού ἦταν ἐρειπωμένο ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς ἐπαναστάσεως τῆς Νάουσας). Ἔστησε ἐκεῖ τὴ στάνη καὶ τὶς καλύβες του.

Μιὰ μέρα ὁ Δημήτριος Μπαδραλέξης, καβάλα στὸ μαῦρο ἄλογό του καὶ μὲ τὸ ὄπλο στὸν ὦμο—πού τοῦ ἦταν ἀχώριστος σύντροφος—κίνησε γιὰ τὰ καλύβια τοῦ Βασίλη. Ἐπρεπε νὰ διαβεῖ ἓνα δάσος πολὺ πυκνὸ, χωρὶς νὰ

υπάρχει πιθανότητα να συναντήσει στον δρόμο του ίχνη ανθρώπου. Στην κατάβαση δὲν τοῦ συνέβηκε τίποτε, στὴν ἐπιστροφή ὅμως παρατήρησε ἓνα μονοπάτι, ποῦ περνοῦσε ἀπὸ πάνω ἀπὸ τὸν κύριο δρόμο. Ἐπειδὴ τὸ δάσος ἦταν γεμάτο κυνήγι, στάθηκε ἓνα λεπτό γιὰ νὰ σκεφθεῖ ἀπὸ ποῦ νὰ πάει: Νόμιζε ὅτι κάποιος τοῦ ἔλεγε: «Πάρε (τὸν δρόμο) ἀπὸ ἐπάνω, ἴσως βρεῖς κανένα ἐλάφι». Πῆρε τὸ ἄλογο ἀπὸ τὸ καπίστρι καὶ βάδιζε σιγὰ γιὰ νὰ μὴ κάνει θόρυβο. Μόλις κινήθηκε καμιά πεντακοσαριά μέτρα, κοιτάζοντας ἀριστερὰ καὶ δεξιὰ μὲ μεγάλη προσοχή, ἀντελήφθηκε πρὸς τὰ κάτω τρία ἄτομα μὲ τὰ ὅπλα τεντωμένα πρὸς τὸν κύριο δρόμο. Ἀμέσως κατάλαβε, ὅτι ἦταν ἄνθρωποι τοῦ Ἄμπάζ ἀγὰ, σταλμένοι γιὰ νὰ τὸν σκοτώσουν. Ἔδεσε τὸ ζῶο ἀπὸ ἓνα πεῦκο καὶ μὲ τὸ ὅπλο «ἐπὶ σκοπῶ», πίσω ἀπὸ τὸ πεῦκο, τοὺς φωνάζει: «Τ' ἄρματα κάτω». Οἱ τρεῖς Ἀλβανοὶ ξαφνιάστηκαν, ὅταν ἄκουσαν τὴ βροντερὴ φωνὴ τοῦ Μπαδραλέξη ἀπὸ πίσω τους καὶ ξαφνικὰ τοὺς ἔπεσαν τὰ ὅπλα ἀπὸ τὰ χέρια του. «Συγχώρησέ μας, κεχαγιά», φώναξαν οἱ Ἀλβανοί, «Μπὲς-α-Μπὲς», συνεχίζουν οἱ Ἀλβανοί, «συγχώρησέ μας, μᾶς ἔστειλε ὁ Ἄμπάζ ἀγὰς νὰ σὲ σκοτώσουμε, ὅμως δὲν θέλησε ὁ Θεός». Ὁ Μπαδραλέξης φώναξε: «Πάρτε τὰ ὅπλα καὶ φύγετε. Μποροῦσα νὰ σᾶς σκοτώσω καὶ τοὺς τρεῖς».

Μετὰ τὴν ἀπομάκρυνση τῶν Ἀλβανῶν, κατέβηκε καὶ αὐτὸς στὸν δρόμο καὶ συνεχίζοντας ἔφτασε στὸ σπίτι του. Κάλεσε δύο ἀπὸ τοὺς ἐμπιστοὺς του, τὸν Γεώργιο Μισιακούλη καὶ τὸν Ναούνη καὶ (μετὰ τὴ συζήτησή τους) ἀποφάσισαν νὰ πᾶνε μιὰ μέρα στὸ «Καρά-τσαῖρ» καὶ νὰ σκοτώσουν τὸν Ἄμπάζ ἀγὰ. Ἐνα ξάστερο βράδυ τοῦ καλοκαιριοῦ, ἀφοῦ περίμεναν νὰ ἀποσυρθοῦν οἱ ἄνθρωποι τῆς ὑπηρεσίας τοῦ Ἄμπάζ ἀγὰ ἀπὸ τὴ σκηνή του, καὶ οἱ τρεῖς ζύγωσαν καὶ ἄπλωσαν τὰ ὅπλα τους πρὸς τὸ μέρος ἀπὸ ὅπου ἐρχόταν ἡ φωνὴ τοῦ Ἄμπάζ ἀγὰ (ποῦ σιγοτραγουδοῦσε τὴν περίφημή τους ἐθνικὴ ἄρια). Ὅταν ὅμως ἦσαν ἔτοιμοι νὰ τραβήξουν τὴ σκανδάλη, ὁ Δημήτριος Μπαδραλέξης τοὺς ἐμπόδισε, ἀπωθώντας τὰ ὅπλα κατὰ μέρος καὶ τοὺς εἶπε: «Ἀφήστε τὸν νὰ τὸ βρεῖ ἀπὸ τὸν Θεό καὶ ὄχι ἀπὸ μένω» καὶ ἀπομακρύνθηκαν.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ, Ἡ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ 1878 ΣΤΟΝ ΚΟΛΙΝΔΡΟ
ΚΑΙ Ἡ ΜΑΧΗ ΣΤΟΤΣ ΑΓΙΟΥΣ ΠΑΝΤΕΣ¹

1. *Οἱ φοιτητὲς Πέτρος καὶ Παῦλος Μπαδραλέξης προετοιμάζονται στὴν Ἀθήνα γιὰ ἐθνικοὺς ἀγῶνες*

Οἱ νέοι Πέτρος καὶ Παῦλος Μπαδραλέξης, ὅταν ἔφθασαν στὴν Ἀθήνα, ρίχτηκαν στὸ διάβασμά τους καὶ σὲ διάστημα τεσσάρων χρόνων τέλειωσαν

1. Τμῆμα αὐτοῦ τοῦ (2ου) μέρους δημοσίευσα ἤδη (καὶ συγκεκριμένα τὶς παραγράφους

τὸ γυμνάσιο καὶ γράφθηκαν στὸ Πανεπιστήμιο. Τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ὅμως ἀπὸ τὴ μιὰ ἄκρη τῆς Ἑλλάδος ἕως τὴν ἄλλη ἀντηχοῦσε ἡ φωνὴ τῶν πολιτῶν, ποὺ ζητοῦσαν τὴ μεγάλη ἔνωση (δηλαδὴ τὴν πραγματοποίηση τῆς «Μεγάλης Ἰδέας»). Συχνὲς συγκεντρώσεις γίνονταν παντοῦ καὶ ζητοῦσαν ἀπὸ τὶς κυβερνήσεις —ποὺ ἄλλαζαν συχνά— νὰ προετοιμασθοῦν πρὸ ἐντατικὰ γιὰ νὰ διώξουν τοὺς Τούρκους ἀπὸ τὴν Εὐρώπη καὶ γιὰ νὰ δημιουργήσουν τὴ νέα βυζαντινὴ αὐτοκρατορία μὲ πρωτεύουσα τὴν Κωνσταντινούπολη. Ἡ Ἀθήνα, τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, εἶχε γίνῃ τὸ ἐπιστημονικὸ κέντρο ὄχι μόνο τῶν Ἑλλήνων ἀλλὰ καὶ ὅλων τῶν βαλκανικῶν λαῶν. Οἱ Ἕλληνες ἔτρεφαν τὴν ἐλπίδα ὅτι μετὰ τὸν διωγμὸ τῶν Ἀγερηνῶν θὰ μπορούσαν νὰ ἐπικρατήσουν οἱ ἴδιοι στὰ Βαλκάνια.

Οἱ νέοι μας (Μπαδραλέξηδες) ἔλαβαν μέρος σὲ ὅλες τὶς κινήσεις τῶν φοιτητῶν, ποὺ εἶχαν γίνῃ στὴν πρωτεύουσα καὶ μὲ τὶς ὁποῖες ζητοῦσαν τὴν πραγματοποίηση τῆς μεγάλης ἐνώσεως. Ἔτσι, μαζί μὲ τὶς σπουδὲς τοὺς στὰ γράμματα, ἀσχολοῦνταν σοβαρὰ καὶ μὲ τὶς ἐπαναστατικὲς ιδέες, διότι στὸ περιβάλλον ὅπου ζοῦσαν δὲν γινόταν νὰ κάνουν ἄλλιως. Εἶχαν φθάσει σὲ ἄρκετὰ ὥριμη ἡλικία, μιὰ καὶ εἶχαν περάσει κατὰ πολὺ τὰ εἴκοσι χρόνια καὶ ἀντιλαμβάνονταν τώρα τὰ δεινὰ, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ὑπέφερνάν οἱ Βλάχοι καὶ ὅλος ὁ χριστιανικὸς κόσμος ἀπὸ τοὺς Τούρκους τὴν ἐποχὴ ἐκείνη. Ἀπὸ τότε ἀρχισαν νὰ σχεδιάζουν (τὴν ἀπελευθέρωση τῆς ἰδιώτερης πατρίδας τοὺς), γιατί πίστευαν ὅτι ἀργὰ ἢ γρήγορα θὰ ἐρχόταν ἡ κατάλληλη εὐκαιρία γιὰ νὰ ξεσηκώσουν ὅλο τὸν πληθυσμὸ ἀπὸ αὐτὸ τὸ μέρος τῆς Μακεδονίας ἐναντίον τῶν Ἀγερηνῶν ἀφέντηδῶν τοὺς καὶ νὰ κηρύξουν τὴν ἔνωση μὲ τὴν Ἑλλάδα, διότι τὸ μόνο ἰδανικὸ ποὺ εἶχαν οἱ Βλάχοι καὶ τὰ μόνὰ γράμματα ποὺ ἤξε-

6 ἕως 10) στὸ περ. «Μακεδονικὴ ζωὴ», τχ. 45 (Φεβρουαρίου 1970) 25-26, ὅπου πρόταξα (σ. 24) μικρὴ εἰσαγωγή. (Τὸ κείμενο ὅμως ἐκεῖνο ἦταν σύμφωνο μὲ τὴ διαίρεση καὶ τὴν «ἀποκατάσταση» κ.λ. ποὺ εἶχε κάμῃ ὁ πρῶτος ἐπιμελητὴς κ. Ἀλέξανδρος Παπαβασιλείου. Ἐξάλλου, τὸ τέλος τῆς ἐδῶ εἰσαγωγῆς μου καὶ πίνακα τῶν περιεχομένων τοῦ ἔργου τοῦ Π. Ναοῦμ ἀνακοίνωσα στὸ Δ' Πανελλήνιο ἱστορικὸ Συνέδριο τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορικῆς Ἑταιρείας (1983) καὶ ἡ ἀνακοίνωση δημοσιεύτηκε ἤδη στὰ «Πρακτικά», Θεσσαλονίκη 1984, 43-48. Γιὰ τὰ γεγονότα ἐκείνης τῆς ἐποχῆς, βλ. τώρα Εὐαγγέλου Κωφοῦ, Ὁ Ἑλληνισμὸς στὴν περίοδο 1869-1881, Ἀθήνα 1981 (ἀνατύπωση, μὲ συμπληρώσεις, ἀπὸ τὸν Π' τόμο τῆς «Ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους», τῆς «Ἐκδοτικῆς Ἀθηνῶν»). Μερικοὶ Ρουμάνοι συγγραφεῖς συνεχίζουν νὰ θυσιάζουν στὸν βωμὸ τοῦ σλαβισμού τὴν ἱστορικὴ ἀλήθεια καὶ νὰ γράφουν γιὰ τὴν ὑπαρξὴ «προβλήματος τῶν Ἀρωμαουνῶν» στὴν Ἑλλάδα. Βλ. σχετικὰ στοὺς Κωνσταντίνου Κ. Χατζόπουλου, Οἱ Ἀρωμαῦνοι καὶ τὸ ὀδοιπορικὸ τοῦ D. Bolintineanu στὴ Μακεδονία, «Βαλκανικὴ Βιβλιογραφία», παράρτημα τόμ. VII (1978), Θεσσαλονίκη 1982, 27-45. Πρβλ. ἀκόμα, τὰ «Πρακτικά» τοῦ Διεθνoῦς Ἱστορικοῦ Συμποσίου (Βόλος, 27-30 Σεπτεμβρίου 1981)», Ἀθήνα 1983, ὅπου δημοσιεύεται πλῆθος μελετῶν στὰ πλαίσια τοῦ πρὸ γενικοῦ θέματος: «Ἡ τελευταία φάση τῆς Ἀνατολικῆς Κρίσεως καὶ ὁ Ἑλληνισμὸς (1878-1881)».

ραν στα μέρη αυτά ήταν τα ελληνικά: «Να φέρουμε το Ρωμαϊκό», έλεγαν.

Το 1862, οι Μπαδραλέξηδες παρέστησαν στην έξωση του βασιλιά Όθωνα, ο οποίος κατηγορήθηκε ότι δεν εργάστηκε με ζήλο για την πραγματοποίηση της Μεγάλης Ίδεας, παρόλο που η Ρωσία είχε δηλώσει ρητά ότι η Ελλάδα δεν έπρεπε να έχει ελπίδες για την Κωνσταντινούπολη. Επίσης, παρέστησαν στη στέψη του Γεωργίου Α', της βασιλικής οικογένειας της Δανίας. Εγνώριζαν όλες τις κινήσεις, που έκαναν οι πολιτικοί παράγοντες, οι οποίοι ανέντροπα συχνά τις κυβερνήσεις. Έτσι, στο περιβάλλον, όπου έζησαν στα χρόνια των σπουδών τους, θεμελίωσαν ακόμα περισσότερο τις σχετικές αποφάσεις τους.

2. *Επιστρέφουν στο Σέλι και προπαγανδίζουν για τη «Μεγάλη Ίδέα»*

Σε όλα τα χρόνια που σπούδαζαν, τις διακοπές τις περνούσαν στο σπίτι τους, στο χωριό Σέλι της Βέροιας. Τότε, γνώρισαν όλα τα γύρω χωριά, τόσο τα βλάχικα όσο και τα άλλα, και προσπαθούσαν με τη δημοτικότητα, που είχαν κληρονομήσει από την οικογένειά τους, να επεκτείνουν τις γνωριμίες και τη φιλία με πολλούς κατοίκους αυτών των χωριών. Έτσι, οι φίλοι τους μνηστήκαν και έγιναν θερμοί συναγωνιστές της Μεγάλης Ίδεας, που επεδίωκαν (να πραγματοποιήσουν). Στην ενέργεια αυτή ήταν πολύ επιφυλακτικοί και εργάζονταν με τέτοιο σύστημα, ώστε να μη δίνουν υποπτους στόχους, γιατί αλλιώς ήταν ένδεχομένο να πέσουν σε παγίδα.

Η πόλη Νάουσα, που είχε καταστραφεί, σε μικρό διάστημα κτίστηκε πάλι χάρη στις οικογένειες των Βλάχων, των Γραικών και των άλλων, που ήλθαν από μακριά και από τα γύρω χωριά (τα οποία είχαν και αυτά την ίδια τύχη, με την επανάσταση του 1821) και εγκαταστάθηκαν σ' αυτή μόνιμα¹.

Ο Πέτρος και ο Παύλος Μπαδραλέξης προσπάθησαν να δημιουργήσουν γνωριμίες και φίλους και στη Νάουσα με τη μεσολάβηση μερικών συμμαθητών τους στη σχολή των Αθηνών. Με μερικούς από αυτούς είχαν στενές σχέσεις, επειδή ήταν μορφωμένοι και αισθάνονταν όπως και αυτοί. Τους μύησαν λοιπόν στα σχέδιά τους, ώστε να είναι έτοιμοι στην κατάλληλη στιγμή.

Μία άτυχία ανάγκασε και τους δύο να διακόψουν τις σπουδές τους: Το έτος 1867 ο Γεώργιος Μπαδραλέξης, πατέρας του Πέτρου (που ήταν η ψυχή και το γερό μυαλό της οικογένειας και όλου του χωριού και του Ξηρολίβαδου), μετά ένα κρυολόγημα σε ένα ταξίδι στη Θεσσαλία, αρρώστησε και πέθανε. Το γεγονός τουτο λύπησε πολύ την οικογένεια, την ομάδα του, όλο το χωριό και όλους τους γνώριμους. Ο αδελφός του Δημήτριος έμεινε μό-

1. Βλ. σχετικά στο Γιώργου Χ. Χιονίδη, Ζητήματα φορολογίας..., ό.π.

νος, χωρίς νά είναι κατάλληλος γιά τή μεγάλη επιχείρησή τους και τή διεύθυνσή της, γι' αυτό αποφασίσθηκε νά διακόψουν τίς σπουδές οί νέοι Πέτρος και Παύλος και νά μείνουν στό σπίτι, στή διαχείριση σάν έγγράμμα-τοι πού ήσαν.

Αυτοί, από τήν άρχή κατάλαβαν σέ ποιά κατάσταση βρίσκονταν και άπεφάσισαν νά έλαττώσουν τόν άριθμό τών ζώων και νά τοποθετήσουν τά χρήματα σέ κτήματα και καλλιεργήσιμα χωράφια. Στα συχνά ταξίδια πού έκαμναν σέ διάφορα χωριά του κάμπου και πότε στην Κατερίνη, πότε στη Νάουσα και στα Γιαννιτσά, έρχονταν σέ έπαφή μέ τούς Βλάχους κτηνοτρόφους, οί όποιοι ξεχειμάζαν τά κοπάδια τους στην περιφέρεια αυτών τών πόλεων. Έτσι, τούς δόθηκε ή ευκαιρία νά γνωρίσουν πολλά χωριά πού κατοικούνταν από Γραικούς και Βουλγαρόφωνους και ήσαν όλατσιφλίκια Τούρκων μπέηδων.

Στά χωριά αυτά κάθονταν και οί Βλάχοι κτηνοτρόφοι πού ξεχειμάζαν τά πρόβατά τους. Για τίς οικογένειές τους νοίκιαζαν από αυτούς ένα δωμάτιο και πλήρωναν γιά ένοίκιο μονάχα μία βελέντζα, της όποίας ή αξία ήταν, γιά μέν τούς κτηνοτρόφους πολύ μικρή, ενώ γιά τούς γεωργούς μεγάλη, γιατί οί γυναίκες τους δέν ήξεραν νά τίς φτιάξουν.

3. *Η περιοχή Κολινδρού-Έλευθεροχωρίον*

Στη μέση του δρόμου από Βέροια πρós Κατερίνη βρίσκεται ό Κολινδρός¹ σέ μιá θαυμάσια τοποθεσία, μέ πληθυσμό τρείς χιλιάδες κατοίκους,

1. Βλ. γιά τόν Κολινδρό στό βιβλίο της Κλεοπάτρας Πολύζου-Μαμέλη, *Ιστορία Κολινδρού*, Θεσσαλονίκη 1972. Για τήν επανάσταση του Κολινδρού στα 1878 βλ. και τά προαναφερθέντα βιβλία τών Εύάγγελου Κωφού και Ίω. Νοτάρη, ό.π., όπου και βιβλιογραφία. Όκ. Εύάγγελος Κωφός έτοιμάζει τήν έκδοση της έξιτομήσεως τών γεγονότων από τόν έπίσκοπο Κίτρους Νικόλαο, πού περιέχει πολλά ενδιαφέροντα στοιχεία. Βλ. Εύάγγελου Κωφού, *Ό έπίσκοπος Κίτρους Νικόλαος και ή επανάσταση του 1878: Τά ανέκδοτα άπομνημονεύματά του*, «Μακεδονικά» 20 (1980) 193-207. Τήν πρώτη όμως αφήγηση τών γεγονότων, από τόν έπίσκοπο Νικόλαο, δημοσίευσε ήδη ό Μιλτιάδης Δ. Σεϊζάνης, ό.π., 164-173. Για τόν έπίσκοπο Νικόλαο βλ. ακόμα Εύαγγέλου Γ. Καμαριανάκη, *Ηρωικά και πνευματικά μορφαί της Θράκης*, έκδ. 5η, *Αλεξανδρούπολις* 1974, 123-138, όπου και βιβλιογραφία, Ίω. Νοτάρη, *Ό έπίσκοπος Κίτρους Νικόλαος και ή επανάστασις 1878 στην Μακεδονία*, «Μνημοσύνη» 1 (1967) 87-99, και Ίεζεκιήλ, *μητροπολίτου Θεσσαλιώτιδος και Φαναριοφερσάλων*, *Η έθνική επανάστασις του 1878 και ό Θράξ έπίσκοπος Κίτρους Νικόλαος*, «Θρακικά» 4 (1933) 200-206, και ανατύπωση, Αθήναι 1933, όπου και (άναρίθμητη) πρόσθετη σελίδα, στό τέλος, μέ άλλες πληροφορίες, όπως και τό (έκλαϊκευμένο) άρθρο του Έμμανουήλ Πρωτοψάλη, *Ό έπίσκοπος Κίτρους Νικόλαος*, περ. «Ό Έλληνισμός του Έξωτερικού», τχ. 254 (Μάρτιος 1974) 7-8. Για τά γεγονότα στην περιοχή Κολινδρού στα 1821-1822 βλ. Γεωργίου Χ. Χιονίδη, *Η έκστρατεία...*, ό.π., 22, 24-26, 28, 32-33, σημ. 2, και 34. Για τόν Κολινδρό βλ. και τό πρόσφατο βιβλίο του Θ. Παπαζώτου, *Κεμήλια του Κολινδρού*, Θεσσαλονίκη 1985.

πού ήταν κυρίως Γραικοί και ὀλίγοι Βλάχοι. Οἱ κάτοικοι ἦσαν γεωργοί και ἰδιοκτήτες στὰ κτήματα πού καλλιεργοῦσαν, δηλαδή τὸ χωριὸ ἦταν κεφαλολχώρι. Ἡ κωμόπολη βρίσκεται κοντὰ στὴ θάλασσα, γύρω στὰ 12 χιλιόμετρα ἀπὸ τὴν παραλία. Ἐδῶ ἦταν ἡ ἔδρα ἀρχιερέα.

Ἔτσι, ὁ Κολινδρὸς θεωροῦνταν κατάλληλος γιὰ τὴν ἐκτέλεση τοῦ σχεδίου γιὰ τὸ μέλλον. Ὅλοι οἱ κάτοικοι τοῦ ἦσαν χριστιανοὶ και δὲν ὑπῆρχε φόβος γιὰ προδοσία, γιατί ὅλος ὁ κόσμος ζητοῦσε νὰ ἀπελευθερωθεῖ ἀπὸ τὸν ἀγαρηνὸ ζυγὸ.

Οἱ Μπαδραλέξηδες βρῆκαν στὸν Κολινδρὸ και ἀγόρασαν μερικὰ κτήματα γιὰ νὰ ἐξασφαλίσουν τὴ χειμερινὴ βοσκή γιὰ τὰ κοπάδια, ἐνῶ γιὰ τὴ θερρινὴ πηγαινιν στὴν περιφέρεια τῆς Βέροιας, στὸ βουνὸ Δόξα (Βέρμιο).

Ἀπὸ τὸν Κολινδρὸ μέχρι τὸ Ἐλευθεροχώρι¹ (ὅπου βρισκόταν τὸ λιμάνι γιὰ καράβια μὲ πανιά) ἡ ἀπόσταση ἦταν 12 χιλιόμετρα και ἀπὸ κεῖ μέχρι τὴ Θεσσαλονίκη ἡ ἀπόσταση μὲ καράβι ἦταν ἔξ ὧρες.

Ὁ Πέτρος και ὁ Παῦλος Μπαδραλέξης ἔπρεπε νὰ πηγαίνουν συχνὰ στὴ Θεσσαλονίκη γιὰ νὰ ἐνημερώνονται γιὰ τὴν πορεία τῆς πολιτικῆς καταστάσεως (γενικὰ στὴν Εὐρώπη και εἰδικὰ στὴ Βαλκανικὴ) πού παρακολουθοῦσαν μὲ μεγάλο ἐνδιαφέρον. Στὸ Ἑλληνικὸ Προξενεῖο τῆς Θεσσαλονικῆς ἦταν ἐπικεφαλῆς ἓνας μεγάλος πατριώτης, πού λεγόταν Ντουμπγιώτης (sic)². Ἡ πόρτα τοῦ προξενείου ἦταν ἀνοιχτὴ γιὰ αὐτοὺς, ὅποιαδήποτε ὥρα, μέρα και νύχτα. Πολλὲς φορὲς εἶχαν συμβούλιο μὲ τὸν πρόξενο.

4. Οἱ διαμάχες στὴ Βαλκανικὴ μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων, τῶν Σέρβων και τῶν Βουλγάρων

Ἡ Μεγάλη Ἰδέα δὲν ἦταν δυνατό νὰ πραγματοποιηθεῖ παρὰ μὲ ἐντατικὴ ἐργασία, στὴν ὁποία ἔπρεπε νὰ εἶναι ἐνωμένοι οἱ ἰθύνοντες χριστιανοὶ (ὅλοι τῆς Βαλκανικῆς). Ἀπὸ καιρὸ, οἱ χριστιανοὶ διαιρέθηκαν:

Οἱ Σέρβοι ἱδρυσαν δικὸ τους αὐτόνομο κράτος, μὲ γλώσσα, γράμματα και ἐκκλησία σερβικὴ. Οἱ Βούλγαροι ἐργάζονταν ἐπίσης ἐντατικὰ γιὰ νὰ ἱδρυσουν ἐθνικὸ βουλγαρικὸ κράτος, μὲ γλώσσα, γράμματα και ἐκκλησία δική τους. Ἡ ρήξη μεταξὺ Βουλγάρων και Ἑλλήνων γινόταν συχνά. Οἱ

1. Γιὰ τὸ Ἐλευθεροχώρι βλ. στοῦ Γεωργίου Χ. Χιονίδη, ὁ.π., 21, 24-27, 30, 39 και 60.

2. Πρόκειται γιὰ σύγχυση τοῦ ἐπιθέτου τοῦ Ἑλλήνα γεν. προξένου στὴ Θεσσαλονικὴ Κωνσταντίνου Βατικιώτη μὲ τὸν στρατιωτικὸ ἀρχηγὸ τῆς ἐκστρατείας Κοσμὰ Σ. Δουμπιώτη. Πολλὰ σχετικὰ βλ. στὰ βιβλία τῶν Ἰω. Νόταρη (γιὰ τὴν οἰκογένεια Δουμπιώτη βλ. ὅσα γράφονται κυρίως στὴ σημ. 1 τῶν σ. 186-187), Εὐαγγ. Κωφοῦ και Μιλτ. Σετζάνη, ὁ.π. Πρβλ. ἀκόμα (γιὰ τὸν Δουμπιώτη) και στοῦ Λεωνίδα Βούλγαρη, ὁ.π., 250.

Βούλγαροι είχαν διώξει πολλούς Έλληνες μητροπολίτες από τις πόλεις που σήμερα κατέχουν με την άνοχη των τουρκικών αρχών, οι οποίες εύνοούσαν αυτή την κατάσταση (σύμφωνα με το αξίωμα: «Διαίρει και βασίλευε») και δεν συμπαθούσαν διόλου τους Έλληνες με τη Μεγάλη Ίδέα.

Το 1870 οι Βούλγαροι, με σουλτανικό διάταγμα, ίδρυσαν στην Κωνσταντινούπολη τη Βουλγαρική Έξαρχία.

Πρός το παρόν, λοιπόν, για την πραγματοποίηση της Μεγάλης Ίδέας δεν έμεναν παρά οι Γραικοί, το βλάχικο στοιχείο (που αποτελούνταν από πολλούς και δραστήριους) και μερικοί έλληνίζοντες βουλγαρόγλωσσοι, ενώ νωρίτερα αγωνίζονταν για τον αυτό σκοπό (δηλαδή για το διώξιμο των Τούρκων) όλοι μαζί οι λαοί της Βαλκανικής. Τώρα όμως καθένas από τους τρεις ανταγωνιστές προσπαθούσε να επεκτείνει τη μορφωτική επιρροή του στην όθωμανική επικράτεια για να είναι έτοιμος τη στιγμή που θα κατέρρεε ή αυτοκρατορία, ώστε να αρπάξει όσες μπορούσε περισσότερες επαρχίες.

5. *Οί Βλάχοι κτηνοτρόφοι εκμεταλλεύονται τὰ βοσκοτόπια τῶν περιοχῶν τῆς Βέροιας, τῆς Κατερίνης καὶ τῶν Γιαννιτσῶν*

Μεταξύ των χωριῶν Κάτω Σέλι (Κάτω Βέρμιο) καὶ Ἄνω Σέλι (Ἄνω Βέρμιο), που κατοικοῦνταν (το τελευταῖο) ἀπὸ Ἀρβανιτόβλαχους με τσελιγκά τον Βασίλη, καὶ τοῦ χωριοῦ Ξηρολίβαδου ὑπῆρχε ἀγάπη καὶ ὁμόνοια.

Οἱ κάτοικοι τοῦ Ἄνω Σελίου προέρχονταν ἀπὸ τὴν Ἥπειρο, ἐνῶ τῶν ἄλλων χωριῶν κατάγονταν ἀπὸ τὴν Ἀβδέλλα, τὴ Σαμαρίνα καὶ ἀπὸ ἄλλα χωριά τῆς Πίνδου. Αὐτοί, καὶ ἐδῶ συνέχιζαν τὸ σύστημα νὰ συμπεθεριάζουν ἀναμεταξύ τους. Ἐτσι, ἓνα ἀγόρι τοῦ Τσάρα ἀπὸ τὸ Ξηρολίβαδο παντρεύθηκε με ἓνα κορίτσι τοῦ Μπαδραλέξη ἀπὸ τὸ Κάτω Σέλι καὶ ὁ Παῦλος Μπαδραλέξης πῆρε γιὰ γυναῖκα του κόρη τοῦ Στέργιου Χατζηγῶγου ἀπὸ τὸ Ξηρολίβαδο καὶ τὴν ἄλλη κόρη του τὴν παντρεύτηκε ὁ Γεώργιος (Γίτσης) Τσουμέτης ἢ Παπαδημητρίου ἀπὸ τὸ Σέλι. Τότε ἦλθε ὁ τσελιγκας Καπρίνης ἀπὸ τὴ Σαμαρίνα με καμιὰ εἰκοσαριά οἰκογένειες, με τρεῖς χιλιάδες γιδοπρόβατα καὶ με ἀγέλη ἀπὸ φοράδες.

Τὰ τσελιγκάτα τοῦ Ξηρολίβαδου εἶχαν περισσότερα γίδια, τὰ ὁποῖα τὰ κρατοῦσαν στὰ ριζὰ τοῦ Βερμίου πρὸς τὴ Βέροια, γιατί ὑπῆρχαν ἄφθονοι θάμνοι ἀπὸ πουρνάρι, με φύλλωμα που διατηρεῖται χλωρὸ καὶ τὸν χειμῶνα καὶ εἶναι πολὺ καλὴ τροφή γιὰ τὰ γίδια.

Ὅλα τὰ βουνὰ καὶ τοὺς κάμπους τῆς Βέροιας, τῶν Γιαννιτσῶν καὶ τῆς Κατερίνης τὰ εἶχαν Βλάχοι καὶ τὰ κατεῖχαν ἔτσι:

Ὁ Τίκας, ὁ Δούμας, ὁ Παπαστεργίου, ὁ Γιάκας, ὁ Παπάζης καὶ ἄλλοι ἦσαν στὰ Γιαννιτσά.

Στὴ Βέροια τὰ εἶχαν ἔτσι: Ὁ Χατζηγῶγος εἶχε ιδιόκτητο κτῆμα σιὸν

Ἀηγιάννη¹. Ὁ Καπρίνης ἦταν ἐγκατεστημένος στήν Τόπλιανη (Γεωργιανούς), ὁ Μπουκουβάλας στό Κουμανίτσι (Κομνήναιο). Ὁ Νικόλαος Θανασιόκας, ὁ Μπιλιόκας καί Σαγρής στό Διχαλεύρι². Ὁ Γιώτου, ὁ Ζεάνας Ντάσιου στά Μονόσπιτα καί στό Τουρκοχώρι (Πατρίδα). Ὅλοι ἦσαν μέ τίς ομάδες τους.

Στήν περιφέρεια τῆς Κατερίνης (τά κατεῖχαν) ὡς ἐξῆς: Στό Κίτρος ἦταν ὁ Ἀρβανιτόβλαχος Βασίλης, στή Χράνη καί στό Νιόκαστρο³ ὁ Χρήστος Ζέγας, πού τά εἶχαν ιδιόκτητα καί τὸ καλοκαίρι, μέ τίς διακόσιες οἰκογένειες, ἐβγαίνουν στό Μορίχοβο. Στό Ἐλευθεροχώρι ἦταν ὁ Παναγιώτης Βέρος καί στήν Παλιονέστανη καί στά ἄλλα γύρω μανδριά ἦταν ὁ Μπαδραλέξης μέ τήν ομάδα του.

Καί μιά καί ὅλοι οὗτοι οἱ κτηνοτρόφοι κατεῖχαν ὅλα τὰ βουνά καί τοὺς κάμπους τῶν περιφερειῶν τῆς Βέροιας, τῆς Νάουσας, τῆς Ἑδεσσας, τῶν Γιαννιτσῶν καί τῆς Κατερίνης καί ὅλος αὐτός ὁ κόσμος ποθοῦσε νά ἀπαλλαγεῖ ἀπὸ τὸν τουρκικὸ ζυγὸ, ὁ Πέτρος καί ὁ Παῦλος Μπαδραλέξης, πού ἦσαν ἐπικεφαλῆς ὅλης αὐτῆς τῆς κινήσεως, βρῆκαν τὸ κατάλληλο ἔδαφος γιὰ νά ἐκμεταλλευστοῦν αὐτὴ τὴν ψυχικὴ κατάσταση τῶν ἀνθρώπων αὐτῶν, ὥστε σὲ ὥρα ἀνάγκης νά βροῦν σὲ τούτους ἀποκούμπι. Αὐτὴ ἦταν ἡ κατάσταση κατὰ τὸ ἔτος 1871.

6. Προετοιμάζεται τὸ κίνημα

Τὸ κίνημα προετοιμάζαν κρυφά ὁ Παῦλος καί ὁ Πέτρος Μπαδραλέξης μέ τοὺς ἄλλους κορυφαίους τῆς Βέροιας καί τῆς Νάουσας, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦταν καί ὁ Περδικάρης⁴.

1. Πρόκειται γιὰ τοπωνύμιο τῆς περιοχῆς τῆς Βέροιας, ὅπου ἄλλοτε ὑπῆρχε μεγάλο χωριό, ὁ Ἅγιος Ἰωάννης («Αἰ-Γιάννης»), τὸ ὁποῖο καταστράφηκε (πυρπολήθηκε) στὰ γεγονότα, μᾶλλον, τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1822. Σχετικὰ στοιχεῖα θά δημοσιεύσω στὸν 3ο τόμο τοῦ προαναφερμένου βιβλίου μου.

2. Ἦταν ἀξιόλογο χωριὸ στήν περιφέρεια τῆς Βέροιας, ὅπου γεννήθηκε καί ὁ Γέρο Καρατάσος. (Ὁ Γ ρ η γ ὁ ρ ι ο ς Ἀ θ. Ν α σ ί κ α ς, δ.π., 16, γράφει ὅτι ἡ Σμίξη κτίστηκε γύρω στὰ 1500-1550 ἀπὸ 14-15 οἰκογένειες, στίς ὁποῖες προστέθηκαν ὕστερα ἄλλες τρεῖς οἰκογένειες, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἡ μία ἦταν τοῦ Καρατάσου, ἀπὸ τὴν Τζουντῖνα (σημερινὸ Δίκορφο-Δικόρυφο) Ἰωαννίνων, ὅπως, ὅμως, μοῦ διευκρίνισε (σὲ τηλεφωνικὴ ἐπαφὴ μᾶς) ὁ συγγραφέας (27-4-1984) δὲν πρόκειται γιὰ τὴ γνωστὴ οἰκογένεια τῶν Μακεδόνων ἀγωνιστῶν). Καί τὸ χωριὸ αὐτὸ (δηλαδή τὸ Διχαλεύρι) καταστράφηκε στὰ χρόνια τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1822. Ἐχω συγκεντρώσει καί γι' αὐτὸ ἀρκετὸ ὕλικό, πού θά δημοσιευθεῖ στὸ ἴδιο βιβλίο μου.

3. Πρόκειται ἀσφαλῶς γιὰ τὸ γνωστὸ χωριὸ Νεόκαστρο, τῆς περιοχῆς Μελίκης Ἡμαθίας. Συμμετεῖχε στήν ἐπανάσταση τοῦ 1878. Βλ. Μιλιτιάδου Δ. Σεϊζάνη, δ.π., 166 καί 174, καί Εὐαγγ. Κωφοῦ, δ.π., 311.

4. Στὸ σημεῖο αὐτὸ τοῦ κειμένου τοῦ Παναγιώτη (Γιώτη) Ναοῦμ, ὁ μεταφραστὴς του

Δέν ήταν όμως δυνατό νά ἔχει καλὰ ἀποτελέσματα τό κίνημα τοῦτο χωρίς σοβαρή ἐνίσχυση ἀπό τό ἐλληνικό κράτος. Τήν ἐποχή ἐκείνη ἡ Ἑλλάδα βρισκόταν σέ ἐλλεινὴ κατάσταση ἀπὸ πολιτική καὶ οἰκονομική ἀποψη: Οἱ κυβερνήσεις ἦσαν στή διάθεση τῶν καπεταναίων, οἱ ὁποῖοι ἔκαναν τοῦ κεφαλοῦ τους χωρίς νά ἔχουν συναίσθηση τοῦ ἀληθινοῦ ἐθνικοῦ χρέους. Αὐτοὶ συνεδύαζαν τό συναίσθημα αὐτὸ μὲ τὰ συμφέροντα, μὲ τό χουζούρι καὶ μὲ τὴν καλοπέρασή τους.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά οἱ εὐρωπαϊκὲς δυνάμεις πίεζαν τό τουρκικὸ κράτος γιὰ νά κάμει ὅσο τό δυνατό περισσότερες μεταρρυθμίσεις. Ὅλος ὁ κόσμος ἦταν σέ ἀναμονή, μιὰ ἀναμονή ἡ ὁποία δέν εἶχε τέλος μέχρις ὅτου ὁ μέγας μεταρρυθμιστὴς Μιδάτ πασάς μὲ τό κόμμα του ἀνατρέπει τὸν σουλτάνο Ἀζίζ, τὸ 1876, καὶ τὸν ἀντικατέστησε μὲ τὸν ἀνεψιό του, τὸν σουλτάνο Μουράτ, τὸν ὁποῖο ὅμως δέν κατόρθωσε νά κρατήσῃ στὸν θρόνο του περισσότερο ἀπὸ τρεῖς μῆνες.

Ἀπὸ τὸν καιρὸ τοῦ σουλτάνου Ἀζίζ (τὸ 1876) ἡ Σερβία ἐνωμένη μὲ τό Μαυροβούνιο ἐπανεστάτησαν ἐναντίον τῶν Τούρκων. Τρεῖς στρατιᾶς τουρκικοῦ στρατοῦ κινήθηκαν ἐναντίον τους. Ἀλλες ὁρδὲς μπασιμπουζούκηδων (ἀτάκτων) Ἀλβανῶν κίνησαν καὶ κατέκλυσαν τὸν κάμπο τῆς Θεσσαλονίκης,

(Γ. Καπρίνης) εἶχε προσθέσει στό κείμενο τὰ ἑξῆς, στὰ ἐλληνικά: «καὶ ὁ Γεώργιος Χατζηγώγος ἀπὸ τῆ Βέροια, ὅπου τὰ μυστικὰ συμβούλια γίνονταν ἐπὶ τό πλεῖστον στό σπίτι τῶν Χατζηγωγέων (νῦν οἰκία Ζάννου) καὶ ὁ Παῦλος Μπαδραλέξης ἦταν γαμπρός ἀπὸ ἀδελφῆ τῶν Χατζηγωγέων». Ἐξάλλου, ἔγραψε καὶ τὰ ἑξῆς, στὰ ρουμένικα (πίσω ἀπὸ τὴν ἀντιστοιχία σελίδα τῶν ἀναμνήσεων), ποῦ δέν τὰ μετέφερε ὅμως στό μεταφρασμένο, στὰ ἐλληνικά, κείμενο: «Γιὰ τό θέμα τῶν μυστικῶν συμβουλίων ξέρω καλά, γιατί μᾶς τὰ ἱστοροῦσε μία ἀπὸ τίς νύφες τῶν Χατζηγωγέων, ἡ γυναίκα τοῦ Ἀποστόλη Χατζηγώγου, ποῦ ἦταν ἀδελφὴ τοῦ πατέρα μου. Μᾶς διηγόταν, λοιπόν, ὅτι, ὄντας μὲ τίς δύο ἄλλες νύφες τῶν Χατζηγωγέων νέες καὶ δουλεύοντας ὅλη μέρα στή λάτρα τοῦ σπιτιοῦ καὶ στήν περιποίησι τῶν παιδιῶν τους, περίμεναν πότε νά νυχτώσῃ γιὰ νά ἀναπαυθοῦν. Ὅταν τό βράδυ ἐφθάναν ἐπισκέπτες γιὰ συμβούλι αὐτὲς δυσανασχετοῦσαν γιατί πολλὰς φορὲς ἔμεναν ξάγρυπνες ὅλη τὴ νύχτα, ἀφοῦ ἦσαν ὑποχρεωμένες (σύμφωνα μὲ τίς τότε συνήθειες), σὰν νύφες, νά περιποιηθοῦν ἐκεῖνες τοὺς ἐπισκέπτες, μὲ κοφένες καὶ τσαῖ καὶ ἔπρεπε νά γεμίζουν συνέχεια τοὺς ναργιλέδες μὲ καπνὸ. "Φανταστεῖτε", μᾶς ἔλεγε ἡ θεία μου, "τί βάσανο ἦταν γιὰ μᾶς νά μᾶς φωνάζουν ἡ ὥρα 2-3 τὰ ξημερώματα γιὰ νά γεμίζουμε τοὺς ναργιλέδες μὲ καπνὸ καὶ νά τοὺς κάνουμε τὸν 5ο ἢ καὶ τὸν 7ο καφέ". Αὐτὰ τὰ γράφω ἐγὼ, ὁ Γεώργιος Καπρίνης, γιατί ὁ θεὸς μου Γιώτας (πρωτεξάδελφος τῆς μητέρας μου) δέν τὰ γράφει, εἴτε γιατί δέν τὰ ἤξερε, εἴτε γιατί τὰ λησμόνησε». Ἡ μετάφραση (ἐδῶ) στὰ ἐλληνικά εἶναι τῆς δ. Βιργινίας (Τζίνας) Γ. Καπρίνη, τὴν ὁποία εὐχαριστῶ καὶ ἀπ' ἐδῶ. Ἀσχετα μὲ τὴν ἀλήθεια ἢ τὴν ἀκρίβεια τῆς προσθήκης τοῦ Γ. Καπρίνη τὴν καταχωρῶ, γιατί μᾶς δίνει μερικὲς πληροφορίες γιὰ τὴ συγγενικὴ σχέση μεταξὺ τοῦ Μπαντραλέξη, τοῦ συγγραφέα καὶ τοῦ μεταφραστῆ τῶν ἀναμνήσεων. Ὁ γιὸς τοῦ Γιώργου Χατζηγώγου Δημοσθένης («Τένης») Χατζηγώγος ἦταν ὁ ἡγέτης τῶν Βλάχων τοῦ Ξερολιβάδου, ἀσχολήθηκε μὲ τὴν παρασκευὴ καὶ τὸ ἐμπόριο τυροκομικῶν προϊόντων στὴν Ἑλλάδα καὶ στὸ ἐξωτερικόν. Πέθανε τελευταῖα (27-6-1982) καὶ κηδεύτηκε στὴ Βέροια.

τυραννώντας και λεηλατώντας τὸν πληθυσμὸ καὶ μάλιστα μπροστὰ στὰ μάτια τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν, οἱ ὁποῖες ἀδυνατοῦσαν νὰ τοὺς ἐμποδίσουν. Πήγαινε ἡ ὁμάδα στὰ τσελιγκάτα, καθόταν, ἐπινε, ἔτρωγε ψημένα ἀρνιά καὶ κριάρια καὶ ὅταν σηκώνονταν νὰ φύγουν ζητοῦσαν νὰ πληρωθεῖ ὁ κόπος τῶν δοντιῶν τους (:«ντὶς παρασί») σὲ χρῆμα!! Τόσο εἶχε παραγίνει αὐτὴ ἡ κατάσταση, ὥστε καὶ οἱ πιὸ ψυχραῖμοι καὶ φιλήσυχοι ἄνθρωποι ἐρεθίστηκαν καὶ ἔπαθαν καὶ τὰ νεῦρα τους.

Σὲ ὅλο τὸ διάστημα τοῦ σερβοτουρκικοῦ πολέμου τὸ ἑλληνικὸ κράτος δὲν κουνήθηκε διόλου, οὔτε μάλιστα καὶ μετὰ τὴν πτώση τοῦ σουλτάνου Μουράτ καὶ τὴν ἐνθρόνιση τοῦ σουλτάνου Χαμήτ, ὅταν ἡ Ρωσία κήρυξε τὸν πόλεμο.

Ἄδικα ἔτρεχαν ὁ Παῦλος καὶ ὁ Πέτρος Μπαδραλέξης, ὁ Παναγιώτης Βέρος, ὁ Σαφαρίκας καὶ οἱ ἐξέχοντες Βεροιώτες καὶ Ναουσαῖοι στὸν Ἑλληνα πρόξενο Ντουμπιώτη, γιὰ νὰ μεσολαβήσει στὴν ἑλληνικὴ κυβέρνησι, γιὰ νὰ τοὺς στείλει ἐνισχύσεις σὲ ὅπλα καὶ στρατό, ὥστε νὰ κηρύξουν τὴν ἐπανάσταση. Τὸ ἑλληνικὸ κράτος, ποὺ τότε διοικοῦνταν ἀπὸ τὸν γέροντα Κανάρη (ποὺ ἔφερε τὸν τίτλο: «Ἐθνικὸς ἀνὴρ»), κατόπιν παρεμβάσεως τῆς Ἀγγλίας, δὲν θέλησε νὰ ἀναμειχθεῖ σ' αὐτὸν τὸν πόλεμο, ποὺ ἔκαμνε ἡ σλαβικὴ φυλὴ ἐναντίον τῶν Τούρκων. Τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ὁ πληθυσμὸς τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Ἡπείρου εἶχε ἐπαναστατήσει, ἐνῶ οἱ κάτοικοι τῆς Δυτ. Μακεδονίας ἦσαν ἔτοιμοι νὰ ἐξεγερθοῦν. Γύρω στὰ τέλη τοῦ 1877 κατάρταβε τὸ σφάλμα τῆς ἡ κυβέρνησι, παραιτήθηκε καὶ ἀνέλαβε ὁ Κουμουνδούρος γιὰ νὰ σώσει ὅ,τι ἔμεινε νὰ σωθεῖ.

7. *Ξεφορτώνεται ὀπλισμὸς (στὸ Ἑλευθεροχώρι)*

Μετὰ τὴν ἐπίμονη παράκλησι τῶν ἀρχηγῶν τῆς κινήσεως τῆς Μακεδονίας, ἡ κυβέρνησι Κουμουνδούρου ἔστειλε δύο καράβια μὲ πανιά φορτωμένα μὲ ὅπλα, μπαρούτι καὶ βόλια¹. Δυστυχῶς τὰ ὅπλα ἦσαν «τσακματοῦρες» (ἐμπροσθογεμῆ), ἐνῶ οἱ Τούρκοι εἶχαν ὅπλα «μαρτίνια»².

Τὰ καράβια ἦρθαν στὸ πέλαγος καὶ περίμεναν τὸ σύνθημα νὰ πλευρίσουν στὴ σκάλα τοῦ Ἑλευθεροχωρίου, ἀλλὰ τοῦτο ἦταν πιά ἀδύνατο, γιὰτὶ φύλαγαν ἐκεῖ οἱ Τούρκοι. Κοντὰ ὅμως στὸ Ἑλευθεροχώρι ὑπῆρχε δάσος

1. Βλ. σχετικὰ στοῦ Μιλιτιάδου Δ. Σειζάνη, ὁ.π., 151 καὶ 165, καὶ στοῦ Ἰωάννου Σ. Νοτάρη, ὁ.π., 343-344 καὶ 338-339.

2. Γιὰ τὰ εἶδη τῶν ὄπλων («μαρτίνια», «σασσεπῶ», τὰ «ἐμπροσθογεμῆ» καὶ τὰ «ὀπισθογεμῆ»), βλ. στοῦ Εὐαγγέλου Κωφοῦ, Ἡ ἐπανάστασις..., σ. 32 σημ. 1, 103, 106, 108, 116, 201, 208, 233, 269, 306, 327, 337 καὶ 342, Ἰω. Νοτάρη, ὁ.π., 57 κ.ε. καὶ Λεωνίδου Α. Βούλγαρη, ὁ.π., 172-173 σημ., σ. 239 σημ.* καὶ σ. 285.

από δρένια δένδρα, πού άπλωνόταν μέχρι την παραλία και κάλυπτε γύρω στα 10 χιλιόμετρα. Σε αυτό τό δάσος εργάζονταν Άρβανιτόβλαχοι, οί όποιοι έκαμναν κάρβουνα από δρένια για τη Θεσσαλονίκη. Κάθε μέρα φόρτωναν κάρβουνο από τη σκάλα σε ένα ή δύο καράβια, τά όποια στέλνονταν στη Θεσσαλονίκη.

Ο πρόξενος Ντουμπγιώτης έστειλε τόν γραμματέα του για να παραγγείλει στον Παύλο Μπαδραλέξη (στον Κολινδρό) και στον Παναγιώτη Βέρο (στο Έλευθεροχώρι) να πάρουν όλα τα κατάλληλα μέτρα, ώστε να ξεφορτωθούν τα όπλα χωρίς να γίνει τούτο αντιληπτό και να τα κρύψουν.

Τη φροντίδα αυτή ανέλαβε αυτοπροσώπως για να την πραγματοποιήσει ο Παναγιώτης Βέρος. Ο τελευταίος κάλεσε όλους τούς Άρβανιτόβλαχους καρβουνιαραίους και τούς διέταξε να σκάψουν λάκκους για καμίνια άμέσως, την ίδια νύχτα. Κάλεσε ακόμα και όλους τούς τσομπαναραίους και τούς άγωγιάτες για να βοηθήσουν στην εκφόρτωση.

Έδω θα σημειώσω και ένα άστείο έπεισόδιο: Ο καπετάνιος του καραβιού πήγε στον Παναγιώτη Βέρο και επέμενε να ξεφορτώσουν τα όπλα εκείνη τη μέρα. Ο Παναγιώτης Βέρος όμως είχε αντίθετη γνώμη, ότι δηλαδή ήταν πολύ επικίνδυνο να γίνει τό ξεφόρτωμα στη διάρκεια της μέρας, διότι μπορούσε να γίνουν αντιληπτοί. Είπε λοιπόν στον πλοίαρχο να παραμείνει άνοιχτά στη θάλασσα και να φέρει ύστερα τό καράβι, τη νύχτα, κοντά στο δάσος για να τό ξεφορτώσουν. Ο καπετάνιος όμως επέμενε να ξεφορτώσει γρήγορα και να φύγει, προφασιζόμενος ότι τέτοια διαταγή είχε από τόν πρόξενο. Ο Βέρος όργιστηκε και έβρισε με πρωτόγονες φράσεις τις γυναίκες του πλοίαρχου και του προξένου. Μετά πολλές μέρες ο Παναγιώτης Βέρος πήγε στη Θεσσαλονίκη. Συνάντησε στο καφενείο τόν καπετάνιο και πήγαν μαζί στο Προξενείο. Ο πρόξενος μόλις τούς είδε, τούς κράτησε με χαρά στο γεύμα. Αφού έφαγαν και ήπιαν, ήρθαν στα κέφια και ο πρόξενος είπε στον πλοίαρχο να επαναλάβει τα ύβριστικά λόγια, τά όποια είπε ο Παναγιώτης Βέρος για τη γυναίκα του. Τότε, ο πρόξενος φώναξε τη γυναίκα του και της είπε ότι αυτός είναι πού την έβρισε. Τέτοια οικειότητα και θάρρος είχαν αυτοί οί άνθρωποι με τόν πρόξενο.

Η εκφόρτωση έγινε κανονικά. Οί καρβουνιάρηδες έσκαψαν τις γούρνες. Ήρθαν και όλοι οί άγωγιάτες και οί τσομπάνηδες. Τα καράβια άραξαν τη νύχτα κοντά στο δάσος και μέχρι τό πρωί τέλειωσαν όλα. Οί καρβουνιαραίοι τά έβαζαν στα καμίνια και τά σκέπαζαν με χώμα, σαν να ήσαν καμίνια, έτοιμα να τά δώσουν φωτιά. Κανένας δέν αντιλήφθηκε τίποτε. Ύστερα, είδοποιήθηκαν οί κάτοικοι από τα γύρω χωριά να επισκεφθούν, ένας ένας, τούς καρβουνιάρηδες και μόλις έφθασαν επί τόπου εφοδιάζονταν με όπλα, βόλια και μπαρούτι και έτσι άρματώθηκαν όλοι, χωρίς να πάρει κανένας μυρουδιά.

8. *Ἀρχίζει ἡ ἐπανάσταση*

Τοὺς εἶχαν ὑποσχεθεῖ ὅτι θὰ τοὺς ἔστελναν πέντε χιλιάδες στρατό, ἀλλὰ δὲν ἦρθαν παρὰ μόνο εἴκοσι πέντε ἄνδρες. Ἐκεῖ βρισκόταν καὶ ὁ καπετάν Σπανοβαγγέλης¹ (ὁ ὁποῖος ἦταν Σαρακατσάνος) μὲ τὴν ὁμάδα του ἀπὸ τριάντα ἄνδρες. Ὑπῆρχαν καὶ κάμποσες, ἄλλες, πὶὸ μικρές ὁμάδες. Ὅλο ὄλο συγκεντρώθηκαν καμιά τριακοσαριά ἄτομα².

Ὁ Παῦλος Μπαδραλέξης ἐγκατέστησε τὸ στρατηγεῖο του στὸν Κολινδρό, μαζί μὲ τὸν δεσπότη καὶ τὸν Σπανοβαγγέλη. Ἐχοντας στὴ διάθεσή τους γύρω στοὺς τριακόσιους ἄνδρες, ἄρχισαν τὴ δράση τους στὴ δεξιὰ ὄχθη τοῦ ποταμοῦ Ἀλιάκμονα, στὰ παλιά σύνορα, γιατί ἡ Θεσσαλία καὶ ἡ Ἠπειρος εἶχαν ξεσηκωθεί νωρίτερα.

Στὸν ποταμὸ Ἀλιάκμονα ἡ διάβαση γινόταν μὲ καράβια («σάλες») μὲ «σπαρτίνα» (=σχοινιά)³. Τὴν 1η Ἰανουαρίου τοῦ 1878 ἔκοψαν τὰ σχοινιά καὶ ἔτσι διακόπηκε ἡ συγκοινωνία, γιατί τὸν χειμῶνα καὶ τὴν ἀνοιξή τὸ ποτάμι κατεβάξει πολὺ νερὸ καὶ ἔτσι ἦταν ἀδύνατο νὰ ἔλθει ἐνίσχυση ἀπὸ τὴ Βέροια.

Μὲ τὸ πρῶτο δῶσαν φωτιά στὸ κονάκι τοῦ Γιαγιᾶ μπέη ἀπὸ τὸ χωριὸ Μελίκη⁴, ὁ ὁποῖος ἦταν Ἀλβανὸς στὴν καταγωγή καὶ ὁ πὶὸ τρομερὸς ἐχθρὸς

1. Πρόκειται, ἀσφαλῶς, γιὰ τὸν καπετάνιο Εὐαγγέλη-Βαγγέλη Χοστέβα. Βλ. γιὰ τοῦτον στὰ βιβλία τῶν Εὐαγγ. Κωφοῦ, Ἰω. Νοτάρη, Μιλτ. Δ. Σεϊζάνη καὶ Λεων. Βούλγαρη, ὁ.π., σὲ πολλὲς σελίδες τους.

2. Πραγματικά, τόσα ἄτομα ἀποτελοῦσαν τὸ σύνολο τῆς πολεμικῆς δυνάμεως τῶν ἐπαναστατῶν, ὅπως γράφουν (21.2.1878) ὁ μητροπολίτης Κίτρους Νικόλαος καὶ ὁ Παῦλος Δ. Πατραλέξης πρὸς τὸν Πρόξενο τῆς Θεσσαλονίκης. Βλ. Εὐαγγ. Κωφοῦ, ὁ.π., 311-312, πρβλ. ὁμως καὶ τὴ σ. 154.

3. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ θέση λεγόταν «Καράβι». Βλ. Γιώργου Χ. Χιονίδη, Ἀνέκδοτα ἐγγραφα καὶ ἀγνωστα στοιχεῖα γιὰ κλεφταρματολούς καὶ γιὰ τὴν ἐπανάσταση (1821-1822) στὴ Μακεδονία καὶ ἰδιαίτερα στὸν Ὀλυμπο, «Μακεδονικά» 20 (1980) 103-165 καὶ ἰδιαίτερα 114. Πρβλ. καὶ 109 καὶ 129. Ἡ κατασκευὴ γέφυρας ἀποφασίστηκε τὸ 1925. Βλ. σχετικὰ τοῦ Ἰωάννου Παπαδάκη - Στάϊκου, Μισὸς αἰῶνας πολιτικῶν ἀγώνων καὶ ἔθνικῆς δράσεως, Ἀθήναι 1974, 154-155. Τὰ πέρα ἀπὸ τὸ πέρασμα τοῦ Ἀλιάκμονα (σὲ σχέση μὲ τὴ Βέροια) χωριὰ λέγονται «περατινά» καὶ οἱ κάτοικοί τους «περατινοί», μέχρι καὶ σήμερα. Βλ. σχετικὰ σὲ γράμμα τοῦ Κ. Κ. Βατικιώτη (22.2.1878) τοῦ Ἰω. Νοτάρη, ὁ.π., 221-224 καὶ συγκεκριμένα τὴ σ. 224.

4. Οἱ κάτοικοι τοῦ χωριοῦ τούτου, ὅπως καὶ ἄλλων χωριῶν τῆς περιοχῆς τῆς Βέροιας καὶ τῆς Νάουσας, συμμετείχαν σὲ τούτῃ τὴν ἐπανάσταση γι' αὐτὸ καὶ ὑπέφεραν πολλὰ. Βλ. Μιλτ. Δ. Σεϊζάνη, ὁ.π., 155, 166, 168, 174, 181-185 καὶ 197, Ἰω. Νοτάρη, ὁ.π., 113, 224-227, 232 κ.έ., 276, 284, 297, 302, 312, 318 καὶ 365, Εὐαγγ. Κωφοῦ, ὁ.π., σὲ πολλὰς σελίδες καὶ ἰδιαίτερα στὴ σ. 88 σημ. 4, σ. 101-105, 108, 110, 113, 121, 125, 132, 153, 155, 162, 311, 334-336 καὶ 341, πρβλ. δὲ καὶ 348, ὅπου («ἐνρετῆριο τοπωνυμίων») μνημονεύονται οἱ σελίδες στίς ὁποῖες ἀναφέρεται ἡ συμβολὴ τῆς Βέροιας, πρόσθεσε ὁμως καὶ τίς (παρλειφθεῖσες) σελ. 88, 144, 153, 157 καὶ 158, τοῦ Ἰδίου, Ὁ ἐπίσκοπος Κίτρους Νικόλαος,

τῶν χριστιανῶν ἐκείνης τῆς περιφέρειας. Τὰ κοπάδια του, ἀπὸ δύο χιλιάδες πρόβατα, τὰ πῆραν καὶ τὰ χρησιμοποίησαν γιὰ τὴ διατροφή τοῦ στρατοῦ, ὁ ὁποῖος αὐξανόταν κάθε μέρα. Τὸ ἓνα κατόπι τοῦ ἄλλου, καὶ σὲ λίγο διάστημα, ὅλα τὰ κονάκια τῶν Τούρκων μπέηδων ἐγιναν στάχτη γιὰ ἐκδίκηση γιὰ ὅσα δεινὰ ὑπέφεραν ἀπὸ αὐτοὺς δλόκληρους αἰῶνες. Ἡ κατάσταση αὐτὴ ὅμως δὲν πρόκειται νὰ κρατήσῃ πολὺ, γιατί δὲν ἦλθε ὁ ἑλληνικὸς στρατός, ποὺ τοὺς εἶχαν ὑποσχεθεῖ. Ἡ κυβέρνησις Κουμουνδούρου ἦρθε στὰ πράγματα στὸ τέλος τοῦ 1877, ἀκριβῶς ὅταν ὁ ρωσο-ρουμανο-τουρκικὸς πόλεμος τέλειωνε. Δοκίμασε νὰ ἐπανορθώσῃ τὰ σφάλματα τῆς προηγούμενης κυβερνήσεως, ἐπιστράτευσε στρατὸ καὶ τὸν ἔστειλε στὰ σύνορα, μὲ ὅμως ἐφθασε αὐτὸς στὸν Δομοκὸ διατάχθηκε νὰ παραμείνῃ ἐπὶ τόπου, μετὰ ἀπὸ ἐπέμβαση τῆς Ἀγγλίας.

Τὴν πρώτη Μαρτίου τοῦ 1878, ὁ Παῦλος Μπαδραλέξης, ὁ δεσπότης, ὁ Παναγιώτης Βέρος, ὁ Σαφαρίκας, ὁ καπετὰν Σπανοβαγγέλης, ὁ Πέτρος Μπαδραλέξης καὶ ἄλλοι κορυφαῖοι Γραικοὶ καὶ Βλάχοι συγκεντρώθηκαν στὸν Κολινδρό, σήκωσαν τὴν ἐπαναστατικὴ σημαία καὶ κήρυξαν τὴν ἔνωση τούτης τῆς περιφέρειας μὲ τὴν Ἑλλάδα. Δῶσαν διαταγὴν, ὅλα τὰ κοπάδια νὰ ἐνωθοῦν καὶ νὰ τὰ φυλάξουν μόνο οἱ γέροι καὶ τὰ μικρὰ παιδιὰ καὶ ὅλοι οἱ ἄλλοι (ὅσοι μποροῦσαν νὰ βαστοῦν ὄπλο) νὰ συσπειρωθοῦν κάτω ἀπὸ τὴν σημαία καὶ νὰ προστατεύσουν τὴν πατρίδα.

9. Τὰ γεγονότα στὸ μοναστήρι τῶν Ἁγίων Πάντων

Μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο σχηματίστηκε στρατὸς ἀπὸ τρεῖς χιλιάδες ἄτομα, ὁ ὁποῖος ἀποσύρθηκε στὸ μοναστήρι τῶν Ἁγίων Πάντων.

Τὸ δημοτικὸ τραγούδι λέγει¹.

*Φλεβάρης δὲν κουσούργιασε-Καὶ Μάρτης δὲν ἐμπήκε
"Ὁλ' ἢ Βλαχιά συντάγεται-Νὰ φέρει τὸ Ρωμαῖκο
Στῶν Ἁγίων Πάντων βγήκανε-Ψηλὰ στὸ καραούλι*

δ.π., 195-196, 200-202, 203 καὶ 205, καὶ Νικ. Γκαρμπολᾶ, Πῶς ἡ Μακεδονία παρέμεινε ἐλληνική, Θεσσαλονίκη 1933, 23, 27, 50, 106-107, 110, 116, 153 καὶ 207-208. Βλ. ἀκόμα καὶ Γεωργίου Χ. Χιονίδου, Ἡ συμμετοχὴ τῆς περιοχῆς Βεροίας εἰς τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1878, «Μακεδονικὴ ζωὴ» τχ. 9 (Φεβρουαρίου 1967) 46. Ὁ Ἰδ. ο.μ. Ν. Στρατηγόπουλος, Ἀναμνήσεις ἐκ τῆς ἐν Μακεδονίᾳ ἐπανάστασεως τοῦ 1878, Ἀθῆναι 1904, ἀντιγράφει ἀπλῶς (βλ. τίς σ. 16 καὶ 24-30) τὸ βιβλίον τοῦ Μιλλ. Σεϊζάνη (βλ. τίς σ. 151, 155, 165-166, 168, 170 καὶ 172). Πρβλ. καὶ Ἰεζεκιήλ, μητροπολίτου Θεσσαλιώτιδος καὶ Φαναριοφερσάλων, δ.π., 203.

1. Τὸ δημοτικὸ αὐτὸ τραγούδι δὲν ὑπῆρχε στὴ σ. 37 τοῦ κειμένου τοῦ Παναγιώτη (Γιώτη) Ναοῦμ. Προστέθηκε (στὴ σ. 52 τῆς ἐλληνικῆς μεταφράσεώς του) ἀπὸ τὸν Γ. Καπρίνη.

*Καὶ τὸν Δεσπότη λέγανε-Καὶ τὸν Δεσπότη λένε
Δεσπότη μ', δὸς μας δύναμη-Δὸς μας τὴν εὐλογία
Τοὺς Τούρκους νὰ βαρέσουνε-Τ' ἄγρια θηρία.*

Ἐκεῖ ἄρχισαν νὰ ὀχυρώνονται οἱ ἐπαναστάτες γιὰ τὴν ἄμυνά τους. Ἐδῶ, ὁ Παῦλος Μπαδραλέξης σχημάτισε μία προσωρινή κυβέρνηση. Πρόεδρός της ἦταν ὁ ἴδιος¹, ἐνῶ μέλη της ὁ δεσπότης, ὁ Σπανοβαγγέλης καὶ ὁ Σαφάρικας.

Ὁ Παναγιώτης Βέρος ἔμεινε ἐπιφυλακὴ στὸ Ἐλευθεροχώρι, τὸ ὁποῖο ἦταν πιὸ κοντὰ στῇ Θεσσαλονίκῃ, γιὰ νὰ ἐπικοινωνεῖ πιὸ εὐκόλῃ μὲ τὸ Προξενεῖο. Ἐνα μεγάλο μέρος ἀπὸ τὶς βλάχικες οἰκογένειες ἀκολούθησε τοὺς ἐπιστρατευμένους ἄνδρες τους καὶ παράμεναν κοντὰ στὸ μοναστήρι τῶν Ἀγίων Πάντων.

Ἀπὸ τὴν 1 Μαρτίου μέχρι τὴ 15 Ἀπριλίου τοῦ 1878 δὲν παρέμεινε οὔτε ἓνας Τούρκος στὸ δεξιὸ μέρος τοῦ Ἀλιάκμονα ποταμοῦ, γιατί ἀντελήφθησαν τὶς κινήσεις καὶ τὶς ἐτοιμασίες τῶν ἐπαναστατῶν ἔγκαιρα καὶ ἔτσι ἐφυγαν πέρα ἀπὸ τὸν ποταμὸ καὶ ἐγκαταστάθηκαν στὴ Βέροια.

Ὁ χριστιανικὸς πληθυσμὸς τῆς Βέροιας, τῆς Νάουσας, τῆς Ἑδεσσας

1. Δὲν εἶναι τοῦτο ἀληθινό. Τὸ λάθος εἶναι τοῦ συγγραφέα καὶ γράφεται στὴ σελίδα 37 τοῦ κειμένου του, καὶ ὀφείλεται, εἴτε σὲ ἀγνοία του, εἴτε στὴν προσπάθειά του νὰ ὑπερτονίσῃ τὴ συμβολὴ τοῦ συγγενοῦς του, Πρόεδρος τῆς προσωρινῆς κυβερνήσεως ἦταν—ὅπως εἶναι γνωστὸ καὶ ἀναμφισβήτητο—ὁ Εὐάγγελος Κοροβάγκος, ἀπὸ τὸ Λιτόχωρο. Βλ. Ἰω. Ν ο τ ἄ ρ η, ὁ.π., σέ πολλές σελίδες καὶ ἰδιαίτερα 41 κ.έ. καὶ 194 κ.έ., τοῦ Ἰ δ ι ο υ, Ὁ ἐπίσκοπος Κίτρους Νικόλαος, ὁ.π., 89 καὶ 93, Εὐ ἄ γ γ . Κ ω φ ο Ὑ, ὁ.π., 31, 35 καὶ 100. Ἄλλωστε στὴ σχετικὴ προκήρυξη τῆς προσωρινῆς Κυβερνήσεως ὑπογράφει τοῦτος ὡς πρόεδρος, ἐνῶ δὲν ἀναφέρεται κανὼν ὁ Π. Μπαδραλέξης-Πατραλέξης. Βλ. φωτοτυπία τοῦτης στὸ ἐξώφυλλο τοῦ βιβλίου τοῦ Εὐαγγ. Κωφοῦ καὶ φωτοτυπία τῆς ὡς δέκατο πίνακα στὰ τέλος τοῦ βιβλίου, ὅπου (εἰκ. 9η) καὶ φωτογραφία τοῦ Εὐαγγ. Κοροβάγκου. Τὸ κείμενο δημοσίευσσε πρῶτος (σὲ βιβλίον) ὁ Μ ι λ τ ι ἄ δ η ς Δ. Σ ε ἰ ζ ἄ ν η ς, ὁ.π., 155-156, καὶ ὕστερα ἄλλοι. Βλ. Ἰω. Ν ο τ ἄ ρ η, ὁ.π., σημ. 2 τῶν σ. 225-226. Ὁ Παῦλος Μπαντραλέξης-Πατραλέξης ἦταν βέβαια σπουδαῖος πρωτεργάτης τῆς ἐπαναστάσεως στὴν περιοχὴ Κολινδρό-Σελίου καὶ σωστῶς χαρακτηρίζεται, ἀπὸ τὴ Μακεδονικὴ Ἐπιτροπὴ Ἀθηνῶν, «πρωτοῦ γὰρ τοῦ κινήματος ἐν Πιερίας». Βλ. Ἰω. Ν ο τ ἄ ρ η, ὁ.π., 342-343, σημ. 5. Πρβλ. Μ ι λ τ ι ἄ δ ο υ Δ. Σ ε ἰ ζ ἄ ν η, ὁ.π., 151, 165, 183 καὶ 187. Ἄλλωστε, ὁ Πατραλέξης συνυπέγραψε καὶ ἔγγραφο μὲ τὸν ἐπίσκοπο Κίτρους Νικόλαο πρὸς τὸν Ἑλληνα γ. πρόξενον στὴ Θεσσαλονίκη. Βλ. Εὐ ἄ γ γ . Κ ω φ ο Ὑ, ὁ.π., 312-313. Ἐξάλλου, τὰ «Καλύβια Μπατραλέξη» ἦσαν τὸ ὀρμητήριο καὶ τὸ καταφύγιο τῶν καπετάνιων Παναγιώτη Καλογήρου καὶ Βαγγέλη Χοστέβα, οἱ ὅποιοι ἐπικοινωνοῦσαν μὲ τὸ Ἑλληνικὸ Προξενεῖο μέσῳ τοῦ Παύλου. Βλ. Εὐ ἄ γ γ . Κ ω φ ο Ὑ, ὁ.π., 332-333. Ὁρθά γράφει ὁ Σ ω κ ρ. Ν. Α ι ἰ ἄ κ ο ς, Σύντομη ἐπισκόπησι, ὁ.π., 3, ὅτι ὁ Παῦλος ἦταν «... ἓνας ἀπὸ τοὺς πρωταγωνιστὰς τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1878». Ἡ συμβολὴ τῶν «Βλαχοποιμένων» τοῦ Σελίου καὶ τῶν ἄλλων χωριῶν τοῦ Βερμίου ἦταν πολὺ σημαντικὴ, ὅπως προκύπτει ἀπὸ πολλὰ ἔγγραφα, τὰ ὁποῖα δημοσιεύονται στὰ πιὸ πάνω βιβλία.

καὶ τῶν Γιαννιτσῶν, δὲν μποροῦσε νὰ ἐκδηλωθεῖ παρὰ μόνο ὅταν θὰ ἔφθανε ὁ στρατὸς ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα καί, μιὰ ποὺ ὁ στρατὸς δὲν ἦρθε, δὲν κινήθηκε.

Κατὰ τὴν 3 Μαρτίου 1878 ὑπογράφηκε ἡ εἰρήνη μετὰ τῆς Ρωσίας καὶ τῆς Τουρκίας καὶ σύμφωνα μὲ τὴ συνθήκη αὐτὴ ἡ Μακεδονία, ἡ Θεσσαλία καὶ ἡ Ἥπειρος, ἔμειναν στὴν Τουρκία. Καὶ ἐπειδὴ οἱ περιοχὲς αὐτὲς εἶχαν ἐπαναστατήσει ἔπρεπε ὁ σουλτάνος νὰ στείλει ἓνα σῶμα στρατοῦ γιὰ νὰ εἰρηνεύσει τὸν τόπο. Ἡ Ἀγγλία, ἡ ὁποία εἶχε ἐμποδίσει τὴν προέλαση τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ, ἐπενέβηκε στὶς τουρκικὲς ἀρχὲς καὶ ζήτησε ὁ στρατός, ποὺ θὰ πῆγαινε ἐκεῖ, νὰ κρατᾷ λευκὴ σημαία, τῆς εἰρήνης. Ὁ στρατὸς ἀποβιβάσθηκε στὸ Ἐλευθεροχώρι καὶ ἀπ' ἐκεῖ ἀρχισε τὴν πορεία του.

Ὁ Παναγιώτης Βέρος, ὁ ὁποῖος περίμενε μέχρι τὴν τελευταία στιγμή νὰ ἔλθει ὁ ἑλληνικὸς στρατός, ὅταν εἶδε νὰ ἀποβιβάζεται τουρκικὸς στρατός καὶ νὰ προχωρεῖ πρὸς τὰ πλάγια καὶ πρὸς τὶς ρευματιῆς τῶν Πιερίων μὲ λευκὴ σημαία, δὲν ἤξερε τί νὰ κάνει. Μιὰ ὅμως ποὺ ἦταν ἄνθρωπος ἐξυπνος καὶ ἀποφασιστικὸς, σκέφθηκε πῶς ἦταν δυνατό νὰ σώσει τὴν κατάσταση καὶ ἰδιαίτερα τὰ γυναικόπαιδα, τὰ ὁποῖα εἶχαν βγεῖ στὸ βουνό. Ἐπειδὴ, λοιπόν, γνόριζε τὴν τουρκικὴ γλῶσσα πολὺ καλά, ἂν καὶ ἦταν ἀγράμματος, καὶ μόνο τὴν ὑπογραφή του ἤξερε νὰ βάζει ἑλληνικά, παρουσιάσθηκε στὸν διοικητὴ τῶν στρατευμάτων καὶ κατόρθωσε νὰ τὸν πείσει ὅτι ὁ λαὸς εἶναι ἥσυχος, ἀλλὰ οἱ «κλέφτες» τὸν ξεσήκωσαν μὲ τὴ βία καὶ τὸν ἀνέβασαν στὸ βουνό. Παρεκάλεσε τὸν πασά νὰ φροντίσει νὰ σώσει τὰ γυναικόπαιδα, μὲ ὅποιο τρόπο ἤξερε αὐτός. Τέλος, ὁ διοικητὴς ἔδωσε διαταγὴ σὲ ὅλα τὰ στρατεύματα, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ὅπου βρίσκαν οἰκογένειες ἔπρεπε νὰ τὶς προστατεύσουν καὶ νὰ τὶς ὀδηγήσουν στὰ σπίτια τους. Στὸ μετὰξὺ ὅμως ὁ στρατός εἶχε προχωρήσει καὶ σὲ μιὰ χαράδρα (κοντὰ στοὺς Ἁγίους Πάντες), ποὺ ὀνομαζόταν «Γαλακτό»¹, καὶ δημιουργήθηκε σύγχυση. Στὸ σημεῖο αὐτὸ ὁ στρατός ἔπεσε κατὰ τὸν ἑλιγμό του τυχαῖα σὲ μιὰ ομάδα ἀπὸ γυναικόπαιδα, ποὺ ἦσαν κρυμμένα.

Ἡ προφορικὴ παράδοση μᾶς πληροφορεῖ², ὅτι ρίχτηκαν στὸν γκρεμὸ ἑπτὰ γυναῖκες, δηλαδή: 1) ἡ Μαρία Μητρητώνη, 2) ἡ Κυράτσα Γκουδουβά-νου, 3) ἡ Ἑλένη Τούλη, 4) ἡ Βαγγελὴ Σάντου, 5) ἡ Σουλτάνα Μαρίτση, 6) ἡ Μαρία Σνούλα καὶ 7) ἡ Κατερίνα Νιώπα, ποὺ ρίχτηκε στὸν γκρεμὸ μὲ τὸ μωρό της, ποὺ λεγόταν Γιάννης, τὸ ὁποῖο ὅμως δὲν σκοτώθηκε καὶ ὅταν πῆ-

1. Βλ. Μιλιτιάδου Δ. Σελζάνη, δ.π., 172-173 καὶ 183, Ἰω. Νοτάρη, δ.π., 230, τοῦ Ἰδίου, Ὁ ἐπίσκοπος Κίτρους Νικόλαος, δ.π., καὶ συγκεκριμένα τὴ σ. 92, Γεωργίου Χ. Χιονίδη, Ἡ συμμετοχή..., δ.π. Φωτογραφία τῆς τοποθεσίας βλ. στὸ περ. «Μακεδονικὴ Ζωή» τχ. 45 (Φεβρουαρίου 1970) 2 καὶ 5.

2. Ἡ παράγραφος αὐτὴ δὲν ὑπῆρχε στὸ κείμενο τοῦ Π. Ναοῦμ. Εἶναι προσθήκη τοῦ μεταφραστῆ τοῦ Γ. Καπρίνη.

γαν να τους πάρουν βρήκαν το παιδάκι να βυζαίνει από τη νεκρή μητέρα του. 'Ο Γιάννης έζησε μέχρι το 1930. 'Η παράδοση λέγει ότι φονεύθηκαν δύο γυναίκες, από τον Κολινδρό, με όπλο, δέν ξέρομε όμως τα δνόμια τους.

'Ο τουρκικός στρατός έφθασε στην περιοχή των 'Αγίων Πάντων, όπου ήταν εγκατεστημένο το στρατηγείο και η Προσωρινή Κυβέρνηση. Οί Έλληνες είχαν οχυρωθεί με τέτοιο τρόπο, ώστε να είναι ελεύθερα τα μετόπισθόν τους για να μπορέσουν στην ανάγκη να αποσυρθούν.

Στους 'Αγίους Πάντες¹ η Προσωρινή Κυβέρνηση με έπικεφαλής τον Παύλο Μπαδραλέξη και με τον στρατό εφοδιασμένο όπως όπως πολέμησε δύο μέρες, παρόλο ότι οί Τούρκοι πρόβαλαν τη λευκή σημαία. Κατάλαβαν οί επαναστάτες ότι ήταν αδύνατη ή αντίσταση, γιατί ήσαν άρματωμένοι με όπλα, με τσακματούρα, τα όποια μπουκωναν μετά από λίγα βόλια, ενώ οί Τούρκοι είχαν όπλα πισωγεμή, «μαρτίν». Γι' αυτό το βράδυ της δεύτερης μέρας δόθηκε το σύνθημα της υποχώρησης. Οί οικογένειες, που βρέθηκαν στο μοναστήρι, παραδόθηκαν στον τουρκικό στρατό και οί Τούρκοι τις οδήγησαν στα σπίτια τους, χωρίς να πάθει κανένας τίποτε. Στη μάχη σκοτώθηκαν τέσσερεις Βλάχοι: 'Ο Γεώργιος Χρήστου ή Τανέκας, ό Δημήτριος Σαραπτοής, ό 'Αποστόλης Μόκανος και ό Στέργιος Τεγούσης.

10. Το άτυχο τέλος και ή αναχώρηση για την 'Αθήνα. 'Η έπιστροφή στη σκλαβωμένη Μακεδονία

Μετά την υποχώρηση της κυβερνήσεως στο βουνό, διαπιστώνοντας

1. Για τις μάχες και τα γεγονότα στο μοναστήρι αυτό του νομού 'Ημαθίας βλ. στού Μιλτιάδου Δ. Σεϊζάνη, δ.π., 170, 172-174, 181 κ.έ. και 193, 'Ιω. Νοτάρη, 'Ανέκδοτα έγγραφα..., δ.π., 200, 237, 247, 250, 273, 284, 286 και 293-295, Εύαγγ. Κωφού, 'Η επανάστασις..., δ.π., 113, του Ίδιου, 'Ο επίσκοπος Κίτρους Νικόλαος..., δ.π., 91-93, Νικ. Γκαρπολά, δ.π., 116. Πρβλ. ακόμα Κλ. Τσουρκα, Προσκύνημα στους 'Αγίους Πάντας, τό Ζάλογγο της Μακεδονίας, περ. «Μακεδονική ζωή» τχ. 45 (Φεβρουαρίου 1970) 1-11, όπου και πολλές φωτογραφίες, 'Ιεζεκιήλ, μητροπολίτου Θεσσαλιώτιδος και Φαναριοφερσάλων, δ.π., 202-203, και 'Ηλία Παν. Γεωργίου, 'Η πολιτική της Γαλλίας κατά τάς έν Θεσσαλία, 'Ηπειρώ, Μακεδονία και Κρήτη επαναστάσεις του 1877-1878, 'Αθήναι 1969, 114-115 και σημ. 30 (σ. 167), όπου και παραπομπή σέ έφημερίδες της εποχής. Για τά γεγονότα στον Όλυμπο, πιδ γενικά, βλ. και 107, 119, 157, 160, 172, 226, 229-230, 239, 246, 256 και 260-261, ενώ για όσα συνέβηκαν στο Λιτόχωρο βλ. και 72, 101, 130 και 232. 'Εξάλλου, αναφέρεται (σ. 66-67) ότι στο γενικότερο κίνημα μετείχε (1877) και ό Ναουσαίος όπλαρχηγός Ν. Στόικος. Για τά γεγονότα του 1878 υπάρχει και ή (έκλεικωμένη μά πολύ χρήσιμη και στηριζόμενη σέ πλούσια βιβλιογραφία) εργασία του Στεφάνου Ι. Παπαδόπουλου, Οί επαναστάσεις του 1854 και 1878 στην Μακεδονία, Θεσσαλονίκη 1970, 59-129. (Για τις μάχες στέ μοναστήρι τουτο γράφει στίς σ. 88-91 και 98).

ὁ Παῦλος Μπαδραλέξης, ὅτι ὅλα πᾶνε χαμένα, διέταξε τὸν στρατό, ποῦ ἀποτελεῖτο στὸν κανόνα ἀπὸ κτηνοτρόφους, νὰ σκορπίσει καὶ ἕνας ἕνας νὰ περάσουν ἀνάμεσα ἀπὸ τοὺς Τούρκους καὶ νὰ ἐπιστρέψουν στὰ σπίτια τους, τὸ ὁποῖο καὶ ἔγινε. Παρέμειναν μόνο οἱ ὁμάδες τῶν κλεφτῶν, ποῦ ἔλαβαν μέρος στὴ μάχη. Ὁ Παῦλος Μπαδραλέξης μὲ τὸν Σπανοβαγγέλη, τὸν Πέτρο Μπαδραλέξη, τὸν δεσπότη τοῦ Κολινδροῦ, τὸν Σαφαρίκα καὶ ἄλλους, καμιά ἑξηνταριά (ποῦ δὲν δέχθηκαν νὰ γυρίσουν στὰ σπίτια τους) ξεκίνησαν ἀρματωμένοι πρὸς τὴ Θεσσαλία (ἡ ὁποία ἦταν καὶ αὐτὴ ἐπαναστατημένη) καὶ μετὰ ἀπὸ πορεία δέκα ἡμερῶν ἔφθασαν στὴν Ἀθήνα.

Στὸν δρόμο εἶχαν καὶ ἕνα ἐπεισόδιο: Σὲ μία γέφυρα, στὸν Σαλαμπριά (=Πηνεῖό), φύλαγε ἀπόσπασμα τουρκικοῦ στρατοῦ καὶ ἦταν δύσκολο νὰ περάσουν. Ὁ Παῦλος Μπαδραλέξης διάλεξε τρεῖς σκοπευτὲς (ἀπὸ τοὺς ὁποίους ὁ ἕνας ἦταν ὁ Γεώργιος Μισιακούλης) καὶ τοὺς διέταξε νὰ βαδίσουν μὲ προφύλαξη, ὥστε νὰ μὴ τοὺς πάρει εἶδηση ὁ σκοπός, νὰ ρίξουν καὶ οἱ τρεῖς μαζί καὶ νὰ τὸν σκοτώσουν. Καὶ πραγματικὰ τοῦτο ἔγινε: Κινήθηκαν μὲ πολλὰς προφυλάξεις καὶ σὲ τοῦτο διευκολύνθηκαν ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ἦταν νύχτα. Πλησίασαν, ἔριξαν καὶ οἱ τρεῖς μαζί καὶ σκότωσαν τὸν σκοπό. Τὸ τουρκικὸ ἀπόσπασμα, ποῦ κοιμόταν σὲ σκηνές, μόλις ἄκουσε τὴν ὁμοβροντία, ξαφνιάστηκε καὶ οἱ ἄντρες τὸ ἔβαλαν στὰ πόδια. Ἐφυγαν. Ἀμέσως ὅλοι, ὅσοι ἀποτελοῦσαν τὴ συνοδεία, πέρασαν γρήγορα τὴ γέφυρα καὶ τελικὰ ἔφθασαν στὴν Ἀθήνα χωρὶς ἄλλο ἐπεισόδιο.

Μετὰ ἀπὸ ἕνα μῆνα παραμονὴ ὄλων στὴν Ἀθήνα, ὁ Παῦλος Μπαδραλέξης τοὺς συγκέντρωσε καὶ τοὺς εἶπε: «Τώρα πλέον δὲν ἔχομε τίποτε νὰ κάμουμε ἔδῳ, γι' αὐτὸ σᾶς συμβουλεύω νὰ φύγετε ὅλοι καὶ νὰ πᾶτε στὰ σπίτια σας. Ἐάν σᾶς συλλάβουν οἱ Τούρκοι, νὰ ἰσχυρισθεῖτε ὅτι σᾶς πήραμε μὲ βία ἐγὼ καὶ ὁ Σπανοβαγγέλης». Καὶ ἔτσι ἐπέστρεψαν ὅλοι μαζί μὲ τὸν Πέτρο Μπαδραλέξη.

Ὁ Παῦλος Μπαδραλέξης ἐπικηρύχθηκε ἀπὸ τὶς τουρκικὲς ἀρχὲς καὶ παρέμεινε στὴν Ἀθήνα δέκα ὀκτῶ ὁλόκληρα χρόνια. Ἐπιδοτοῦνταν ἀπὸ τὸ ἑλληνικὸ κράτος μὲ ἐξήντα δραχμὲς τὸν μῆνα. Στὸ τέλος ἀπέκαμε ἀπὸ τὴ μεγάλη νοσταλγία καὶ ἔτσι, μετὰ ἀπὸ πολλὰς ἐνέργειες καὶ πάρα πολλὰ ρουσφέτια, κατόρθωσε νὰ πάρει ἄμνηστία ἀπὸ τὸν σουλτάνο καὶ νὰ γυρίσει στὴν πατρίδα γιὰ τὴν ὁποία τόσο ἀγωνίστηκε¹.

1. Ἐδῶ τέλειωνε τὸ κείμενο τοῦ Παναγιώτη (Γιώτη) Ναοῦμ. Ἡ τελευταία παράγραφος, στὸ δημοσιεύμενο, ἔδῳ, κείμενο, εἶναι προσθήκη μου, μὲ βάση πληροφορίες τῆς δ. Βιργινίας (Τζίνας) Γ. Καπρίνη. Ὁ μεταφραστὴς Γ. Καπρίνης εἶχε προσθέσει ἀκόμα δύο παραγράφους γιὰ τὸν συγγραφέα Παναγιώτη (Γιώτη) Ναοῦμ καὶ γιὰ τὴ συγγενεία του μὲ τὸν Μπαδραλέξη, ποῦ θεώρησα πρὶν ὠφέλιμο νὰ μεταφερθοῦν καὶ νὰ χρησιμοποιηθοῦν στὰ «Εἰσαγωγικά προλεγόμενά» μου (ὅπως εἶχε κάμει, ἄλλωστε, καὶ ὁ πρῶτος ἐπιμελητὴς τοῦ δα-

Ἀπὸ τὰ ἀγόρια τοῦ Παύλου Μπατραλέξη τὸ ἓνα, ὁ Δημητράκης, ἔγινε
 ἐυθυντὴς στὸ (Βλάχικο) Δημοτικὸ Σχολεῖο τῆς Βέροιας, ἐνῶ τὸ ἄλλο, ὁ

τυπολογημένου, πρώτου κειμένου, κ. Ἀλέξανδρος Παπαβασιλείου), γιὰ νὰ προσοικειω-
 θεῖ ὁ ἀναγνώστης καὶ νὰ γνωρίζει προκαταβολικὰ ὅσα σχετίζονται μὲ τὸν συγγραφέα του.
 Ἡ ἐνθύμηση τῶν Μπαντραλέξιδων καὶ τῆς ζωῆς τῶν Βλάχων στὸν 19ο αἰ. διατηρήθηκε
 στὰ δημοτικὰ τραγούδια τους καὶ μέχρι σήμερα. Ἔτσι ξέρομε (βλ. Εὐαγγέλου Στε-
 φανόπουλου, Ράχη-Ραχιά-Ράχοβον, ἱστορία-λαογραφία, ἀνέκδοτο χειρόγραφο, 253)
 δημοτικὸ τραγούδι, ποὺ ἔχει ὡς ἐξῆς:

Τὸ μάθατε τὸ χαμπέρι;
 Βγήκαν οἱ Μακροῆδες κλέφτες
 Στὴν Κρανιά μέσ' τὸ μπουγάζι.
 Πάτησαν ἓνα καρβάνι
 Τοῦ Μπάτρα-λέξη ἀπ' τὸ Σέλι.
 Πῆραν ἄσπρα, πῆραν γρόσι
 Πῆραν κίτρινα φλωράκια
 Πῆραν καὶ μιὰ Βλαχοπούλι
 Ποῦτον ἄσπρη σὰν τὸ γάλα
 κόκκινη σὰν τὸ πιπέρι
 καὶ ψηλὴ σὰν κυπαρίσσι
 Κοὶ τὴ βγάλαν στὸ χαριτοῖ.
 Χίλια δὲν' ὁ καπετάνιος
 Κι ἄλλες δύο ὁ ψηχογιός του
 Κι' ἓνας ἔμπορος λεβέντης
 Ρίχνει κάτω τὸ κιμέρι.

Ἐξάλλου, ὁ Βεροιώτης λογοτέχνης κ. Στέλιος Σβαρνόπουλος, δημοσίευσε
 (βλ. «Τ' Ἀη-Γιαννιοῦ οἱ φωτιῆς κι' ὁ κλήδονας», ἔφ. «Βέροια», τῆς 4-6-1982, τὸ ὁποῖο (κει-
 μένο) ἀναδημοσίευσε τελευταῖα στὸ βιβλίο του, Πατριδογνωσία τῆς Βέροιας, Βέροια 1984,
 σ. 64-66) ἄλλη παραλλαγή τοῦ ἰδίου τραγουδιοῦ (ποὺ ὀνομαζόταν «Τ' κλιάττα»), τὴν ὁποία
 τραγουδοῦσαν οἱ Βλαχοπούλες, ὅταν γιορταζόταν ὁ «Κλήδονας», δηλαδὴ «οἱ φωτιῆς τ'
 Ἀι-Γιαννιοῦ». Οἱ σχετικοὶ στίχοι τῆς ἔχουν ὡς ἐξῆς:

... Ἄντι ταρινὰ ταρινὰ νινὰ
 κίνησε τὸ καρβάνι
 τὸ καρβάνι τοῦ Μπαντραλέξη
 ἄντι ταρινὰ ταρινὰ νινὰ...
 Πῆραν ἄσπρα πῆραν γρόσι
 πῆραν καὶ μιὰ βλαχοκόρη
 ἄντι ταρινὰ ταρινὰ νινὰ
 ποὺ ἦταν ἄσπρη σὰν τὸ χιόνι
 κόκκινη σὰν τὸ πιπέρι
 καὶ λευκὴ σὰν τὸ καλάμι.
 Πάτησαν κι' ἓνα καρβάνι
 τὸ καρβάνι τοῦ Μπαντραλέξη
 Ἄντι ταρινὰ ταρινὰ νινὰ...

Ἄλέκος, τέλειωσε νομικά καὶ ἐξάσκησε τὸ ἐπάγγελμα τοῦ δικηγόρου στὴν Κωνσταντιζα (τῆς Ρουμανίας).

Βέροια

ΓΙΩΡΓΟΣ Χ. ΧΙΟΝΙΔΗΣ

Παρόμοια τραγούδια ἀκούσθηκαν καὶ στὴν πρώτη χορευτικὴ ἐκδήλωση (κινηματογράφος Καπρίνη, τῆς Βέροιας), τὴν 3-4-1982, τοῦ νεοσύστατου «Λαογραφικοῦ συλλόγου τῶν Βλάχων τῆς Βέροιας».

Γιὰ τίς μετὰ τὸ 1940 συνθηκὲς γιὰ τὴ ζωὴ τῶν Βλάχων τῆς Βέροιας βλ. τοῦ Στέλιου Χρ. Σβαρνόπουλου, Γλωσσάριο τῆς Βέροιας, Βέροια 1973, 128-130.

ΤΗΜΟΝ

SUMMARY

George Ch. Chionidis, The unpublished Memoirs of Giotis (Panagiotis) Naoum about the Walachs of Epirus and Macedonia in the 19th C and the 1878 revolution in Macedonia.

Here are published the Memoirs (manuscript) of the Greek Walach Giotis (Panagiotis) Naoum (1874-1966), born at Veroia and died in Bucharest where he had emigrated.

The text of the Memoirs is in Roumanian and was translated in Greek by Georgios Ad. Caprinis (1895-1971), born and died in Veroia, also a Walach and relative of the author.

Giotis Naoum's Memoirs are based on narrations by people who lived during the immigrations of the Walachs from the villages of Pindos—Avdela, Samarina, Gramosta, Smixi, Perivoli etc.—which were the result of the persecutions and unbearable oppression by Ali-Pasha Tepelenlis of Ioannina.

The text is very interesting and is presenting new information about the Walachs of Pindos, displacements, history, way of life, economy etc., and about the administration, security and other subjects concerning the Ottoman Empire during the 19th C.

The family (falkari) Badralexis is playing a leading role in all the events.

In the second part of the Memoirs, there is information about the contribution of the Koutsowalachs in the revolutionary movements of Macedonia in 1878 (Litohoro, Kolindros, monastery of Aghioi Pandes).

In this revolution, the contribution of Pavlos Badralexis and other Koutsowalachs was very important and Giotis Naoum, relative of Badralexis, gives new details about the events.

The publisher of the Memoirs is considering the problems the text is presenting and is commenting on it giving at the same time Greek and foreign bibliography.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

93
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας